

YERALTINDAN NOTLAR

YERALTINDAN NOTLAR Sn.Mehmet Özgül'ün izniyle basılmıştır.

Yayına hazırlayan : Egemen Berköz
Dizgi : Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık A.Ş.
Baskı : Çağdaş Matbaacılık Yayıncılık Ltd. Şti.
Haziran 1999

FİYODOR DOSTOYEVSKİ

YERALTINDAN NOTLAR

Rusça'dan çeviren:
Mehmet ÖZGÜL
YERALTINDAN NOTLAR

Bu notlar da, bunların yazarı da besbelli hayal ürünüdür. Bununla birlikte, toplumumuzun durumunu, yapısını göz önüne alacak olursak, bu notların yazarı gibi kişilerin aramızda bulunmasının yalnızca mümkün değil, aynı zamanda zorunlu olduğunu kabul ederiz. Benim bütün isteğim, pek yakın bir zaman öncesinin tiplerinden birini herkesin gözleri önüne daha açık olarak sermektir. Bu tip, henüz tükenmemiş kuşağın bir temsilcisidir. "Yeraltı" adını verdiğimiz bölümde bu kişi kendisini, düşüncelerini açıklamakta; sanki bununla toplumumuzda niçin bulunduğunu, bulunmasının neden kaçınılmaz olduğunu söylemek istemektedir. İkinci bölüm ise bu kişinin yaşamındaki birkaç olayı anlatan gerçek anılardır.

Fiyodor DOSTOYEVSKİ

YERALTI

I

Ben hasta bir adamım... Gösterişsiz, içi hınçla dolu bir adamım ben. Sanıyorum, karaciğerimden hastayım. Doğrusunu isterseniz, ne hastalığımдан anladığım var, ne de neremin ağrıdığını tam olarak biliyorum. Tıbbı, hekimlere saygı duymakla birlikte, şimdiye dek tedavi olmadığım gibi, bundan sonra da böyle bir şey düşünmüyorum. Üstelik boş inançları olan bir insanım, hem de tıbbı saygı duyacak kadar. (Oldukça iyi bir öğrenim gördüm, boş inançlara inanmamam gerekirdi, ama inanıyorum işte.) Hayır, hayır, salt hıncımdan dolayı tedavi olmak istemiyorum. Siz bunu anlayamazsınız. Ama ne ziyarı var, ben anlıyorum ya! Bu huysuzluğumla kime kötülük edeceğimi açıklamak elimde değil, bunu ben de bilmiyorum; bildiğim bir şey varsa, o da tedaviden kaçmakla hekimlere bir "zarar veremeyeceğim", olsa olsa bütün zararı kendimin çekeceğidir. Yine de hıncımdan tedavi olmuyorum! Karaciğerim ağrıyormuş, varsın daha beter ağrısın!

Epeydir böyle yaşıyorum, belki yirmi yıldır. Şimdi kırkımdayım. Eskiden çalışırdım, şimdi görevi bıraktım. Ters

bir memurdum. Kabaydım, kabalığımdan zevk alırdım. Rüşvet yemediğime göre, demek oluyor ki kendimde, kaba olma hakkını görüyor, bununla kendimi ödüllendiriyordum. (Kötü bir nükte, ama olsun, karalamayacağım. Yazarken güzel olacağını sanmıştım, şimdi bakıyorum da çirkin bir böbürlenmeden öteye geçememişim. Böyle olduğunu bile bile karalamayacağım işte!) Masama gelenlerin işini, dişlerimi gıcırdata gıcırdata yapar, birinin kırıldığını görsem, bundan büyük bir zevk alırdım. Hemen hemen her zaman da gücenen biri çıkardı. Çoğunlukla korkak kimseler olurlardı. Ricacı milleti değil mi?.. Yalnızca kendini bilmez bir subaydan nefret ederdim. Bir türlü yola gelmek bilmez, kılıcını şakırdatarak, karşımda iğrenç bir gururla dikilirdi. Kılıcı yüzünden bu adamla tam bir, bir buçuk yıl savaştım. Sonunda da yendim onu. Kılıcını şakırdatmaktan vazgeçti. Hoş, bu olay gençliğimde olmuş bir şey. Ama sevgili okuyucularım, asıl hıncımın nereden geldiğini biliyor musunuz? Durumumun püf noktası, bütün rezilliği de burada ya... Benim asıl kızdığım şey, en sinirli anlarımda bile içimde bir öfke ya da hıncın bulunmaması, bütün cartcurtları yalnızca gönlümü hoş tutmak için yapmamdı. Öfkeden ağızım köpürmüşken biri biraz gönlümü alsın ya da önüme bir bardak çay sürse hemen yelkenleri suya indirirdim. Bununla da kalmaz, ona karşı bir yakınlık duyardım; ama sonra kendime kızardım, utancımın birkaç ay uykularımdan olurdu. Yarattılışım böyleydi işte.

Yukarıda ters bir memur olduğumu söyledim ya, yalan! Hırsımdan öyle söyledim. İş sahiplerine de, subaya da caka satardım; gerçekte hiçbir zaman ters biri olamamışım. Her an içime bunun tam karşıtı bir sürü duygunun dolduğunu hissederdim. Bu duygular içimde kıpır kıpır eder dururlardı. Bunların yaşamım boyunca böyle kaynaştıklarını, dışarı taşmak için fırsat kolladıklarını bilirdim, ama bırakmazdım, bile bile bırakmazdım. Utancımın yerin dibine girecek durumlara mı düşmedim, beni çarpıntılar mı tutmadı bu yüzden: bıktım, canımdan bezdim! Bunları yazarken sanki bir şeylere pişman olmuşum, sizden özür diliyormuşum gibi bir halim mi var beyler?.. Kalıbımı basarım, öyle düşünüyorsunuzdur. Bununla birlikte sizin ne düşündüğünüz vız gelir bana...

Benim nasıl bir adam olduğum da belli değil: Ne ters bir adamım, ne uysal; ne alçağım, ne onurlu, ne kahramanım, ne de korkak... Kendi köşeme çekilmişim; zeki insanların önemli bir iş tutamayacakları, tutanlarınsa aptal oldukları gibi kin dolu, hoş bir avuntuyla günlerimi doldurup gidiyorum. Evet efendim, 19. yüzyıl insanı en başta iradesiz olmalıdır, böyle olmak onun boynunun borcudur; iş beceren, iradeli adam aptal, dar kafalıdır. İşte benim kırk yıllık yaşamımda vardığım sonuç! Kırk yaşındayım artık; şaka değil, kırk yıllık koca bir ömür, yaşlılığın ta kendisi! Kırkımdan fazla yaşamak ayıptır, aşağılıktır, ahlaksızlıktır. Kim yaşar kırkımdan fazla? Haydi, bana açıkça, elinizi vicdanınıza koyarak söyleyin! İsterseniz size ben açıklayayım: Aptallar, namussuzlar yaşarlar kırkımdan sonra. Bütün ihtiyarların, o ak saçlı, güzel kokular sürmüş saygıdeğer ihtiyarların yüzüne karşı söylerim bunu! Hatta çıkar, sokaklarda haykırırım! Buna hakkım var, çünkü kendim de altmış yaşına kadar yaşayacağım! Üstelik yetmişimi, seksenimi bulacağım! Öf! İzin verin, biraz soluk alayım!..

Beyler, sizi güldürmek istediğimi sanıyorsunuzdur belki de. İşte bunda da yanıldınız. Ben sizin düşündüğünüz ya da

düşünebileceğiniz gibi şakacı bir adam değilim; ama bütün bu gevezeliklerime sinirlenerek (sinirlendiğinizi epeydir hissediyorum), benim ne biçim bir adam olduğumu sormak istiyorsanız yanıt vereyim: Küçük bir memurdum. Yalnız karnımı doyurmak için (yalnız bunun için) çalıştım; geçen yıl uzak akrabalarımından biri bana altı bin ruble miras bırakınca hemen istifamı bastım ve oturduğum şu köşeye yerleştim. Eskiden de burada otururdum, ama şimdi iyice yerleştim. Kentin kıyısında kötü mü kötü bir oda burası. Hizmetçim, ahmaklık derecesinde hırçın, yaşlı bir köylü karısı; ondan pis bir kokunun yayılması da her şeye tuz biber ekliyor. Petersburg ikliminin sağlığıma zararı dokunmaya başladığını, ufacık gelirimle başkentte yaşamamın güç olacağını söylüyorlar. Bu deneyimli, akıllı, evet efendimci öğütçülerden daha iyi bilirim ben ne yapacağımı. Yine de burada, Petersburg'da oturacağım, buradan bir yere adım atmam! Niçin mi gitmek istemiyorum? Hiç... Gitmişim ya da gitmemişim, ne fark eder? Akıllı başında bir adamın sözünü etmekten en çok zevk alacağı konu nedir, bilir misiniz? Yanıt: Yine kendisi... Öyleyse ben de kendimden söz edeyim biraz...

II

Sevgili okuyucularım, sizin dinlemek isteyip istemedinizi bilmem, ama şimdi size niçin bir böcek bile olamadığımı anlatmak istiyorum. Şunu bütün ciddiyetimle belirteyim, pek çok kez böcek olmayı istemişimdir. Ne yazık ki buna bile erişemedim. Baylar, yemin ederim, her şeyi fazlasıyla anlamak bir hastalıktır; hem de tam anlamıyla, gerçek bir hastalık. Normal bir insanın anlayış gücü, -başka bir söyleyişle- yeryüzünün en soyut, en işini bilen kenti olan Petersburg'ta (öyle ya, kentlerin işini bilenleri de var, bilmeyenleri de.) yaşamak gibi katmerli bir talihsizliğe uğramış 19. yüzyıl aydınınının payına düşen anlayışın yarısı, dörtte biri, hatta daha azı günlük yaşantımız için yeter de artar bile. Hani nasıl derler, içinden geldiği gibi hareket edenlerin, elinden iş gelenlerin anlayışıyla yetinmelidir insanoğlu. Bunları işadamlarına efelik yapmak, hem de kılıcını şakırdatan subayımız örneği en bayağısından efelik taslamak için yazdığımı düşünmüyorsanız size istediğinizi veririm. Ama, değerli okuyucularım, siz hiç hastalıklarıyla övünenleri, üstelik bir de efelik taslamaya kalkışanları gördünüz mü? Gelin görün ki, oluyor böyle şeyler... İnsanlar hastalıklarıyla övünüyorlar, caka da satıyorlar; belki herkesten çok ben yapıyorum bunu. Keselim tartışmayı, yersiz bir sav ileri sürdüğümü biliyorum. Ama şuna iyice inanıyorum ki, değil fazlasıyla bilinçli olmak, bilincin her türlü hastalıktır. Bence öyledir işte. Bir dakika geçelim bunu, şimdi söyleyin bakalım: Bazen, hem de terslik bu yana, eskilerin deyimiyle "bütün güzel, yüce şeyler" in inceliğini kavramaya hazır olduğum zamanlar, evet, tam bu sırada, o güzellikleri anlayacak yerde, neden belki de herkesin yapabileceği biçimsiz hareketleri, hem de sanki özellikle yapıyormuş gibi, tam yapılmaması gerektiğini anladığım bir zamanda yapıyorum? Niçin iyilik üstüne, güzel, yüce şeyler üstüne anlayışım derinleştikçe, batağa daha çok saplanıyorum,

neredeysse boğulmama ramak kalıyor? Beni asıl şaşırtan şey, bu durumun bende rasgele değil de sanki öyle gerektiği için olmasıydı. Durumum bir hastalık ya da aksaklık değil, benim her zamanki davranışımı sanki; sonunda buna karşı koyma isteğim bile kalmadı. Bunun belki de benim doğal durumum olduğuna neredeyse inanacaktım, gerçekte inanmış da olabilirim. Başlangıçta bu karşı koymanın beni ne kadar üzdüğünü bir bilseniz! Başkalarının da aynı durumla karşılaştığına inanmadığım için bunu bir giz olarak sakladım yaşamım boyunca. Yaptıklarımın utanırdım, (Şimdi bile utanıyorum belki de.) utanmam bazen o kerteğe varırdı ki, o iğrenç Petersburg geceleri köşeciğime çekilmekten gizli, aşağılık, anormal bir sevinç duyar; o gün yine bir kepezelik yaptığımı, hatamı bir daha onaramayacağımı anlayarak kendimi için için yer dururdum. Kendimi suçlarken acılarım alçakçasına zayıflamaya başlar, sonra da hazza dönüşürdü. Evet, yanlış anlamadınız, bildiğiniz şu haz! Başkalarının da aynı hazı duyup duymadıklarını öğrenmek için bu konuyu açtım. Konuyu biraz daha derinleştireyim. Küçüldüğünüzü ve bu yolda en aşırı dereceye varmış olduğunuzu fark etmekten doğar bu haz. Durumunuzun umarsızlığını, başka bir adam olamayacağınızı, değişmek için zamanınız, inancınız bulunsa bile değişmeyi kendinizin de istemeyeceğini anlamanın tadına doyum olur mu? Hem değişmek isteseyiz ne olurdu ki, belki sizin için aslında başka yol yoktu! En önemlisi de bütün bunların, derin anlayışın doğal ve temel yasaları sonucu, bu yasalara bağlı olarak kendiliklerinden ortaya çıkmasıdır. O nedenle değişmek şöyle dursun, bu durumda yapılacak bir şey yoktur. Derin anlayış yasalarına göre şu sonuca varabiliriz: Aşağılık bir herif ciğerinin beş para etmediğini kavramakla kendisine bir avunma payı çıkarır gibidir. Eh, yeter artık... Bu kadar laf ettim de yine bir şey açıklayabildim mi? Bu işin hazzını nasıl açıklayacağız? Olsun, ben üstesinden gelirim. Kalemi ne diye aldım elime! Öyleyse sonuna dek götüreceğim...

Söz gelişi, çok onuruna düşkün bir adamım ben. Bir kambur, bir cüce kadar da kuruntulu, alinganım; ama ne yalan söyleyeyim, birisinin kalkıp beni tokatlamasından kıvanç duyacağım çok zamanlar olmuştur. Ciddi söylüyorum; herhalde bunda da ayrı bir tat, kuşkusuz acıdan doğan bir tat bulabiliyordum. Acıda hazların en tatlısı saklıdır, hele bir de insan, durumunun umarsızlığını çok iyi anlarsa! Dönelim yine tokat konusuna, tokadı yer yemez bilincim içine düştüğüm durumu incelemeye koyulur. En önemlisi de kendimi her davranışımda suçlu bulmamdır, daha kötüsü, değişmez yasaların bir sonucuymuş gibi suçsuzken bile kendimde bir suç aramamdır. Bunun birinci nedeni, çevremdekilerden daha akıllı olmamdır herhalde. (Her zaman kendimi çevremdekilerden akıllı bulur, hatta inanmazsınız, bundan dolayı utanırdım. En azından kimsenin yüzüne açıkça bakamaz, bakışlarımı kaçırırdım.) Suçlu olmamın ikinci nedeni ise, gönlü yüce (alicensap) bir insan da olsam, bunun yararsızlığını görerek üzüleceğimi anlamamdır. Herhalde gönlü yüceliğimi hiçbir yerde kullanamazdım. Tokat atanın bunu doğa yasalarına uyarak yaptığını kabul ederek, hem doğa yasalarını başışlamak elde olmadığı için adamı başışlamaz; hem de aynı yasalar nedeniyle de meydana gelse, bu incitici olayı unutamazdım. Öte yandan gönlü yüce değilim diye adamdan öç almaya kalksam, bunu yapmak elimden gelir miydi? Sanmam, çünkü elimden gelse bile bir şey yapamıyordum. Niçin mi? İşte bu

konuda birkaç sözüm daha var.

III

Öç almayı, kendi çıkarlarını korumayı bilen insanlar bunu nasıl yaparlar dersiniz? Varsayalım, böyleleri öç alma duygusuna kapılsalar, benliklerinde bu duygudan başka her şey silinir. Kudurmuş boğalar gibi boynuzlarını öne eğerek ileri atılırlar. Onları ancak karşılıklarına çıkan bir duvar durdurabilir. (İçlerinden geldiği gibi hareket edenlerle işadamlarının duvarı görür görmez zıncı diye duracaklarını hemen belirtmeliyim. Onlara göre duvar, durmadan düşünen, bu nedenle bir şey yapmayan bizler için olduğu gibi bir engel ya da ciddiliğine inanmadığımız halde dört elle sarıldığımız bir bahane değildir. Hayır, hayır, onlar bütün içtenlikleriyle dururlar. Duvar, onlar için yatıştırıcı, doğru ve kesin bir karara vardırıncı, hatta belki de gizemli bir anlam taşır... Neyse, duvar konusuna sonra döneceğiz.) İşte ben içi dışı bir insanı, onu özene bezene yaratan, sevecen doğa ananın görmek istediği gibi, gerçek normal insan sayarım. Böyle bir adamı kıskanmaktan kendimi yer bitiririm. Aptal olmaya aptaldır, böyle değildir diye sizinle tartışmayacağım, ama ne bileceksiniz, belki de normal adamın aptal olması kaçınılmazdır. Belki de böyle olmasının ayrı bir güzelliği vardır. Bu düşüncemin doğruluğuna inanmam için başka bir neden de, normal insanın karşıtının, yani herhalde doğanın kucağından değil de imbikten geçirilmiş, derin anlayışlı adamın (Bunda da gizemli bir hava var, ama pek emin değilim.) normal insan karşısında bazen birden duralaması, bütün üstünlüğüne karşın kendisini seve seve sıçan gibi görmesidir. Üstün anlayışlı olmasına üstün anlayışlıdır, ama olup olacağı bir sıçandır: oysa karşısında bir insan, kendisinden farklı bir şey vardır. Asıl önemlisi de kimse ondan istemeden kendisini sıçan saymasıdır, buna dikkatinizi çekerim. Şimdi bu sıçanın neler yaptığına şöyle bir bakalım. Sözün gelişi, sıçan bir şeye gücense (Zaten her zaman gücendiği bir şey vardır.) ve öç almak istese içinde belki de l'homme de la nature et de la verité'den (1) daha çok kin birikir. Gücendirene aynı biçimde karşılık vermek için duyduğu iğrenç, aşağılık istek belki de l'homme de la nature et de la verité'den daha çok içini kemirecektir, çünkü l'homme de la nature et de la verité doğuştan aptallığı yüzünden öç almayı düpedüz bir hak sayar, oysa üstün anlayışı sonucu sıçan kendisine böyle bir hak tanımaz; sonunda sıra asıl amaca, yani öç almaya gelir. Zavallı sıçan, ilk gücenikliğinin yanına sorular, kuşkular biçiminde bir sürü yeni aşağılanmalar, gücenmeler katmıştır; bir sorunun karşısına yanıtız kalan daha nice sorular koymuştur; sonunda bir de bakmıştır ki, kuşkulardan, yersiz heyecanlardan ve en sonunda onunla insafsızca alay etmeyi iş sayan müdür, yargıç kılığındaki içi dışı bir, işini bilen adamların tükürüklerinden oluşan pis bir çamur, bulanık, kokuşmuş bir karışım kuşatmıştır dört bir yanını. Bu durum karşısında sıçanın tutacağı tek yol, her şeye boş vererek, kendisinin bile inanmadığı, küçümseyen, yapmacık bir gülümsemeyle utana sıkıla delikçiğine sıvışmaktır. Orada leş gibi kokan iğrenç yeraltında, alaya alınarak güçlendirilmiş sıçancık yavaş kavaş kine; soğuk, zehirli, özenle sonu gelmez

bir kine boğulur. Kinini kırk yıl en ince, en utanç verici ayrıntılarına dek anımsayacak; her anımsayıpta kendinden daha bir yüz kızartıcı şeyler ekleyerek, bu uydurmalarıyla kendini yiyip bitirecektir. Bir yandan kuruntularından utanır; bir yandan da olanları anımsamaktan, yeni baştan kurcalamaktan, "olabilirdi" düşüncesiyle başka başka uydurmalar eklemekten kendini alamaz. Bağışlamak nedir bilmez. Belki oç almaya bile kalkışır, ama beceriksizce, miskin miskin, uzaktan uzağa, sinsice, ne oç almak hakkına, ne de başarısına inanmadan yapar bunu; öbür yandan oç almak istediği kimseden yüz kat fazla üzüleceğini, ötekinin kılının bile kıpırdamayacağını ta başta bilir. Ölüm döşeğinde bunları bir kez daha, bunca zaman birikmiş faizleriyle birlikte anımsayacak ve... Bakın işte, bu soğuk, iğrenç yarı umutsuzlukla, yarı inançla, kahrından kendini bilinçli olarak yeraltına kırk yıl diri diri gömmede, zorlamayla yaratılmış durumunun yine de kısmen içinden çıkabilir olmasından, bütün o içe işleyen doyurulmamış isteklerin özünde, kesin olarak verilen kararlar bunun peşinden gelen pişmanlıklar çalkantısında yatmaktadır yukarıda sözünü ettiğim garip hazzın özü. Bu haz o derece ince, bazen anlaşılması öylesine zor bir duygudur ki, azıcık dar görüşlü, hatta sinirleri sağlam kimseler bundan zerrece nasiplerini alamazlar. Şimdi siz sırtarak: "Belki de tokat yemeyenler bile anlamaz." diyerek, kibarca tokat yemiş olabileceğim için bu işin uzmanı kesildiğimi ima edeceksiniz. Böyle düşündüğünüze bahse girerim. Merak etmeyin, beyler, hiç tokat yemedim; gerçi sizleri bilmem, ama ben tokat yemiş de olsam pek değişmezdi. Yaşamım boyunca fazla tokat atmadığım için de çok üzgünüm. Eh, yeter bu kadar, sizi pek ilgilendiren bu konu üstüne tek sözcük eklemeyeceğim artık.

Hazzın kimi inceliklerini kavrayamayan, sinirleri sağlam insanlardan söz edeyim biraz da. Bu baylar, gerçi sırası gelince öküz gibi böğürüp bununla belki de büyük bir onur kazanırlar, ama demin de söyledim ya, bir zorlukla karşılaşınca siniverirler. Zorluk onlarca taş duvar demektir. "Hangi taş duvar?" diyeceksiniz. Elbette doğa yasalarıdır, doğa bilimlerinden çıkan sonuçlarla matematiktir bu taş duvar. Sözün gelişi, sana maymundan geldiğimizi kanıtlamışlarsa, bu gerçeği yüzünü buruşturmadan kabul edeceksin. Gövdedeki tek bir yağ damlasının senin için yüz binlerce hemcinsininkinden değerli olması gerektiği; erdem, sorumluluk, safsata, boş inanç denen şeylerin hep bu sonuca göre çözümlendiği kanıtlanırsa yine olduğu gibi kabul edeceksin, çünkü matematiğin "iki kere iki dört eder" kesin sonucu vardır bunlarda. Hele bir karşı durmaya kalkın; "Aman efendim, nasıl karşı çıkarsınız? Bu, iki kere ikinin dört etmesi kadar açıktır! Doğa size danışmaz, onun sizin isteklerinizle, yasalarının hoşunuza gidip gitmediğiyle işi yoktur. Doğayı olduğu gibi, bütün sonuçlarıyla kabul etmek zorundasınız. Duvar duvardır vb. vb." diye bağıırırlar. Aman Tanrım, herhangi bir sebepten ötürü doğa yasalarıyla iki kere ikinin dört ettiği hoşuma gitmiyorsa, bana ne bu yasalardan, bana ne aritmetikten? Duvarı delmeye gücüm yetmiyorsa, "ille deleceğim" diye yırtınmam elbette; ama önümde yıkmaya gücümün yetmediği bir taş duvar bulunmasına da razı olamam. Gerçekten de böyle bir taş duvar, salt iki kere ikinin dört etmesi gibi kesinliğiyle huzur demektir; hiç olmazsa barış için söyleyeceği birkaç sözü vardır. İşte size saçmaların en

büyüğü! Öte yandan bütün zorlukları, bütün taş duvarları görüp anlamak; zorluklara, taş duvarlara boyun eğmekten tiksiniyorsanız boyun eğmemek; mantığın kaçınılmaz, en çetrefil yollarıyla taş duvarın önünde bile suçun sizde olduğunu anlayıp böyle sonu gelmez bir konu üzerinde aşağılık yargılara varmak; bunları yapmamaktan çok daha iyidir. Çünkü zerre kadar suçunuzun olmadığı apaçık görüldüğünden, köşenizde kendinizi sessiz sessiz yer bitirirsiniz. Kızacağınız bir kimse ya da bir şey olmadığı, belki de hiç olmayacağı için eliniz kolunuz bağlı, şehvet derecesinde haz baygınlıkları geçirirsiniz. Aldatmaca, göz boyama ve el çabukluklarından bulanık bir dünya yarattığınızı bile bile, kime neden gücendiğinizi kestiremeden, bütün bu aldatmacalar, karışıklıklar arasında içiniz sizler da sizler; bilmedikleriniz arttıkça sızılarınız o ölçüde çoğalır.

IV

- Kah-kah-kah! Güleyim bari... Şu halde sizce diş sızısında bile haz vardır, diyeceksiniz.
- Elbette! derim ben de size.
Diş ağrısının da ayrı bir hazzı vardır. Tam bir ay dişlerim ağrıdığı için çok iyi bilirim. Kuşkusuz bu durumda açıkça öfkelenilmez, inilti çıkarılır, ama bu inilti içten gelmeyen, sinsî iniltilerdir. Sorun da burada zaten. Acı çeken kimsenin bütün zevki inlemektir, bundan bir zevk almasaydı inlemekte direnir miydi? İyi bir örnek buldum beyler, bunu biraz daha deşeceğim. Bu inlemelerinizle, ilkin acılarınızın bütün amaçsızlığıyla sizi küçük düşürdüğünü, varlığına aldırmadığınızı doğa yasalarının sizi alay edercesine kılı kıpırdamadan hırpaladığını anlatmak istersiniz. Ortada bir düşman olmadığı halde sızılarınızın sürüp gittiğini; dişçi Wagenheim'lerin (2) bütün çabalarına karşın dişlerinizin tutsağı olduğunuzu; sizin dışınızda birinin istemesiyle acılarınızın dineceğini ya da üç ay daha süreceğini; son olarak da boyun eğmeyip hâlâ karşı koyuyorsanız, kendinizi avutmak için size kalan tek şeyin, ya kendinizi kırbaçlatmak ya da yumruklarınızı acıtırcasına duvarınızı dövmek olduğunu söylemek istersiniz inlemelerinizle. İşte kimden geldiği belli olmayan bu alaylar, içe oturan aşağılanmalar sonundadır ki, bazen şehvet derecesine çıkan bir haz duyulur yavaştan yavaşa. Rica ederim, sevgili okuyucularım, şu diş ağrısı çeken 19. yüzyıl aydınının sızlanmalarına ikinci, üçüncü gününde bir kulak verin! Artık inlemesi ilk günkü gibi, yalnızca diş ağrısından gelen, kaba bir köylünün inlemeleri olmayıp, uygarlığa, Avrupa kültürüne bulaşmış, şimdikilerin deyimiyle, "topraktan ve halkın özünden kopmuş" bir insanın inlemeleridir. Bu inlemeler gittikçe çirkinleşir, sonunda pis bir hırçınlığa dönerek günlerce sürer gider. Bu insan, inlemeleriyle kendisine bir yarar sağlamayacağını; hem kendini, hem de başkalarını boşu boşuna üzüp rahatsız edeceğini; önünde yırtınıp durduğu kimselerle yakınlarının, bu inlemeleri dinlemekten bıkararak artık kendisine inanmadıklarını; onun yapmacıksız, şamatasız, kimseye caka satmadan, fazla şımarmadan da inleyebileceğini düşündüklerini bilir; hem de herkesten çok... İşte her şeyi böylece anlaması

ve düştüğü yüz kızartıcı durum, ona hazzın son derecesini tattırır. "Nasıl? Sizleri rahatsız ediyor, içinizi sızlatıyor; hem de evinizde uyku uyutmuyorum ya! Uyumayın, dişlerimin ağrıdığını her an sizler de anlayın. Artık eskiden görünmek istediğim gibi bir kahraman değil; iğrenç, şirret bir adam var karşınızda. Varsın öyle olsun. Foyamı ortaya çıkardığınız için kıvançlıyım. Benim pis pis dırlanmalarım hoşunuza mı gitmiyor? Öyle olsun, ben şimdi daha pis bir yaygara koparayım da, siz o zaman görün." Yine anlamadınız mı beyler? Bu yüksek hazzı anlayabilmek için, sanırım kafalar daha çok gelişmeli, insanoğlu daha derin bir anlayışa erişmeli. Gülüyorsunuz öyle mi? Buna çok memnun oldum. Biliyorum, şakalarım oldukça bayat, kaba, çetrefilli; kendime güvensizliğimi gösterir. Kendime saygı göstermediğim içindir herhalde. Her şeyi anlayan bir adam kendine nasıl saygı duyar?

V

Küçülmesinde bile tat bulmaya kalkışan bir adamın kendisine ufacak bir saygısı kalabilir mi? Haydi, siz söyleyin! Bunu umut kırıcı bir pişmanlık sonunda söylemiyorum. Öteden beri, "Beni başıyla babacığım, bir daha yapmam" demekten nefret etmişimdir. Böyle söylemeyi beceremediğim için değil; tam tersine, kolaylıkla, hem de çok rahat söyleyebildiğim için nefret etmişimdir bu sözden. Zerrece suçum olmadığı halde, birtakım düşler kurarak kendimi suçlu bulduğum olmuştur çoğu kez. Bu da hepsinden kötüydü ya. O zaman yine duygulanır, pişmanlık duyar, gözyaşı döker, böylece kendi kendimi kandırırdım. Numara yaptığım falan yoktu, salt yüreğim dayanmadığı için bu haltı karıştırırdım... Gerçi doğa yasaları her zaman ve herkesten daha çok gücendirmiştir beni, ama bu durumda doğa yasalarını bile suçlayamazdım. Şimdi bunları anımsamak iğrenç bir şey, o zaman da öyle hissederdim. Bir dakika bile geçmezdi ki, bütün kinimle, o duygulanmaların, pişmanlıkların, değişme antlarınının yalan, hem de kuyruklu birer yalan olduğun anlamaya başlardım. Kendimi zorla neden bu sıkıntılara soktuğumu sorarsanız, yanıt vereyim: Boş durmaktan yıldığım, canım sıkıldığı için başıma böyle maskaralıklar çıkarırdım. Gerçekten öyle. Kendi kendinizi şöyle bir yoklayın, sevgili okurlarım, bunun doğru olduğunu anlayacaksınız. Yaşadığımı anlamak için kendi kendime serüvenler uydurur, yaşama oyunu oynardım. Kaç kez, hiç yüzünden, bile bile gücenmeyi denemişimdir, gücenecek bir şeyim olmadığını, kendimi kandırıldığımı bildiğim halde işi o kerteye getirirdim ki, sonunda gerçekten gücenirdim. Kendime egemen olamayacak kadar hoşlanmaya başlamıştım bu oyundan. İki kez de âşık olmayı denedim. İnanır mısınız, beyler, o yüzden bir sürü de acı çektim. Yüreğimin bir köşesinde, acı çektığıme inanmayıp kendimle alay ederken, bir yandan da gerçek bir acıyla kıvranır, kıskançlıktan kudururdum... Değerli okurlar, bütün bunlar bezginlikten, bir iş yapmamanın beni boğacak hale gelmesindedir. Her şeyi anlamanın en yakın, en normal sonucu tembellikten, yani bile bile eli böğründe durmaktan başka nedir? Bundan yukarda söz etmiştim. Yineliyorum, özellikle yineliyorum: İçlerinden geldiği gibi davranan insanlar, işadamları, dar kafalı oldukları için, kafaları çalışmadığı için iş becerirler. Bunu size şöyle

açıklayacağım: Bu tür insanlar dar görüşlü olmalarından ötürü, önlerine çıkan ilk sebepleri ikinci dereceden de olsa ana sebep sanırlar. Davranışlarına sağlam bir dayanak bulduklarına herkesten çabuk ve kolay inandıklarından dolayı da içleri rahattır. En önemlisi de bu değil mi zaten? Herhangi bir işe girişmeden önce, bütün kuşkulardan arınarak huzur içinde olmalıdır insan. Peki ama ben kendimi nasıl huzura erdireceğim? Nerede bana destek olacak ilk sebepler, ilk dayanaklar? Bunları nasıl bulacağım? Şöyle bir düşünmeye başlıyorum, elime aldığım herhangi bir ilk sebep hemen peşinden kendisinden önceki sebebi sürüklüyor ve böylece uzayıp gidiyor. Anlamanın, düşünmenin iç yüzü budur. Bundan çıkardığımız sonuç yine aynıdır. Demin öç almaktan söz etmiştim, anımsıyor musunuz? (Herhalde pek anlamamıştınız.) İnsanın hak yerini bulsun diye öç aldığı söylenir. Öyleyse ilk sebep de bulunmuştur: Adalet. Şu halde büyük bir huzur içinde, iyi ve doğru bir iş yapıldığına inanılarak, başarıyla, rahat rahat öç alınabilir. Bense burada ne adalet, ne de erdem göremediğim için salt huysuzluğum yüzünden öç almak istediğimi bilirim. Huysuzluk bir sebep olmasa da, bütün kuşkularımı yenerek rahatça ilk sebep görevini yapabilirdi. Gelgelelim öfke bile duyamıyorum. (Zaten demin sözü bundan açmıştım.) Huysuzluğum hep o uğursuz anlayış yasaları yüzünden kimyasal bir çözülmeye uğrar. Bir de bakarsınız, asıl amaç uçup gitmiş, sebepler toz olmuştur; suçlu ele geçmemektedir, aşağılanma aşağılanmadan çıkıp dış ağrısı cinsinden kaderin cilvesi haline gelmiştir. Yapacağın tek şey kalıyor, o da duvarı daha sert yumruklamak. Asıl sebebinin bulamayınca her şeye boş verirsin. Bir kerecik bilinçli olmayı bir yana koyarak, ilk sebebinin aramadan, uzun boylu düşünmeden, körü körüne bırak kendini duygularının akışına; sev ya da nefret et, boş durmamak için bir şeyler yap! En geç ertesi gün bu danışıklı kanma yüzünden kendini küçük görmeye başlarsın. Sonuç olarak sabun köpüğü ve yine eski tembellik. Baylar, kendimi herkesten akıllı saymamın tek nedeni, bitirmek şöyle dursun, yaşamım boyunca hiçbir şeye başlamamış olmamdır. Ben de herkes gibi gevezenin, zararsız, ama can sıkıcı gevezenin biri olayım, ne çıkar! Her akıllı insanın ilk baştan geveze olması, yani havanda su dövmesi alınına yazılmışsa ne gelir elden?

VI

Keşke boş duruşum aylaklığımın yüzünden olsaydı. Tanrım, o zaman kendime ne büyük bir saygı duyardım! Hiç olmazsa tembelliğim, güvenebileceğim belirli bir özelliğim var diye kendime en büyük saygıyı beslerdim. Birisi benim için "Kim bu adam?" diye sorunca, "Tembelin biri!" karşılığını verirlerdi. Böyle bir söz duymayı çok isterdim. Benim de belirli bir niteliğim, hakkımda söylenecek bir söz olacaktı. Ne demek efendim "Tembelin biri!" Şaka değil, bu bir unvandır, bir mevkidir, kusursuz bir meslektir! Alay etmeyin, bu böyledir! O zaman haklı olarak birinci sınıf bir derneğe üye olur, kendi kendimi saymaktan başka bir iş tutmazdım. Tanıdığım biri vardı, Lafitte şarabından anlamasıyla övünür dururdu. Bunu bir erdem olarak görüyor, kendisi hakkında en ufak bir kuşkuya düşmüyordu. Adamcağız sonunda yalnızca huzur içinde değil, üstelik böbürlenerek öldü; bunda da çok haklıydı. İşte ben de

onun gibi kendime bir meslek seçerdim: Tembel obur! Ama öyle düpedüz obur değil; şu, bütün güzel, yüce şeylere ilgi duyan oburlardan olurum. Nasıl, hoşunuza gitti mi? Ben buna öteden beri kafamı takmışımdır. "Güzel, yüce şeyler!.." kırk yaşında bana az çektirmedi, ama kırkıncı yaşına basınca böyle oldu bu; oysa o sıralar, ah, o gençlik yıllarımda çıkacaklardı karşıma! O zaman kendime uygun bir iş de bulurdum. Bütün o güzel, yüksek şeylerin onuruna içerdim. Kadehime önce biraz gözyaşı akıtmak, sonra da onu bütün güzel, yüksek şeylerin onuruna kaldırmak için hiçbir fırsatı kaçırmazdım. Dünyada ne varsa hepsini güzellik, yücelik açısından görür; en pis, en iğrenç şeylerde bile güzel, yüce bir yan bulurdum. İsteddiği zaman gözyaşı dökebilen bir adam kesilirdim. Ressamın biri kalkıp Ghé (3) ayarında bir tablo yaptı diyelim. Hemen böyle bir tablo yapmış olan ressamın onuruna içerdim, çünkü bütün güzel, yüksek şeyleri seven bir adamdım ben. "Canınız nasıl isterse" adında bir yapıt mı yazıldı, hemen "Canınız nasıl isterse"nin onuruna kadehimi kaldırırdım; dedim ya, güzellik, yücelik adına yapmayacağım şey yoktur... Bu sırada herkesin kişiliğine saygı göstermesini isterdim, birisi bana saygısızlık yapacak olsa yakasına yapışırdım. "Huzur içinde yaşayıp debdebeyle ölmek!" Bundan daha güzel ne vardır! Salıverdiğim göbeğimi, üç kat olmuş gerdanımı, rezilcesine havaya diktiğim burnumu görenler: "Bakın şu kalantor herife! Olunca böyle olmalı!" derlerdi. Siz ne dersiniz deyin, baylar, yaşadığımız şu olumsuz çağda böyle hoş sözleri işitmeyi kim istemez!

VII

Fakat bunlar tatlı düşlerden başka nedir ki? Lütfen söyler misiniz, insanların gerçek çıkarlarını bilmemeleri yüzünden kötülük yaptıklarını ilk kez kim ortaya attı, kim böyle akıllıca bir söz etti? Sözüm ona, insanoğlunun kafası aydınlanır, gerçek çıkarları gözlerinin önüne serilirse burnunu kirli işlere sokmaktan geri durarak, bir anda soylu, temiz yürekli biri olur çıkarmış. Bunun nedeni de aydınlanıp gerçek çıkarlarını yalnız ve yalnız iyilik yapmakta görmesiymiş. Hiç kimse bile bile kendi aleyhine hareket edemeyeceğine göre tek çıkar yol iyilik yapmış... Hey gidi çocuk; saf, temiz yürekli bebek! Dünya kurulalı beri insanların yalnızca kişisel çıkarlarına göre davrandıkları görülmüş müdür? İnsanların bile bile, yani gerçek çıkarlarını iyice anladıkları halde, bunları ikinci plana itip kimsenin zorlamadığı başka yollara, bir sürü karışık, tehlikeli işlere atıldıklarını gösteren milyonlarca örneğe ne demeli? Evet, insanlar kendilerine gösterilen yolun tam tersine, canlarının istediği yöne yürümüşler; akıl almaz, çetin, neredeyse karanlık yollarda yürümek için direnmişlerdir. Dik kafalılık, direnmek onlara çıkarlarından daha tatlı geliyor, anlaşılabilir... Çıkar! Nedir bu çıkar denen şey! İnsanoğlunun çıkarının nerede olduğunu kesinlikle belirtebilir misiniz? Biri tutar, çıkarını, kendisi için iyilik değil de kötülük istemekte görürse, hatta böyle yapmak zorunda kalırsa, buna ne demeli? Ya bir de her zaman böyle olursa, o büyük kuralın ne değeri kalır? Ne dersiniz, böyle bir şey olabilir mi? Gülüyorsunuz, demek? Gülün, ama önce şu sorumu yanıtlayın: İnsanoğlunun

çıkarları tam olarak sayılmış mıdır? Aralarında hiçbir sınıflandırmaya girmeyenler, giremeyenler yok mudur? Bildiğime göre, okuyucularım, insanların çıkarlarıyla ilgili listeyi istatistik rakamlarıyla ekonomik formüllerden ortalama bir hesapla çıkarmışsınız. Sizin çıkarlar listenizde refah, zenginlik, özgürlük, rahatlık gibi şeyler var; bunlara açıkça, bile bile sırt çeviren biri çıkarsa siz -elbette ben de- onu kara cahilin, zır delinin biri olarak görmez miyiz? Ne tuhaftır; istatistikçiler, bilginler insanoğlu için birtakım hesaplar yaparken çıkarlardan birini her seferinde gözden kaçırmışlar, hatta bunu yanlış biçimiyle hesaba katarlar; oysa her şey bu çıkara dayanmaktadır. Tutup bu çıkarı da listemize eklesen ne olurdu sanki! Asıl felaket, bu anlaşılması güç çıkarın hiçbir sınıflandırmaya girmemesi, hiçbir listeye sokulamamasındadır.

Bakın, benim bir dostum var... O, yalnız benim değil, sizin de dostunuzdur, beyler; onunla dost olmayan yoktur! Bu kişi bir işe başlamadan önce akıl, mantık yollarına göre nasıl davranması gerektiğini açık, tumturaklı bir dille anlatır size. Bununla da kalmaz, bir insanın normal, gerçek çıkarlarından coşkuyla, tutkuyla söz ederek, ne kendi çıkarlarını, ne de erdem denen şeyi anlamayan miyoplarla acı acı alay eder. Arkasından bir çeyrek saat bile geçmez ki, ortada değişiveren bir durum, bir sebep yokken, bütün çıkarlarını hiçe sayan bir içgüdüyle, eskisinin tam tersi bir yol tutar; artık ne mantık kuralları kalmıştır, ne kendi çıkarları, ne de başka bir şey...Şunu da ekleyeyim, "dostum" demekle genel bir anlam kastettiğim için, bu dönemlikte yalnızca bir kişiyi suçlamak biraz zordur. Bakın size ne söyleyeceğim, beyler: Acaba insana en üstün çıkarından daha değerli gelen bir şey, ya da (mantık çerçevesinde kalmak için) son derece yararlı, (demin hiçbir listeye girmediğini söylediğim) başka bir çıkar yok mudur? Bu öyle bir çıkar olsun ki, bütün öbür çıkarlara göre daha ön planda, daha çekici gelsin insana; bu en büyük, en değerli çıkarı elde edebilmek için, insanoğlu, gerekirse her türlü kuralı hiçe sayarak, mantığa, onura, huzura, refaha, kısacası bütün güzel ve yararlı şeylere aykırı düşen bir yol tuttursun.

- Demek ortada yine bir çıkar var, diye sözümü keseceksiniz. İzin verin, şimdi size her şeyi anlatacağım. Söz cambazlığı değil işimiz; asıl anlatmak istediğim, sözü geçen çıkarın bütün sınıflandırmalarını bozması, kişilerin mutluluğu için çırpınan insanseverlerin koyduğu dizgeleri (sistemleri) darmadağın etmesidir. Kısacası her şeye engel olmaktadır bu çıkar. Fakat bu çıkarın ne olduğunu söylemeden önce, kendi adımları kötüye çıkarmak pahasına da olsa, şunu çekinmeden belirteyim ki, bütün bu kusursuz dizgeler; insanların, rahatlarını elden çıkarmamak için, bir anda, iyi ve uysal varlıklar olacakları yolundaki bütün bu çıkar kuramları bence şimdilik bir varsayımdır.

Evet efendim, bir varsayımdır ancak. İnsan soyunun gene kendi çıkarları yoluyla düzeltilmesi kuramının kabulü, bence en azından, uygarlığın insanoğlunu yumuşattığını, o nedenle de onları daha az acımasız, daha az savaşçı bir duruma getirdiğini ileri süren Buckle'ü (4) onaylamak demektir. O, kendi mantığıyla böyle bir sonuca varmış olabilir. Ama insanlar dizgelere, birtakım soyut kavramlara öylesine düşkünlüdürler ki, salt mantıklarını haklı çıkarmak için

gerçekleri bile bile değiştirmeye, gözlerini kapayıp kulaklarını tıkamaya razıdırlar. Bunu gerçekten anlaşılması kolay bir örnek olduğu için aldım. Çevrenize şöyle bir bakın: Kan gövdeyi götürüyor, hem de şampanya gibi bütün neşesiyle akıyor. İşte size Buckle'ün de yaşadığı 19. yüzyıl! İşte büyük Napolyon ve bugünkü Napolyon!.. İşte Kuzey Amerika'nın sonsuz birliği! Ve işte size karikatüre benzeyen Schlezwig-Holstein Prensiği!.. Uygarlık neyimizi yumuşatmış, anlayalım! Duygularımızın türlerini çoğaltmaktan başka bir işe yaramamıştır uygarlık. Duygularının çeşitliliği yüzünden, insanoğlu, korkarım, kan dökmeye kadar zevk aramaya kadar varacak. Üstelik böyle bir felaket insanlığın başına çoktan gelmiştir. Cana kıyıcılıkta en ince ustalıkları gösterenlerin uygar kimseler olduklarına hiç dikkat ettiniz mi? Atillaların, Stenka Razinlerin (5) ustalıklı eline su dökemeyecekleri bu baylar, gene de onlar kadar göze batmıyorlarsa, bunun tek sebebi böylelerine sık sık raslanması, görüle görüle bir alışkanlık haline gelmeleridir. Uygarlık sonunda insanlar daha çok kan dökücü olmadıysa bile, en azından daha kötü, daha iğrenç birer cana kıyıcı olmuşlardır. Eskiden hak uğruna kan dökülür, istendiği kadar insan iç huzuruyla öldürülürdü; çağımızda kan dökmeyi iğrenç bir davranış saydığımız halde yine de bu iğrenç işle uğraşmaktayız, hem de eskisinden daha çok. Hangisinin daha kötü olduğuna varın kendiniz karar verin. Kleopatra (Roma tarihinden örnek aldığım için beni başışlayın.) odalıklarının memelerine altın iğneler batırmayı sever, onların çığlıklarından, kıvranmalarından zevk almış. Şimdi siz bana tutacak, bunların çok eskiden, barbarlık dönemlerinde geçtiğini; şimdi insanlar birbirlerini (mecazi anlamda) iğnelediklerine göre, şimdi bile barbar bir çağda yaşadığımızı; bugünün insanları barbarlık çağlarına oranla her şeyi daha açık seçik görmeyi öğrenmiş olmakla birlikte, henüz mantığın ve bilimin buyurduğu biçimde davranmayı beceremediklerini söyleyeceksiniz. Birtakım eski, kötü alışkanlıklar ortadan kalktıktan sonra, bir de sağduyu ve bilim huylarını kökünden değiştirirse, insanların çok şeyler öğreneceğine saplanmıştır kafanız. İnsanların o zaman bile yanılmaktan vazgeçeceklerine, başka bir deyişle isteklerini çıkarlarıyla ters düşürmeyi istemeyeceklerine yüzde yüz inancımız var. Ayrıca insanların bilimden çok şey öğreneceğini (gerçi bu bence lükstür); insanların gerçekte hiçbir zaman iradelerinin, kaprislerinin olmadığını: bu yaratıkların ancak bir piyano tuşu ya da org içindeki bir vida kadar değer taşıdıklarını söyleyeceksiniz. Bundan başka, insanlar yeryüzünde doğa yasalarının hüküm sürdüğü, yaptıkları her şeyin isteklerine göre değil, bu yasalara göre oluştuğu gerçeğini öğreneceklerdir. Şu halde bize yalnızca bu yasaları bulmak kalıyor, insanlar böylece davranışlarından sorumlu olmayacakları için yaşamak da kolaylaşacaktır. Bundan sonra bütün davranışlar, matematik yoldan, 100.000'lik logaritma çizelgeleriyle hesaplanıp takvimlere geçirilecek; hatta zamanımızın ansiklopedik sözlükleri cinsinden yararlı yayınlar bile çıkacaktır. İçinde her şeyin büyük bir kesinlikle hesaplanıp belirtildiği bu yayınlar sonunda yeryüzünde ne bir yanlış davranış, ne de boş bir serüven kalacaktır. İşte o zaman -Bunları hep siz söylüyorsunuz- gene matematik kesinlikle hesaplanmış, hazır, yepyeni bir iktisat düzeni kurulacak yeryüzünde. Bütün yanıtlar önceden bulunmuş olacağı

için ortada soru diye bir şey kalmayacak. Sırçadan bir köşk kurulacak. Kısacası, anka kuşu uçup gelecek... Kuşkusuz o zaman, -bunu şimdi ben söylüyorum- yaşamının son derece sıkıcı olmayacağı konusunda kimse güvence veremez. (Çünkü her şey çizelgelere göre hesaplanınca bizlere ne kalır!) Buna karşılık her davranış mantık çerçevesinde yapılacaktır. Can sıkıntısından insan neler neler uydurmaz! Zaten altın iğneler de can sıkıntısından batırılmaktadır, daha bu kadarıyla kalırsa çok iyi. İşin kötüsü, (Bunu da gene ben söylüyorum.) bakarsınız, altın iğnelere sevinenler bile çıkar. Çünkü insanoğlu ahmak bir yaratıktır, hem de görülmemiş derecede... Daha doğrusu ahmak değil de nankördür, eşine raslanmayacak kadar nankördür. Çünkü, sözün gelişi insanlar demin anlattığım mantık düzeninde yaşayıp giderlerken, bayağılığı yüzünden akan, daha doğrusu gerici, alaycı bir beyefendi ansızın ortaya çıkıp elini böğrüne dayayarak, hepinize: "Ne dersiniz beyler, şu mantıklılığa bir tekme vurup bütün logaritmacıları bir anda cehenneme yollasak da, gene eskisi gibi ahmakça, başımıza buyruk yaşasak nasıl olur?" diye bağırsa hiç şaşmam! Onun böyle bağırması gene neyse, ama peşinden sürüyle geleceklerin çıkması insanın zoruna gider. İşte insanın yaratılışı budur! Bütün bu olanlar, bakın, ne denli önemsiz, sözü edilmeye değmez bir sebebe dayanmaktadır: İnsanoğlu -her zaman, her yerde, kim olursa olsun- mantığının ve çıkarlarının buyurduğu gibi değil de, gönlünün çektiği gibi davranmıştır; çıkarlarımızla çatışan şeyler de istenebilir, hatta bazen bütünüyle böyle olmalıdır. (Bu benim kendi düşüncem.) Bağımsız, sınır tanımaz isteklerimiz, en azgınına kadar kaprislerimiz, bazen çılgınlık derecesine varan hayallerimiz... İşte size hiçbir sınıflandırmaya girmediği için unutulmuş, bütün dizge ve kuramları allak bullak eden, öbür çıkarların başında bulunması gereken çıkarın ta kendisi! Kimi bilgin kişiler insanlara birtakım normal erdem sınırlarını taşırmayan isteklerin yeteceğini de nereden çıkarırlar! Ne diye bizlerin mantık ve çıkarlarımıza uygun şeyler istememiz gerektiğini ileri sürerler! İnsanlara gerekli olan tek şey, sonunun neye varacağı, neye mal olacağı bilinmeyen başı boş istektir. Bu istek dedikleri de...

VIII

- Kah-kah-kah! Ama gerçekte istek diye bir şey yok ki! diye gülerek sözümü keseceksiniz. Bilim, insanı şu zamanda bile öyle bir açıklığa kavuşturuyor ki, hep biliriz, istek, özgür irade dedikleri şey... Durun biraz baylar, ben de bundan söz açacaktım, ama ne yalan söyleyeyim, göze alamamıştım. İsteklerimizin bilmem hangi sebeplere bağlı olduğunu ağızımdan kaçırmak üzereydim ki, çok şükür, bilimi anımsadım da sustum. Tam o sırada bu konuyu siz açtınız. Diyelim, gerçekten günün birinde bütün istek ve kaprislerimizin formülü bulunurse; daha doğrusu isteklerimizin neye bağlı olduğu, hangi yasalara göre oluştuğu, nasıl geliştiği, değişik durumlarda ne gibi yönler aldığı üstüne kesin matematik formülleri ortaya çıkarılırsa... O zaman, işte o zaman insanlar belki de isteklerinden vazgeçecekler, hem de yüzde yüz vazgeçeceklerdir. Çizelgeye bakarak istemenin ne tadı kalır? Bundan başka insan,

insanlıktan çıkıp bir org vidasına ya da bunun gibi bir şeye dönüşecektir. Çünkü isteği, iradesi olmayan, istemeyi bilmeyen insan org silindirindeki bir vidadan başka nedir ki? Siz buna ne dersiniz? Bütün olasılıkları göz önüne alalım da, böyle bir şeyin olup olmayacağını bir düşünelim.

- Hımm!.. diyeceksiniz. Biz çıkarlarımızı anlamadığımız için, ne istediğimizi de çoğunlukla bilemeyiz. Gözümüze kestirdiğimiz bir çıkarı elde etmekte en kolay yolu seçiyoruz diye, bazen aptallığımızdan bir sürü saçmalık yaparız. Oysa bütün bunların dökümü yapıp kâğıda geçirilince (Olmayacak bir şey yok bunda, çünkü ileride insanların doğa yasalarının hepsini öğrenemeyeceklerine şimdiden inanmak çirkindir, anlamsızdır.) içimizde istekten de eser kalmaz. İstekler bir gün mantıkla karşı karşıya gelince, artık bizler istek duymayı bir yana bırakıp yalnızca düşünmeye başlayacağız, çünkü aklımız başımızdayken birtakım saçmalıkları istemek, böyle göz göre göre mantığa aykırı davranıp kendi kuyumuzu kazmak olanaksızdır... Nasıl olsa özgür irade yasaları açıklığa kavuşturulacağı için, bir gün bütün istek ve düşüncelerin dökümü de yapılarak -şaka bir yana- belki birtakım çizelgeler düzenlenecek, biz de bu çizelgelere bakıp istekte bulunacağız. Sözcüleri bir gün birine nanik yapsam, hesaplar, kitaplar benim gerçekten öyle yapmam, hem de hangi elimi kullanmışsam o elimi kullanmam gerektiğini ortaya koysa, benim özgürlüğümden ne kalır? Üstelik bir de okumuş bilgin bir kişiysem? İşte o zaman yaşamımı otuz yıl ilerisine kadar hesaplayabilirim; kısacası, bütün bunların gerçekleşmesiyle her şeyi önceden görüp anlayacağım için, bana da yapacak bir şey kalmaz... Aslında şunları aklımızdan hiç çıkarmamalıyız: Doğa neyi, ne zaman yapacağımızı bize hiç sormaz; onu hayalimizde canlandırdığımız gibi değil, gerçekte olduğu için kabul etmeliyiz; bir çizelge, bir takvim, hatta bir imbiç peşindeyse, bunları kabul etmekten başka çaremiz yoktur! Böyle yapmasak bile, bize kendini nasıl olsa kabul ettirir. Hepsi güzel, ama burada aklımın takıldığı bir şey var! Felsefeye daldığım için özür dilerim, sevgili okuyucularım; ne yaparsınız, kırk yıllık yeraltı yaşamı, dile kolay! İzin verin, biraz da hayal kurayım. Mantık, kuşkusuz iyi şeydir, ama olup olacağı bir mantıktır ve insanın düşünme gereksinmesini gidermekten öteye geçemez; oysa istek yaşamın ta kendisidir, hem de en basit bir davranıştan yüce mantığa kadar. Gerçi isteğin eline kalmış bir yaşam çoğu zaman deli zırvasından başka bir şey değildir, ama unutmayalım, gene de yaşamdır, kare kökü almak değil. Sözcüleri ben, salt düşünme gereksinmemi gidermek, insanoğlunun yaşama yeteneğinin yirmide birini ortaya koymak için değil, pek doğal olarak, yaşama gücümün tümünü seferber ederek yaşamak istiyorum. Akıl burada ne yapar? Akıl öğrenebildiği kadarını bilir, (belki geride öğrenemeyeceği çok şey kalacaktır. Avutucu bir yanı olmasa da bu gerçeği niçin gizleyelim?) insan yaşantısı ise bilinçli ya da bilinçsiz bütün eğilimleriyle, türlü türlü aldanmalarıyla sürer gider. Bana acıyarak baktığınızı hissediyorum, değerli okuyucular; okumuş, aydın, kısacası geleceğin insanının bile bile çıkarına uygun olmayan bir istekte bulunmayacağını, bunun matematik bir kesinlik taşıdığını üsteliyorsunuz. Ben de sizlerle aynı düşüncedeyim. Ama şunu size yüzüncü kez söyleyeyim ki, insanın bile isteye, bilinçli olarak zararlı, budalaca, hatta son

derece budalaca bir isteğe kapıldığı bir durum, tek bir durum vardır: Yalnızca yararlı şeyler istemek zorunluluğundan kurtulup en saçmasından bile olsa bir şey istemek hakkına sahip olmak. Okuyucularım, bu saçma istek, bu kaprisler kimi durumlarda bizim için bütün dünya nimetlerinin üstünde bir değer kazanabilir. Özellikle, bize açıkça zararı dokunduğu, çıkar üstüne en akla yatkın düşüncelerimizle ters düştüğü zamanlar, bütün öbür çıkarlardan daha yarar sağlayabilir; çünkü en önemlisi, en değerli varlığımız olan kişiliğimizi, benliğimizi korumaktadır. Kimi insanlar bunun bizim en değerli özelliğimiz olduğunu söylerler. Canı çektiği zaman isteğin akılla birleştiği de olur: akıllı kötüyü kullanmayıp ondan yeterince faydalanırsa, bu birleşme yararlı, hatta övülmeye değer sonuçlar verir. Fakat isteğin sık sık, hatta üst üste mantıkla çeliştiği durumlar vardır ve... ve... bilir misiniz, bu durum hem çok yararlı, hem de beğenilecek bir olaydır. Şimdi bir an için insanların aptal olmadıklarını düşünelim. (Hiç olmazsa şundan dolayı insanların gerçekten aptal olduğunu söyleyemeyiz: Bizler aptal olursak, akıllı kime diyeceğiz?) Ama insanoğlu aptal değilse bile korkunç derecede nankördür. Evet, eşi bulunmaz bir nankör! Bana kalırsa insanın en iyi tanımlanması şöyle olmalı: iki ayaklı nankör bir yaratık. Hepsi bu kadarla kalsa gene iyi. Çünkü böylece en büyük kusuru unutulmuş olurdu. İnsanın en büyük kusuru, Nuh tufanından başlayıp Schlezwig-Holstein dönemine değin süren, alnının kara yazgısı olan erdemsizliğidir. Erdemsizlik ve buna bağlı olarak ölçüsüzlük. Ölçüsüzlüğün erdemsizlikten ileri geldiği çoktandır bilinen bir gerçektir. İnsanlık tarihine şöyle bir göz atın, bakın neler göreceksiniz! Görkem mi? Belki bunun için yalnızca Rodos anıtı yeter! Bizim Anayevski, kimilerinin bu anıtın insan elinden çıktığını, kimilerininse doğa tarafından yaratıldığını ileri sürdüklerini boşuna mı söylüyor? Göz alıcılık mı? Olabilir. Çağlar boyunca her ulusun askerinin, sivilinin giydiği yalnızca tören uniformalarını alırsak ne demek istediğimiz anlaşılır. Hele özel frak çeşitleri karşısında apışıp kalmayacak tek tarihçi çıkmaz. Tekdüzelik mi? Bu da olabilir. Durmadan dövüşüyorlar; eskiden de, şimdi de, her zaman dövüştiler ve dövüşecekler. Yalnızca bu örnek yetmez mi tekdüzeliğe? Kısacası, insanlık tarihine her şey, hasta bir muhayyilenin uydurabildiği her şey yakıştırılır da, ağırbaşlılık yakıştırılamaz. Daha söze başlamadan sözünüz ağızınıza tıkalır. Yaşamda karşınıza şöyle tuhaf bir durum çıkmaktadır: Elllerinden geldiğince erdemli, ağırbaşlı davranmayı kendilerine amaç edinen, sanki dünyada erdemli, ağırbaşlı yaşanabileceğini göstermek istercesine çevrelerine ışık saçan birtakım erdemli, ağırbaşlı kişiler -insanseverler, bilgeler- vardır. "E, sonra?" diyeceksiniz. Sonrası belli: Bu gösteriş düşkünlerinin çoğu, eninde sonunda sapıtarak akla gelmedik herzeler yerler. Şimdi size sorarım: Bu gibi tuhaf nitelikleri olan yaratıklardan başka ne beklenir? Böyle birinin önüne bütün yeryüzü nimetlerini serin; mutluluk denizine, başı kaybolana, hatta suyun üstünden hava kabarcıkları çıkana kadar gömün; elini sıcak sudan soğuk suya sokmadan, yalnızca uyuması, ballı-kaymaklı yemesi, bir de insan soyunun tükenmemesine çalışması için önüne bütün zenginlikleri yığın; bakın, bu insan salt nankörlüğü, rezilliği yüzünden başınıza ne püsküllü belalar açacaktır! Balı-kaymağı gözü görmez; bile

bile en zararlı, çıkarına en aykırı yaramazlıklar, saçmalıklar yapar. Bunun tek nedeni, akıllı-uslu yaşayıştan bıkip, tehlikelere doğru kanatlanmış hayal gücünü her işine katmak istemesidir. Akıllara durgunluk veren hayallerini, en koyusundan ahmaklıklarını elden bırakmak istemez, çünkü (sanki pek gerekliymiş gibi) insanların piyano tuşu değil, hâlâ insan olduklarını kendi kendisine göstermeye çalışır. Gerçi tuşlarına basıp piyanoyu çalan da gene doğa yasalarıdır, bu çalış öylesine güzel ve dokunaklıdır ki, bir şey demeye güç bırakmaz insanda. Üstelik kendisinin gerçekten piyano tuşu olduğunu anlarsa ya da onun böyle olduğu fen bilimlerinde matematik bir kesinlikle kanıtlanırsa, insanoğlu, gene de aklını başına toplamaz; tersine, salt nankörlüğünden, aklına eseni yapmak için bile bile haltlar karıştırır. Buna gücü yetmezse, zihninde birtakım karışıklıklar, fırtınalar yaratarak çeşitli acılar duymaya başlar; böylece dediğinde sonuna dek direnir. Dünyaya lanet üstüne lanet yağdırır, yalnızca insanoğlu lanet okuyabileceği için (İnsanı öbür hayvanlardan ayıran başlıca üstünlük de budur.), hiç olmazsa bu yolla istediğini elde eder, yani piyano tuş değil de insan olduğuna inanç getirir. "Bütün bu karışıklıkların, karanlıkların, lanetlerin çizelgeyle önceden kestirilerek önlenmesi, aklın da böylece ağır basması sağlanabilir." diyeceksiniz. İşte böyle bir durumda bile, insan mantığın elinden kurtulup gene bildiğini okumak için kendini deliliğin kucağına atar. Buna inanıyor, doğruluğu konusunda bütün sorumluluğu üstleniyorum. İnsanın bütün işi gücü, sanırım vida değil insan olduğunu her an kendi kendisine kanıtlamaktır. Bu uğurda başı belaya girecekmiş, gerekirse mağara adamına dönüşecekmiş, vız gelir ona... Bütün bunlardan sonra gel de günaha girme; henüz bu dereceye düşmediğimiz, isteğin bilmem hangi şeytanın buyruğunda olduğu açıklanmadığı için gel de sevinme!

Kimsenin elimden özgür irademi almadığını; ancak irademin, yine kendi isteğimle normal çıkarlarıma, doğa yasalarına, aritmetiğe uygun düşmesi için çalışıldığını söyleyeceksiniz başıra başıra. (Bana başırmak lütfunda bulunursanız eğer.) - Hadi, efendim; iş çizelgeyle aritmetiğe dayanınca iki kere ikinin dört etmesinden başka çıkar yol olmazsa iradenin ne önemi kalır? İradem işe karışmasa da iki kere iki dört ediyor. İrade bu mu demektir?

IX

Elbette şaka ediyorum, sayın okuyucularım, şakalarımın bayat kaçtığını da bilmiyor değilim; ama söylediklerimin tümünü şaka sanmak da doğru değildir. Belki dişlerimi gıcırdata gıcırdata takılıyorum size. Baylar, ne olur, canıma okuyan bazı sorunların çözümünü verin ben de kurtulayım! Örneğin, bir insanı köklü alışkanlıklarından kurtarmak, iradesini bilimin, sağduyunun verileriyle bağdaşacak biçimde düzenlemek istiyorsunuz. İnsanın böyle bir değişikliğe uğratılmasının yalnız olanaklı değil, aynı zamanda gerekli olduğunu nereden çıkarıyorsunuz? Hangi sebeple isteklerimizin yeni baştan düzeltilmeye muhtaç olduğunu söylüyorsunuz? Kısacası, bu düzeltmenin insana gerçekten yararlı olacağını nereden biliyorsunuz? Açık konuşalım; mantığın ve aritmetiğin sağlama bağladığı, gerçek, normal çıkarlarımıza aykırı gitmemenin

bizler için tek çıkar yol, bütün insanlık için de şaşmaz kural olduğuna nasıl yüzde yüz inanıyorsunuz? Böyle bir şey şimdilik sizin bir tahmininiz olmaktan ileri gidemez. Bunun bir mantık kuralı olduğunu kabul etsek bile, belki de insanlık için aynı şey değildir. Okurlarım, sakın beni deli sanmayın. İzin verirseniz size daha söyleyeceklerim var. İnsanın doğuştan yaratıcılığa, amacına bilinçle ilerlemeye, durmadan kuran bir mühendisliğe, yani nereye olursa olsun kendine yol açmaya mahkûm edilmiş bir varlık olduğunu kabul ederim. Kim bilir, belki de bu yol açmaya mahkûm edilişi yüzünden, insanın canı şöyle arada bir kaçamak yapmak ister. Dahası var, içi dışı bir işadamları bütün ahmaklıklarına karşın belki de yolun nereye olursa olsun, bir yere gittiğinin farkındadırlar. Onlara göre asıl sorun, yolun bir yere gitmesi değil, yalnızca gitmesidir ve hepimizin bildiği gibi tembellik bütün kusurların anası olduğu için, doğanın uslu çocuklarının mühendislik mesleğini küçümseyip kendilerini her kötülüğün başı olan tembelliğin kucağına bırakmamasıdır.

İnsanın yaratmayı, yol açmayı sevdiği su götürmez bir gerçektir. Ama sorarım size, neden bir yandan da yıkmaya, her şeyi darmadağın etmeye bayılır? Yanıtlar mısınız bu sorumu? Bu konuda birkaç sözüm daha var. Sakın insanoğlu hedefe ulaşmaktan, kurmakta olduğu yapıyı bitirmekten içgüdüsel bir ürküntü duyduğu için yıkmayı, bozup dağıtmayı seviyor olmasın? (Bu işi yaparken öyle bir tat alır ki, deme gitsin!) İnsanın yapılan bir yeri yakından değil de uzaktan sevdiğini, onun içinde oturmayı değil yalnızca kurmayı, sonunda da karıncalar, koyunlar gibi animaux domestiques'e (6) bırakmayı düşündüğünü yadsıyabilir miyiz? Karıncalara gelince, onların ev yapma düşünceleri bambaşkadır. Karınca yuvası denen, yıkılmak bilmez, şaşılması bir yapıları vardır.

Saygıdeğer karıncalar yapı işine karınca yuvasıyla başlayıp hâlâ da öyle sürdürmekle olumlu, direşken (sebatlı) davranış adına büyük bir onur kazanmışlardır. Gelgeç gönüllü, tutarsız bir yaratık olan insanoğluya, belki de satranç oyunları gibi hedefi değil, hedefe giden yolu sever. Kim bilir, belki (Doğruluğuna bel bağlayamayız kuşkusuz.) insanın yöneldiği tek hedef, hedefini elde etmek için harcadığı sürekli çabadır, başka bir deyişle yaşamın kendisidir. Oysa hedef iki kere iki dörtten, bir formülden başka bir şey olamaz; iki kere iki dört ise yaşam değildir, beyler, ancak ölümün başlangıcıdır. İnsan iki kere iki dörtten, en azından bir korku duymuştur, bu korku benim şu anda bile içimdedir. Evet, insanın tek yaptığı şey, iki kere iki dörtlerin peşine düşmek, okyanusları aşmak, bu uğurda seve seve yaşamını vermektir; ama öbür yandan aradığını bulacağı için de ödü patlar. Çünkü bulursa arayacak başka bir şeyi kalmayacağını hissetmektedir. İşçiler işlerini bitirince para alırlar, daha sonra da gidecekleri bir meyhane, düşecekleri bir de karakol çıkar nasıl olsa. İşte size bir haftalık iş güç. Peki, ama bizler nerelere gideriz? Onun için hedefe her varışta bir tedirginlik duyulur. İnsanoğlu amacına doğru ilerlemeyi sever, fakat amacını elde etmeyi değil. Çok gülünç bir durum doğrusu. İnsanın yaratılıştan gülünç bir varlık olmasındadır bütün terslik zaten. İki kere iki dört çekilmez bir şey. İki kere iki dört, bana sorarsanız, bir küstahlıktır. İki kere iki dört, ellerini böğrüne dayayarak yolumuzu kesen, sağa-sola tükrük atan külhanbeyinin ta kendisidir. İki kere iki dördün yetkinliğine (mükemmelliğine)

inanırım, ama en çok övülmeye değer bir şey varsa, o da iki kere ikinin beş etmesidir. Peki ama nasıl oluyor da siz yalnız olumlu, normal durumların, kısacası refahın insan çıkarlarına uygun olduğunu böylesine kendinizden emin, böbürlene böbürlene söyleyebiliyorsunuz? Mantığınızın çıkar konusunda yanıldığını hiç düşünmediniz mi? Belki de insan yalnızca refahı sevmiyor, refah kadar da acılardan hoşlanıyordur. İnsanoğlu için acıların refah derecesinde yararlı olması da mümkündür. Şurası kesindir ki, bizler, acıyı bazen tutkuya varan bir sevgiyle severiz. Bunu anlamak için dünya tarihine başvurmaya gerek yok; eğer siz de bir insansanız, azıcık da olsa yaşamışsanız, kendinize danışın yeter. Benim düşüncemi sorarsanız, yalnızca refahı sevmek ayıptır üstelik. Sonu iyi mi olur, kötü mü, orasını bilmem, ama bir şeyi devirip kırmanın bazen hoş bir yanı vardır. Bu bakımdan ne başlı başına refahı, ne acıları tutarım. Ben yalnız kaprislerimden ve istediğim her an kapris yapabilmekten yanayım. Sırça köşkte acı çekmekse bütün bütüne yakışsız düşer, çünkü acı çekmek kuşku demektir. İçinizde kuşku uyandıran bir sırça köşk nasıl bir şey olurdu dersiniz? Yine de şuna iyie inandım ki, insanoğlu karışıklık çıkarmaktan, kırıp dökmekten kendini alamayacaktır. Acı duymak anlamının tek kaynağıdır. Her ne kadar notlarımın başında anlamayı insanın baş belası saydığımı söyledimse de, insanın anlamayı sevdiğini, onu dünyanın hiçbir zevkine değişmeyeceğini biliyorum. Anlama iki kere ikiyle oranlanmayacak bir yüceliktedir. İki kere ikiden sonra artık yapılacak değil, tanıyacak bir şey de kalmamıştır. Olsa olsa beş duyunuzu körleştirip düşüncelere dalarsınız, o kadar. Gerçi anlama da insanı aynı sonuca götürür, yani gene yapacak işiniz kalmaz, ama hiç olmazsa kendi kendinizi döverek biraz olsun canlanabilirsiniz. Gericici bir davranış olmakla birlikte hiç yoktan iyidir.

X

Siz, sıkılmak nedir bilmez bir sırça köşke, yani gizliden gizliye de olsa dilinizi çıkaramayacağınız, nanik yapamayacağınız bir sırça köşke inanmışsınız. İşte bu köşkten korkmamın nedeni belki de onun sırçadan oluşu, sonuna dek ayakta kalışı ve gizlice de olsa dilimi çıkaramayışımdır. Bakın, yağmur yağarken köşk yerine bir kümes görsem, ıslanmamak için belki kümese girerim, ama beni yağmurdan korudu diye de şükran borcumu ödemek için kümese köşk gözüyle bakmam. Bana gülüyorsunuz, hatta kümesle köşk arasında bir ayırım olmadığını haykırıyorsunuz. Biz, eğer yalnızca ıslanmamak için yaşıyorsak, sizin dediğinize seve seve katılırım.

Ancak yaşamın yalnız bu olmadığına, yaşadktan sonra bütün ömrümün köşklere, saraylarda geçmesi gerektiğine kafam saplanmışsa, yapacağım başka bir şey yoktur. Bütün isteğim, emelim bundadır artık. Beni bu saplantıdan kurtarmak için içimdeki isteği değiştirmelisiniz. Peki gönlümde yatanı değiştirip bir başkasıyla gözümü kamaştıran, bana başka bir ülkü verin! Ama şimdilik benden kümesi sırça köşk olarak görmemi istemeyin! Varsın sırça köşk uydurma olsun; doğa yasalarına göre aslı-astarı olmayan bu düşü, aptallığımdan,

soyumuza özgü birtakım köhne, akıldışı alışkanlıklara kapıldığım için ben uydurmuş olayım. Sırça köşkün gerçekte olmamasından bana ne? Onu isteklerimde yaşatıyorsam, daha doğrusu, isteklerim var oldukça o da varsa ötesi beni ilgilendirir mi? Yoksa gene mi gülüyorsunuz? İsteddiğiniz kadar gülün, ben bütün alaylara katlanırım, karnım açken gene de tok olduğumu söyleyemem. Uzlaşmayla avunamayacağımı, doğa yasalarına göre var olması gereken, gerçekten de var olan kısır döngüyle yetinemeyeceğimi biliyorum. Bin yıllık sözleşmeli yoksul kiracılarla dolu, her olasılığa karşı, kapısında dışçı Wagenheim'in tabelası bulunan bir apartmanı, baş tacı ettiğim asıl isteğim, emelim sayamam. İsteklerimi ortadan kaldırıp ülkülerimi yok ettikten sonra bana daha iyi bir amaç gösterin, seve seve peşinizden koşayım: "Uğraşmaya değmez!" dersiniz benden de aynı karşılığı alırsınız. Şurada ciddi konular üstünde kafa patlatıp duruyoruz, ama siz benim sözlerime kulak asmazsanız, öyle olsun, yalvarmaya hiç niyetim yok. Benim yeraltım bana yeter.

Yaşadığım sürece isteklerim de ölmemişse, kurduğunuz yapıya tek tuğla koyarsam ellerim kırılsın! Demin sırça köşkü salt dilimi çıkaramayacağım için yadsıyışıma bakmayın. Dil çıkarmaya bayıldığımdan söylemedim bunu. Belki de, yapılarınızdan bir tekinin bile dil çıkarılamayacak türden olmayışı kızdırıyor beni. Dilimi çıkarma isteğini duyurmayacak değişiklikler yapılsın, şükran duygularımı göstermek için dilimi bile keserim. Yoksa bana ne elin yapısından, nerede nasıl oturduğundan! Peki, ama niçin ben böyle isteklerle yaratılmışım? Bütün varlığımla kocaman bir yalan olduğum sonucuna varmak için mi yaratıldım ben! Tek amacım bu mudur? İnanmıyorum.

Size şunu söyleyeyim ki, benim gibi yeraltı adamlarının dizginini sıkı tutmak gerekir. Kırk yıl yeraltında sesimizi çıkarmadan otururuz, ama bir de fırsatını bulup yeryüzüne çıktık mı, dırdırımızdan kurtulamazsınız.

XI

Varıp dayandığımız sonuç: En iyisi hiçbir şey yapmamaktır. Bir köşeye çekilip, seyirci kalmaktan iyisi var mı? Onun için yaşasın yeraltı! Normal insanı ölesiye kışkandığımı söyledim, gördüğüm kadarıyla gene de onların durumunda olmak istemem. (Kıskanmaktan geri durmayacağım gene de... Ama hayır, hayır, ne olursa olsun yeraltı daha kazançlı!) Orada hiç olmazsa insan... Eh!.. Şimdi bile yalan söylüyorum. Yalan, çünkü iyi olanın yeraltı değil, özlemini duyduğum, ama bir türlü elde edemediğim başka, bambaşka bir şey olduğunu iki kere ikinin dört ettiği gibi biliyorum. Cehenneme kadar yolu var yeraltının!

Ah, şimdi şuraya yazdıklarımın bir bölümüne bari inansam başka ne isterdim! Yemin ederim ki, beyler, şu çiziktirdiklerimin bir sözcüğüne bile inanmıyorum. Daha doğrusu belki inanıyorum, ama bir yandan da nedense her sözümün yalan olduğunu hissediyor, kuşkular içinde kıvranıyorum.

- Öyleyse ne diye yazdınız bunları? diyeceksiniz.

- İssiz-güçsüz olarak sizi de yeraltına sokup, kırk yıl sonra "Durumunuz nicedir?" diye sormaya gelsem, sizin karşılığınız ne olurdu? İnsan kırk yıl tek başına, işsiz-güçsüz bırakılır

mı, efendim?

Başınızı hor görürcesine sallayarak, belki de,
- Bu ne utanmazlık, bu ne alçaklık! diyeceksiniz. Yaşamaya susadığınız halde, dolambaçlı mantık yollarıyla yaşam sorunlarını tartışmaya kalkışıyorsunuz. Hem sırnaşık, küstahça davranışlarda bulunuyorsunuz, hem de korkudan ödünüz patlıyor. Saçmaladığınız zaman keyfinize diyecek yok, ama küstahlığa başladınız mı, hemen ürüyor, özür üstüne özür diliyorsunuz. Bir yandan bize korkmadığınızı söylüyor, öte yandan yaltaklanmaktan geri durmuyorsunuz. Bizi hincinizden dişlerinizi gıcırdattığınıza inandırmaya çalışırken güldürmek için nükteler savuruyorsunuz. Nüktelerinizin bayat olduğunu bilmiyor değilsiniz, ama taşıdıkları edebi değer dolayısıyla da pek sevinmiş görünüyorsunuz. Belki gerçekten acı çektiniz, fakat çektiğiniz acılara hiç mi hiç saygınız yok! Söyledikleriniz doğru olmakla birlikte efendilik eksik sizde, gururunuz yüzünden, ufacık bir şeyi sorun yapıp içinizdeki gerçeğin ipliğini pazara çıkarıyor, değerini beş paralık ediyorsunuz. Bir şeyler söylemek istediğiniz anlaşılıyor, fakat korkudan son sözleri geveleyip duruyorsunuz. Açık konuşacak kadar kararlı değilsiniz, ürkekçe bir küstahlık sizinki. Anlayışınızla övünüyorsunuz, bir yandan da ikircimlerle (tereddütlerle) dolusunuz; çünkü kafanız işlediği halde yüreğiniz kötülük batağına gömülmüş; oysa yüreği temiz olmayanın anlayışı da kıttır. Ya o küstahlığınız, sırnaşmanız, kırıtmalarınız! Yalan, yalan, hepsi yalan! Yukarıdaki sözlerinizi de ben uydurdum kuşkusuz. Onlar da yeraltından çıkmadır. Kırk yıldır kapı aralığında konuşmalarınızı dinlemekteyim. Kafam hep böyle şeylerle dolu olduğu için uydurmak da kolay oluyor. Ezbere bildiğim bu sözlere edebi bir biçim verdim, o kadar... Peki ama bütün bunları yayımlayarak üstelik bir de sizlere okutacağımı düşünecek kadar ağır başlılıktan yoksun musunuz? Sonra, bir sorun daha var: Sizlere niçin "beyler, efendiler, okurlarım!" diye sesleniyorum? Az sonra yazacağım itiraflar ne yayımlanabilir, ne de başkalarına okutulur türdendir. En azından ben kendimde bu güveni bulamıyorum, hem bulsam ne çıkar!.. Fakat ne yaparsınız ki, içime bir heves düştü, ben de bu hevesi gerçekleştirmeye çalışacağım. Durum şu: Her insanın anılarında herkese söyleyemeyeceği, ancak dostlarına açabileceği şeyler vardır. Hatta dostlarına bile açılmayacak, gizli kalması koşuluyla yalnız kendi kendimize itirafta bulunacağımız durumlar olur. Ama bir de öyleleri vardır ki, kendi kendimize bile açmaktan korkarız. Her aklı başında insanın dağarcığında bile böyleleri yığınla bulunur. Daha doğrusu, insan aklını başına topladıkça bunların da sayısı artar. Geçenlerde, eski serüvenlerimi kafamda şöyle bir toparlayayım diye karar verdiğim halde şimdi bir türlü yapamıyor, büyük bir tedirginlikle çoğunu geçiştirmeye çalışıyorum... Yalnız anımsamakla kalmayıp, bunları bir de yazmaya karar verdiğim şu anda bir deneme yapacağım. İnsan hiç olmazsa kendi kendisiyle içli-dışlı olabiliyor, gerçekleri çekinmeden söyleyebiliyor mu? Sırası gelmişken belirteyim; Heine, doğru bir özgeçmiş (otobiyografi) yazmanın mümkün olmadığını, insanın kendisi hakkında bir sürü yalan söylemeden edemeyeceğini ileri sürer. Heine'ye sorarsanız Rousseau itiraflar'ında yalan üstüne yalan kıvırmış, üstelik bunları gururu yüzünden bile bile yapmıştır. Heine'nin haklı olduğuna

inaniyorum; insan salt gururu yüzünden cinayet yalanlarına dek bulaştırabilir kendini, böyle bir gururun ne menem bir şey olduğunu da pek iyi biliyorum. Ama Heine, toplum önünde içini döken birinden söz ediyordu. Oysa ben kendim için yazıyorum, okurlarımla konuşmakla, bana da kolay gelen, alışılmış bir yazı biçimine uymuş oluyorum; bunu bir kez daha, açıkça belirtirim. Bütün yaptığım, pek de gerekli olmayan bir geleneğe bağlı kalmaktır, yoksa okurlarım olmayacak hiçbir zaman. Yukarda da söyledim ya...

Anılarımın düzenine aldırış bile etmeyeceğim. Aklıma nasıl gelirse öylece kâğıda aktaracağım.

Ama sözlerime takılarak "Gerçekten okurlarınız olmayacağını öngördüğünüze göre, ne diye kendinize, hem de kâğıt üstünde birtakım koşullar ileri sürüyor; tertip, düzen düşünmeden, aklınıza geldiği gibi yazacağınızı söylüyorsunuz? Bu açıklamayı yapmanızın, üstelik bir de ezilip büzülmenizizin sebebi ne olabilir?" diyeceksiniz.

Buna:

- Ne bileyim ben! diye karşılık vereceğim.

Hayli karışık bir konudur bu. Belki ödleğin biriyimdir de ondan böyle yapıyorum. Belki de yazarken daha ciddi olmak için gözümün önüne okurları getirmek istiyorum. Sebep mi ararsınız! Bir nokta daha var: Neden anılarımı ille de yazmak istiyorum? Okurlar için olmadığına göre, anılarımı kâğıda dökmeden, zihnimden geçirmekle yetinemez miydim?

Orası öyle, ama anılarım kâğıt üzerinde daha bir görkemli duruyor. Böylece etkisi daha da artacak, kişiliğim üstünde daha doğru bir yargıya varabileceğim; buna bir de üslup güzelliği eklenecek. Ayrıca, içimi dökmekle belki rahatlayacağım. Sırası gelmişken söyleyeceğim, eski bir anım var ki, şu sıralar canımı sıkıp duruyor. Geçenlerde birden kafama takıldı, o günden beri de, hep kulağımda çınlayan hüzünlü bir müzik parçası gibi, bir türlü aklımdan çıkmıyor. Peki ama, ondan kurtulmam da gerekli. Böyle anıların yüzlercesi var bende, zaman zaman bunlardan bir tanesi üste çıkarak beni bunaltmaya başlıyor. Yazmakla bunlardan kurtulacağıma inaniyorum nedense. Bir kez denesem ne çıkar? Üstelik, işsiz güçsüz, otura otura sıkıntıdan patlayacağım! Anı yazmak da bir çeşit iştir. Çalışmakla insanın iyi ve namuslu olacağını söylerler. Hiç olmazsa bu da bir şans... Bugün kar yağıyor; sarı, bulanık, sulu sepken gibi bir şey. Dün de, daha önceki günler de yağdı. Beni rahatsız edip duran o olay sulu sepken yüzünden kafama takılmış olsa gerek. Öyleyse bu da sulu sepken üstüne bir anı olsun.

SULU SEPKEN ÜSTÜNE

Ateşli sözlerimle kandırıp
Yanlış yolun karanlığından
Düşmüş ruhunu kurtardığım zaman,
Derin bir azap duyarak
Seni saran ayıbbı
Pişmanlık içinde lanetledin.
Unutkan vicdanını anılarınla cezalandırmak için,

Benden önce olanları
Tek tek bana anlatırken,
Birdenbire yüzünü ellerinle kapadın;
Ruhundaki isyan sonunda
Utançla, dehşetle sarsılarak
Gözyaşlarına boğuldun...
vb, vb, vb...

N.A. Nekrasov'un bir şiirinden

I

O sıralar ancak yirmi dört yaşındaydım. O zaman bile ruhumu sıkkan dağınık, yabancılik derecesinde yalnız bir yaşantım vardı. Kimseyle görüşmüyor, konuşmaktan kaçıyor, git gide daha çok kabuğuma çekiliyordum. Dairedeki görevimde kimsenin yüzüne bakmamaya çalışıyordum, ama iş arkadaşlarım, bana yalnızca garip bir adam gözüyle değil, -öyle sanıyordum ki- aynı zamanda tiksintiyle bakıyorlardı. "Neden benden başka birisi kendisine tiksintiyle bakıldığını hissetmiyor?" diye bir düşünce takılıyordu kafama. Memurlardan birinin çöpür mu çöpür, iğrenç, hatta haydut suratına benzeyen bir yüzü vardı. Benim de onunki gibi bir suratım olsa kimseye bakamazdım, herhalde. Bir başkasının giysisi kokudan yanına varılamayacak denli eskimişti. Gene de hiçbirinin ne kılığında, ne suratından, ne de herhangi bir ruhsal eksikliğinden çekindiği yoktu. Hiçbiri kendisine tiksintiyle bakılmasını umursamıyordu; yeter ki bakan, amirlerden biri olmasın. Sınırsız gururum ve bunun doğurduğu aşırı titizliğim sonunda iğrenme derecesine varan bir nefret duyuyordum kendime karşı; bu yüzden, başkalarının da bana aynı gözle baktığını düşünüyordum. Örneğin, çirkin bulduğum için yüzümü beğenmiyor, hatta pek bayağı bir anlatımı olduğundan kuşkulanıyordum; bundan dolayı da, göreve her gelişimde bayağılığıma görmesinler diye, kendimi büyük sıkıntılara sokarak, elimden geldiğince rahat bir havaya bürünüyor, yüzüme soylu bir anlatım vermeye çalışıyordum. "Yüzüm soylu, anlamlı, özellikle son derece zeki görünsün de, güzel olmazsa olmasın!" diye düşünüyordum. Ama yüzümden kimsenin bu erdemleri okuyamayacağını acıyla, kesin olarak biliyordum. Oysa, yalnızca zeki görünmek benim için yeter de artardı bile. Hatta yüzümü zeki bulmaları koşuluyla bayağı görünmesine bile çoktan razıydım. En küçüğünden en büyüğüne kadar dairedekilerin hepsinden nefret ediyor, onları bir yandan küçümserken, bir yandan da onlara karşı çekingenlik duyuyordum. Daire arkadaşlarımı kendimden üstün gördüğüm de oluyordu. Bu hal durup dururken geliyordu başıma. Onları ya küçümsüyor ya da kendimden üstün görüyordum. Kendini bilen, akıllı-uslu bir adam, kendine karşı son derece titiz değilse ve kendisini nefret edercesine küçümsemiyorsa gururlu da değildir. Ama ister küçümserken olsun, ister üstün görürken, birini görünce hemen gözlerimi

yere indiriyordum. "Şu adamın bakışlarına dayanabilecek miyim bakalım?" diye denemeler yapıyor, gözlerini ilk indiren gene ben oluyordum. Kahrolurcasına üzülyordum buna. Gülünç duruma düşmekten de son derece korkuyor, göreneklere körü körüne uyararak adımlarımı herkese göre ayarlamaya çalışıyordum. Davranışlarımda bir başkalık görecekler diye ödüm patlıyordu. Aslında başka olmaya kim dayanabilirdi ki! Çağımızın bütün aydınlarınıninki gibi bende de sayrıl (hastalıklı) bir zihin gelişimi vardı. Bu aydınların tümü de birbirinden mıymıntı, bir sürünün koyunları gibi birbirinin aynıdır. Belki de dairemizdekilerden yalnızca ben aydın olduğum için, kendimi ürkek, köle ruhlu hisseden tek kişi bendim. Yalnızca hissetmek olsa gene iyi; gerçekten de korkağın, köle ruhlunun biriydim ben. Bunu çekinmeden söylüyorum. Zamanımızda her akli başında adam korkaktır, köle ruhludur, açıkçası böyle olmak zorundadır. Bu, onlar için normal bir durumdur. Sarsılmaz inancıma göre onlar ta yaratılıştan böyledir. Akli başında adamların korkak, köle ruhlu olmaları birtakım durumlar sonunda yalnız çağımıza özgü değildir, bu her zaman böyle olacaktır. Dünyadaki bütün akli başında insanlar bu doğa yasasından yakayı sıyıramazlar. Bir kerecik kabadayılık etmeye kalkışanlar sakın buna sevinip böbürlenmesinler, çünkü nasıl olsa başka bir yerde pes edeceklerdir. Onlar için tek çıkar yol, değişmeyen sonuç budur. Kabadayılıkta direnenler yalnızca eşeklerle onların melezleridir, o da bir kerteye (bildiğimiz duvara) kadar. Hiçbir değer taşımayan bu yaratıkları önemsemesek daha iyi ederiz.

O sıralar canımı sıkıyan bir durum daha vardı! Ne ben bir kimseye benziyordum, ne de bir başkası bana. "Onlar hep birlikte, bense onlardan farklıyım" diye derin düşüncelere dalıyordum.

Bundan da anlaşılıyor ki, henüz çok toydum.

Bazen de bütün bütüne tersini yaptığım olurdu. Daireye gitmek bana ölüm gelir, eve nerdeyse hasta olarak dönerdim. Arkasından durup dururken bir işkillilik, kayıtsızlık nöbeti başlar (bende her şey böyle nöbetle gelirdi); kıskançlığımla, huysuzluğumla alay ederek kendimi romantik olmakla suçlardım. Kâh canım kimseyle konuşmak istemez, kâh çok konuşkan bir adam kesilerek işi herkesle dostluk kurmaya kadar vardırırdım. Bütün hırçınlığım durup dururken, birdenbire sona ererdi. Kim bilir, belki bende hırçınlıktan eser yoktu da, kitaptan kapma, yapmacık bir duyguydu bu. Bugüne dek çözemedim gitti. Bir keresinde dairedekilerle dostluğu öyle ilerlettim ki, işi evlerine gidip gelmeye, kâğıt oynamaya, içki içmeye, şundan bundan konuşmaya kadar vardırırdım. Fakat izin verirseniz burada konuyu biraz değiştirelim.

Genel olarak biz Ruslarda; Almanların, özellikle Fransızların başı yıldızlara eren akılsız romantiklerini bulamazsınız. Yer yerinden oynasa, bütün Fransa barikatlarda can verse gene de bir yararı olmaz; Fransız, nezaket için olsun istifini bozmadan, ömrünün sonuna dek, aptalcasına, yıldızların şarkısını söylemeyi sürdürür. Biz Rusların yurdunda böyle aptalların bulunmadığını biliyoruz, bizleri Almanlardan ayıran da budur zaten. İşte bu yüzden dir ki, bizde yüzde yüz saf, başı yıldızlarda gezen yaratıklar aranmamalıdır. Akıllarını Kostancoğlularıyla, Pyotr İvanoviç Amcalarla (7) bozarak, onlarda ülkümüzü aramak ahmaklığını gösteren çağımızın birtakım "işgüzar" yazarlarıyla eleştirmenlerdir ki, bizim

romantiklerimizi Almanların, Fransızların başı göğe eren romantikleriyle bir tutmaya kalkışmışlardır. Oysa, bizim romantiklerimizin özellikleri Avrupa'nın başı gökte gezen romantiklerinin özellikleriyle taban tabana karşıttır, hiçbir Avrupa ölçüsü bizimkilere uygulanamaz.

(İzin verirsiniz şu eski, saygıdeğer, herkesçe bilinen, "romantik" sözcüğünü kullanacağım.) Bizim romantiklerin özelliği her şeyi anlamak, her şeyi görmek, hatta çoğu kez bizim en yaratıcı zekâlarımızla bile oranlanamayacak açıklıkta görmek; hiçbir kimseyle hiçbir konuda uzlaşmamak, bununla birlikte kimseyi de gücendirmemektir. Bunlar görmezlikten gelmeyi, anlaşmazlıktan kaçınmayı ustalıklı becerirler; lojman, emeklilik hakkı, nişan gibi birtakım yararlı, pratik amaçları, günlük çıkarlarını göz önünde bulundurarak, bu amaçlarını bütün heyecanların, cilt cilt duygulu şiirlerin üstünde tutarlar; bir yanda da "güzel ve yüce şeyler"e yaşamlarının sonuna dek toz kondurmazlar, "güzel ve yüce şeyler" için de olsa, yaşamlarını korumaya, sanki mücevhermişler gibi kendilerini pamuklar içinde saklamaya çalışırlar. Geniş adamlardır bizim romantikler, hem öteki madrabazlarımızdan daha da madrabazdırlar; deneyimime dayanarak söylüyorum size. Bu, doğaldır ki, romantiklerimiz zekiye böyledir. Aman, ben de neler söylüyorum!

Romantiklerimiz her zaman zekidir; benim söylemek istediğim, şu, bir zamanların ahmak romantikleriydi; onları hesaba katmamak en iyisi... Bunlar en verimli dönemlerinde tümüyle Almanlaşmışlar, cevherlerini daha kolay koruyabilmek için Weimar'a, ya da Schwarzwald'a yerleşmişlerdir.

Ben dairedeki görevimi bütün benliğimle küçümsüyordum, ama ne yaparsınız, orada çalıştığım, ekmek parası kazandığım için yaptığım işi açıktan açığa kötüleyemiyordum. Kötülemiyordum ya, siz ona bakın! Elinin altında başka bir iş yoksa, bizim romantik, (çok seyrek olmakla birlikte) aklını oynatır da gene işini kötülemez; hem "İspanya Krallığı"(8) kuruntuları delilik derecesine varıp tımarhaneye gönderilinceye kadar da kapı dışarı edilmez. Bizde aklını oynatanlar cılız, soluk yüzlü, sarışın olanlardır ancak. Romantiklerin büyük bir çoğunluğu, sonunda önemli rütbelere ererler. Şaşılası bir genişlik, çok yanlılık! Birbirine aykırı duygulara büyük bir yatkınlık! O zamanlar benim bütün avuntum da buydu, şimdi bile görüşüm değişmemiştir. Düşlerinin son basamağında dahi ülkülerini bırakmayan "geniş, pişkin yaratıkların" bizde böylesine çok oluşunun nedeni budur işte! Bunlar ülküleri uğruna kıllarını bile kıpırdatmazlar, azılı birer haydut, birer hırsızdırlar, ama ilk ülkülerine olan saygılarını taş çatlasa yitirmezler; ruhça son derece namusludurlar. Evet, efendim, en bayağı, en aşağılık insanların aynı zamanda namussuzluk simgesi kişiler olarak kalabilmeleri ancak bizde olanaklıdır. Yineliyorum, bizim romantikler arasında işini bilen madrabazlar (madrabaz sözcüğünü iltifat olsun diye kullanıyorum) öylesine çok çıkıyor ve bunlar öyle bir gerçekçilik sezgisi, öyle bir beceriklilik gösteriyorlar ki, şeflerinin de, arkadaşlarının da ağız bir karış açık kalıyor.

Şaşılası bir çok yanlılıktır bu; üstelik ilerde hangi biçimi alıp nasıl gelişeceğini, yarınımız için neler getireceğini Tanrı bilir! Elimizdeki malzemenin değerini bilelim, beyler! Bunu, gülünç ya da kokuşmuş bir ulusallık duygusuyla söylemiyorum. Eminim, gene alay ettiğimi düşünüyorsunuzdur.

Kim bilir, belki de tam tersine, yani bunların benim gerçek düşüncelerim olduğuna inanıyorsunuz. Ne olursa olsun, efendiler, düşüncelerinizle bana onur verirsiniz; ben her ikisinden de memnunum. Konu dışına çıktığım için de beni başışlayın.

... Arkadaşlarımla dostluğu fazla sürdüremiyor, kısa zamanda arayı soğutuyordum; üstelik toyluğum yüzünden selamı dahi kesiyordum. Bununla birlikte böyle bir yakınlaşma bir kere oldu. Geri kalan zamanlarda genellikle yalnız başımaydım. Evde en çok yaptığım şey okumaktı. Dış etkilerle içimdeki sürekli kaynaşmayı bastırmaya çalışıyordum. Kullanabildiğim tek dış etki ise okumak, yine okumaktı. Okumanın bana çok yardımı dokunuyordu; coşku veriyor, zevk veriyor, acı veriyordu. Arada bir canımı son derece sıktığı da oluyordu. Gene de bir şeyler yapmak gereksinmesi duyuyor; o zaman gözlerden uzak, karanlık, çirkin -hovardalık bile denilemeyecek- bir hovardalık bozuntusuna kaptırıyordum kendimi. Her zamanki sayrıl hırçınlığım yüzünden tutku adını vereceğim duygularım keskin, yakıcıydı. İsteri nöbetlerini andıran bunalımlar göz yaşlarıyla, çırpınmalarla birlikte geliyordu. Okumaktan başka ne yapabileceğim bir iş, ne de gidebileceğim bir yer vardı. Çevremde saygı duyduğum, beni çekebilecek bir uğraş bulamıyordum. Üstelik bir de sıkıntıdan patlayacak hale gelip aykırılıklara, çelişkilere karşı içimde sönmez bir istek duymaya başlayınca kendimi her türlü rezilliğin kucağına atıyordum.

Uzun uzadıya gevezeliklerimle kendimi temize çıkarmaya çalıştığımı mı sanıyorsunuz? Yok öyle bir şey! Bakın, yalan söyledim işte! Oysa tek istediğim, kendimi haklı çıkarmaktı. Yalan söylediğim için bir uyarıda bulunuyorum kendime. Hani hiç yalan söylemeyecektim!

Geceleri yalnız başıma, gizli gizli, korkarak, kirli yollarda işi hovardalığa vururdum; sonra, yaptığım iğrenç hareketten utanır, utancımдан lanet üstüne lanet okurdum. O zamanlar bile ruhumda bir yeraltı vardı. Beni görecekler, üstüme varacaklar, tanıyacıklar diye ödüm patlardı. Bundan dolayı gittiğim karanlık köşeleri sık sık değiştirirdim.

Bir gece kötü bir meyhanenin önünden geçerken, aydınlık pencereden içerdeki bilardo masası çevresinde adamların istekalarla dövüştüklerini gördüm. Sonra birini pencereden dışarı attılar. Başka bir zaman olsa belki yaptığımdan iğrenirdim, fakat o andaki ruhsal durumumun etkisiyle dışarı atılan adamı kıskanmaya başladım. Hatta daha da ileri giderek, "Belki ben de birisiyle kavga ederim, beni de dışarı atarlar." düşüncesiyle meyhaneye girerek bilardo odasına daldım. Sarhoş değildim; gelin görün ki can sıkıntısı insanın başına ne bunalımlar açıyor! ama, ne yazık ki beklediğim çıkmadı. Pencereden atılacak bir adam olmadığım anlaşıldı, kimseyle dövüşmeden oradan uzaklaştım.

Oysa meyhaneye girer girmez bir subay ağzımın payını vermişti. Ben nereden bileyim, bilardo masasının yanında dururken yolu kapıyormuşum; o sırada subay da geçmek istemiş. İnsan ne istediğini söyler, değil mi? Yok, beni omzumdan yakalamasıyla bulunduğum yerden başka bir yere itelemesi bir oldu. Kendisi de ne yaptığının farkında değilmiş gibi geçip gitti. Dayağı başışlayabilirdim, ama beni adam yerine bile koymadan itip kakmalarına kesinlikle göz yumamazdım.

Daha geleneğe, göreneğe uygun, daha edebi, gerçek bir kavga

için neler vermezdim; bilemezsiniz! Karşılarındaki bir sinekti sanki. Subayın boyu on verşok (9) vardı, oysa ben ufak tefek, cılız mı cılız bir adamdım. Kavga çıkarmak elimdeydi kuşkusuz, adama karşılık verecek olsam, beni de pencereden atardı. Ama hiç de öyle olmadı, bütün hincıma karşın sinmeyi yeğledim. Meyhaneden şaşkın, heyecan içinde çıkararak doğruca eve yollandım; ertesi gün ise acınası hovardalığımı eskisinden daha ürkek, daha miskin, daha üzüntülü, sanki gözlerimden yaşlar gelerek sürdürdüm. Sürdürdüm ya, siz ona bakın! Korkaklığım yüzünden subaydan çekindiğimi sanıyorsanız yanıldınız demektir. Bir olayla karşılaşınca çekingenlik duymakla birlikte, hiç de korkak bir adam değilimdir. Siz gülün istediğiniz kadar, ama bunu açıklayacağım size. Benim açıklamasını yapamayacağım bir sorunum yoktur, bunu böylece bilesiniz.

Şu subay düello kabul edenlerden olsaydı, ah ne iyi ederdi! Halbuki o, (ne yazık çoktandır nesli tükenen) bilardo istekalarını kullanmayı ya da Gogol'ün Teğmen Pirogov'u (10) gibi üst makama şikâyet etmeyi sevenlerdendi. Bunlar düelloya yanaşmazlar, hele bizim gibi başıbozuklarla dövüşmeyi bütün bütüne yakışksız sayarlardı. Düello onlarca akla sığmaz bir özgür düşüncelilik, Fransız buluşu bir saçmalıktı; ama boyları bir de on verşok oldu mu, ötekine, berikine sataşmaktan geri durmazlardı.

Orada korkaklığımdan değil, sınırsız gururumdan dolayı çekingen davranmıştım. Ne subayın iri yarılığı, ne de beni güzel bir ıslatıp pencereden dışarı fırlatacak oluşu korkutmuştu gözümü. Bunları göze alacak denli yiğitliğim vardı, fakat bende olmayan manevi yiğitlikti. Benim tek çekindiğim şey, bilardo sayılarını yazan sırnaşık heriften tutun da yakası bir karış yağ bağlamış, yüzü sivilceli, yılışık bir memur parçasına kadar orada bulunan herkesin, benim vereceğim karşılığı, kullanacağım edebi dili anlamayarak benimle alay etmeleriydi. Çünkü bizde onur konusu, onur değil de onunla ilgili sorun (point d'honneur) yalnız edebi bir dille konuşulmuştur şimdiye dek. Günlük dilde "onur sorunu" nun yeri yoktur. (Bütün romantikliğime karşın bende bulunan gerçeklik sezgisi dolayısıyla) oradakilerin gülmekten katılacaklarını, subayınsa beni basbayağı dövmeyip diziyile arkama vura vura bilardo masasının çevresinde bir kez dolaştırdıktan sonra, belki insafa gelerek, pencereden sokağa atacağını adım gibi biliyordum.

Bu ufak olay böylece kapanıp gitse gene iyi. Subaya daha sonra sokakta sık sık rasladığım için iyi tanıdım. Ama onun beni tanıyıp tanımadığını bilmiyorum. Birtakım belirtilere bakarak tanıdığını söyleyebilirim. Onu nefretle, kin dolu gözlerle süzüyordum; bu durum böylece birkaç yıl sürdü. Yıllar geçtikçe ona karşı duyduğum kin çoğalıyor, her geçen gün içime kök salıyordu. Önce subay hakkında gizli gizli bilgi toplamaya başladım. Kimseyi tanımadığım için bu iş kolay yürümüyordu. Bir gün uzaktan uzaktan gölge gibi peşine takılıp giderken birinin ona soyadıyla seslendiğini işittim, böylece soyadını öğrendim. Başka bir seferinde onu evine dek izledim, kapıcıya bir grevennik (11) vererek hangi dairede, başkalarıyla mı, yoksa yalnız başına mı oturduğunu -kısacası, bir kapıcıdan öğrenilebilecek her şeyi- öğrendim. Bir sabah, hiç edebiyatla uğraşmadığım halde, bu adamın foyasını çıkaracak biçimde bir öykü yazmak, onu biraz da karikatürize etmek geldi aklıma.

Öyküyü zevkle yazdım. Subayın bütün yaptıklarını anlattım, hatta biraz da yalan ekledim. Soyadını öyle usturuplu bir biçime soktum ki, ilk bakışta tanınması işten bile değildi. Ama sonradan aklımı başıma toplayarak epeyce değiştirdim. "Yurt Notları"na (12) gönderdim. O zamanlar böyle tanıtıcı yazılara alışılmadığından öykümü basmadılar. Çok canım sıkıldı. Öfkeden boğulacak gibi oluyordum. Sonunda düşmanımı düelloya çağırmaya karar verdim. Adama gönül okşayıcı, güzel bir mektup yazdım; benden özür dilemesini rica ediyor, kabul etmezse düelloya başvuracağımı açıkça bildiriyordum. Mektup öyle güzel bir dille yazılmıştı ki, subay "güzel ve yüce şeyler"den biraz anlamış olsa, hiç durmadan bana koşar, boynuma sarılarak bana dostluk önerisinde bulunurdu. Ah, ne de iyi olurdu! Cancığer iki arkadaş gibi geçinir giderdik! "O beni gücüyle korurdu, ben de onu okumuşluğumla, daha doğrusu düşüncelerimle yüceltirdim! Daha neler neler olabileceği şimdiden kestirilmez!"

Düşünün bir kez, adam beni küçük düşürelili iki yıllı geçmişti. Zaman aşımını görmezlikten gelip durumumu ustalıkla açıklayan mektubuma karşın düello gene de çok yersiz kaçacaktı. Çok şükür (Bunun için Ulu Tanrı'ya dua ederim.) mektubu göndermemiştim. Mektubu göndermiş olsam başıma gelecekleri düşündükçe şimdi bile tüylerim diken diken oluyor. Ve birdenbire, evet birdenbire öcümü aldım; hem de pek kolay, pek dahice bir yolla! Aklıma parlak bir fikir geldi.

Bazen tatil günleri saat dört sularında Nevskiy'e (13) çıkar, caddenin güneşli yanında gezinirdim. Hoş, buna gezmek denmezdi ya! Sonsuz acılar, küçük düşürülmüşlük duyguları içinde kendi kendimi yer bitirirdim; belki benim asıl istediğim de buydu. Gelip geçenlerin ayakları arasında, utanıp sıkılmadan, fıldır fıldır dolaşır; adım başında ya bir generale ya da bir süvari veya hassa subayına ya da bir hanımefendiye yol verirdim. Kılığımın rezilliğini, fırt fırt dönen gövdecığimin bayağılığını düşündükçe sırtıma ter basar, yüreğime sancılar girerdi. Herkesten daha zeki, daha kültürlü, daha soylu olmakla birlikte, başkalarının yanında ezilip büzülen, horlanan, hakkını arayamayan, zararlı, iğrenç bir sinekten başka bir şey olarak görmezdim kendimi. Bunu her an çok derinden hissettiğim için, sürekli, dayanılmaz bir aşağılık duygusu, büyük bir elem doldururdu yüreğimi! Niçin bu işkenceye katlanıyor, ne diye Nevskiy'e gidiyordum? Her fırsatta beni oraya çeken neydi?

Birinci bölümde sözünü ettiğim hazzı o zaman tatmaya başladım işte. Subayla aramızda geçen olaydan sonra Nevskiy'e gitmeden duramaz oldum, çünkü onu en çok orada görebiliyor, orada izliyordum. Subay daha çok tatillerde geliyordu Nevskiy'e. Gerçi o da generallere, kodamanlara yol veriyor, aralarında kuyruğunu kıvrırarak dolaşıyordu, ama bizim gibileri, hatta daha kelifellileri tepeleyip geçiyordu. Önünde kimse yokmuş gibi insanın üzerine üzerine yürüyor, yol vermek nedir düşünmüyordu. Ona baktıkça öfkemden kendi kendimi yiyor, ama onunla karşı karşıya gelince nefretle yana çekiliyordum. Sokakta bile ona denk olmayışından dolayı kendime içerliyordum. Bazen gecenin üçünde uyanıp büyük bir bunalım içinde kendi kendimi paylıyordum: "Neden ilk olarak hep sen yol veriyorsun? Neden o değil de sen? Bunun bir kuralı, 'şöyle olacaktır' diye yazılı bir yasası var mı? Kibar insanların karşı karşıya gelişlerinde yaptıkları gibi, her şey eşit

koşullarla yürütülmelidir; bir adım sen, bir adım o geri çekilmeli, birbirinize saygı göstererek yürüyüp gitmelisiniz." Ama hiç de öyle olmuyordu; her seferinde ben yana çekiliyor, subaysa benim farkıma bile varmadan basıp gidiyordu.

İşte böyle bocaladığım bir sırada o dahice buluş zihnimde çakıverdi. Buluşum şuydu: "Bir dahaki karşılaşmamızda ona yol vermesem nasıl olur? Çarpışacağımızı bile bile yana çekilmesem bundan ne çıkar?" Bu cüretli düşünce beni öyle sardı ki, tüm rahatım kaçtı, uyku uyuyamaz oldum. Durmadan bu konuyu düşünüyor, onunla karşılaşınca nasıl davranacağımı daha iyi tasarlamak için sık sık Nevskiy'e gidiyordum. Çok heyecanlıyım. Niyetim gün geçtikçe daha çok aklıma yatıyor, yapılabilirliğine her gün biraz daha inanıyordum. Duyduğum sevinçten dolayı şimdiden adama karşı yumuşamaya bile başlamıştım. "Ona sertçe çarpmamalıyım. Yolundan çekilmeksizin nezaket kurallarına uyarak, onun bana vurduğu kadarıyla ben de ona, canını yakmadan, şöyle omuz vurmalyım" diye düşünüyordum. Sonunda iyice kararımı verdim. Ama hazırlık dönemi çok uzun sürdü. İlk giyinişime iyice bir çekidüzen vermeliydim. Olur a, sokakta beklenmedik bir durum çıkabilir. (Caddede gezenler hep kalbur üstü kimselerdi; kontesleriyle, Prens D.leriyle, edebiyatçılarıyla herkes oradaydı), ben de kılığımдан utanabilirdim. Giyinişimiz, karşımızdaki insanın üzerinde iyi bir etki bırakarak, toplumun gözünde sizi bir dereceye kadar aynı düzeye çıkarır.

Bu amaçla aylığımyı peşin istedim. Çurkin mağazasından bir çift siyah eldiven ile güzel bir şapka satın aldım. Siyah eldiven önce almayı tasarladığım limon rengi eldivenlerden daha kibar, daha uygun göründü. "Bu renk pek çiy, herkesin dikkatini çeker", diye düşünerek limon rengi eldivenden vazgeçtim. Beyaz kemikten kol düğmeleri olan iyi bir gömleğim çoktan hazırды, fakat palto almak beni epey oyaladı. Aslında paltom hiç de kötü değildi, ayrıca beni çok da sıcak tutuyordu, ama içi pamuk, yakası ise rakondandı, (14) bu da ona uşakların paltosundan bir derece üstün bir görünüş veriyordu. Yakayı her ne pahasına olursa olsun değiştirmeliydim, subayların giydiği cinsten, kunduz bir yaka koydurabilirdim. Bu amaçla birkaç kez Gostinnıy Dvor'a (15) uğradım, epeyce dolaştıktan sonra ucuzca bir Alman kunduzunda karar kıldım. Gerçi Alman kunduzu çabucak eskiyerek biçimi bozuluverir, ama yeniyken duruşu oldukça kibardır. Zaten ben de onu topu topu bir kez kullanacaktım. Fiyatını sordum, gene de pahalı geldi. Hayli düşündükten sonra rakon yakamı satmaya karar verdim. Eksik kalan, benim için yüklüce sayılacak parayı da masa şefim Anton Antonoviç Setoçkin'den isteyecektim. Anton Antonoviç sessiz, ama ağırbaşlı, işini bilen bir adamdı; kimseye ödünç para vermezdi. Beni işe koyan nüfuzlu zat ise ona beni epeyce övmüştü. Çok canım sıkılıyordu. Ondan para isteyeceğime ölsem daha iyiydi. Bu yüzden birkaç gece uykularım kaçtı; o sıralar zaten az uyuyor, ateşli nöbetler geçiriyordum. Yüreğim bazen duracak gibi oluyor, sonra birdenbire hızlı hızlı çarpmaya başlıyordu.

Anton Antonoviç önce şaşırды, suratını ekşitti; sonra aklından neler geçtiyse, parayı çıkarıp verdi. Öte yandan ödünç verdiği parayı iki hafta sonra aylığımdan kesebileceği konusunda bana bir de senet imzalattı. Böylece her şey istediğim gibi oldu. Güzel kunduz yaka ucuz rakon kürkün yerine kuruldu; ben de yavaş yavaş harekete geçtim. Gözü kapalı, bir atılımda

yapılabilecek bir iş değildi bu; ustaca, özellikle ağırdan ağıra başlamalıydım. Ne yalan söyleyeyim, birkaç denemeden sonra nerdeyse tasarımdan cayıyordum: Omuzlarımız bir türlü çarpışmıyordu. Ben mi iyice hazırlanamıyor, niyetimde sıkı durmuyordum, orasını bilmiyorum: "Tamam işte şimdi tokuşuyoruz" demeye kalmıyor, ben gene yana çekiliyordum. Bizimki ise hiçbir şeyin farkına varmadan basıp geçiyordu. "Tanrı bana güç versin!" diye, adama yaklaşırken dua üstüne dua okuyordum. Hele bir keresinde iyice kararımı verdim, fakat son anda aramızda bir karış bile kalmamışken gene tabansızlığım tuttu, herifin ayaklarına dolaşıverdim. Subay beni tanımadan üzerime doğru yürüyünce kendimi top gibi yana fırlattım. O gece yine ateşler içinde kıvrandım, sabaha kadar sayıkladım durdum. Sonra her şey şaşılacak bir kolaylıkla bitiverdi.

Olaydan bir gün önce uğursuz niyetimden bütünüyle cayarak bu işi yüzüstü bırakmayı kafama koymuş, bu işi nasıl kapatacağımı pek merak ederek son kez Nevskiy'e çıkmıştım. Birden üç adım ilerde düşmanımı görünce kararımı değiştirdim, gözlerimi yumdum, bir anda omuz omuza gelip çarpıştık! Bir santim bile yana çekilmedim, onunla tam bir eşitlik içinde geçtim gittim! Herif başını çevirip bakmadı bile. Beni gördüğü halde görmezlikten gelmişti, bunu adım gibi biliyordum. Şu ana kadar da bundan zerrece kuşkulandım. Benden daha güçlü olduğu için çarpışmada gene ben zararlı çıkmıştım, fakat bunun ne önemi vardı! Amacıma erişmiş, bir adım bile yana çekilmeden, herkesin gözü önünde kendimi onunla aynı düzeye çıkararak onurumu kurtarmıştım ya!..

Utkumun (zaferimin) coşkusu içinde İtalyan aryaları söylüyordum. Üç gün sonraki ruhsal durumumdan söz etmeyeceğim artık, yazımın birinci bölümünü, "Yeraltı"nı okumuşsanız ne duruma düştüğümü kendiniz kestirebilirsiniz.

Subayı sonra başka bir yere atadılar. Onu görmeyeli on dört yıl oluyor. Adamcağız şimdi kim bilir hangi rütbeye gelmiştir! Kim bilir kimleri tepeleyip geçiyordur!

II

Hovardalık dönemimin sonu gelince ben de sıkıntıdan patlayacak duruma düşüyordum. Üstüme bir bezginlik çöküyor, o zaman içimi bulandırmaya başlayan bu duyguyu kendimden uzaklaştırmaya çalışıyordum. Fakat buna da alışıyordum yavaş yavaş. Zaten ben her şeye alışırım; daha doğrusu boyun eğer, sesimi çıkarmadan katlanırım. Neyse ki herşeyi hoş görmemi sağlayan bir çıkış yolum vardı: Hayalimde de olsa "güzel ve yüce şeyler"e sığınmak! Köşeme çekilir, üst üste üç ay, delicesine hayal kurardım. İnanır mısınız, korku ve şaşkınlık içinde yakama Alman kunduzunu diktiren içimdeki o tavşan yürekli adamdan eser kalmazdı böyle anlarda. Birdan kahraman kesilirdim. O sırada ziyaretime çam yarması teğmen bile gelse, kapının yolunu gösterirdim herhalde. Onu gözlerimin önünde canlandırmaya çalışır, yapamazdım. Neleri hayal ettiğimi, bunlardan nasıl bir tat aldığımı söylemek şimdi çok zor, fakat o zaman yalnızca hayallerimle avunurdum. Hoş, şimdi bile biraz hayallerle oyalanıyordum ya...

Hovardalık özentilerimin sonunda hayaller daha bir güçlü, daha

bir tatlı gelirdi bana; pişmanlıklar, gözyaşları, lanetlemeler, coşkunluklar içine gömülür giderdim. Bazen benliğimi saran baş döndürücü sarhoşluğa, eksiksiz mutluluğa kendimi öylesine kaptırırdım ki, kendimle alay etmek aklımın köşesinden geçmezdi. Tümüyle inanç, umut, sevgi kesilirdim. Gerçekten de öyle, dışardan gelecek mucizemsi bir olayla çevremde her şeyin açılıp genişleyeceğine; önümde şanıma yaraşır, yararlı, güzel, özellikle kusursuz bir çalışma ufkunun açılacağına körü körüne inanırdım. (Bu çalışmanın neyle ilgili olduğunu biliyordum, aslında kusursuz olması önemliydi benim için.) kısacası, günün birinde, başımda yalnızca defne dalı eksik, neredeyse bir kır atın sırtında yeryüzüne iniverecektim. İkinci dereceden bir rolü kendime hiç yakıştırmaz, bundan dolayı sonuncu olmaya gönül rahatlığıyla katlanırdım. Ya kahraman olacak ya da çamura batacaktım, ikisinin ortası yoktu. Beni mahveden de buydu ya!.. Çünkü çamurda debelenirken, "bir gün gelecek kahraman olacağım" diye avuturdum kendimi. Ancak kahramanların çamura batmaya hakları vardı, sıradan insanların çamura bulaşmaları uygunsuz kaçardı. Çamuru başışlatmak için yüce insan, kahraman olmak gerekirdi. Bu "güzel ve yüce" duygular coşkusunun hovardalığa daldığım zamanlarda bile gelmesi, işin dikkate değer yanıydı. Hele rezilliklerin en koyusuna bulaştığım anlarda, varlığını duyurmak istercesine şiddetli patlamalar halinde gelmesi, sonra da hovardalığımıza bir zarar vermeden geçip gitmesi şaşılacak bir şeydi. Rezilliğim derecesinde ruhuma doğan yüce duygular, acılığıyla yemeklere lezzet katan iyi bir terbiyeyi kaldıracak ölçüde azalıp çoğalırdı. Çektiğim acılar, düştüğüm çelişkiler, çetin ruh çözümlemeleri terbiyenin asıl malzemesiydi. Bütün bu ıstıraplar, ıstırapçıklar acınası hovardalığımın keskinliğini artırıyor, ona bir çeşit anlam veriyordu; yani hovardalığımın tuzu biberi oluyordu. Bütün bunların kendine göre bir derinliği yok değildi. Sıradan insanların gittiği, basit, aşağılık hovarda eğlencelerine dalarak, kendimi çamura bulaştırmanın bir nedeni olmalıydı. Yoksa gece geç vakit beni sokaklara sürükleyen bir çekicilik bulamasam, hiç bu eğlencelere dalar mıydım? Hayır, ucunda soyluluk bulunmayan bir davranışa yanaşamazdım ben. Hayallerimde "güzel ve yüce şeylere sığınarak" ne büyük aşklar yaşadım, ey Tanrım! Yeryüzündeki hiçbir varlıkla ilgisi olmayan, bu bütünüyle hayal ürünü aşklarım beni öylesine doyuruyordu ki sonradan gerçek bir sevgiye gereksinme bile duymuyordum. Gerçekte birini sevmek benim için gereksiz bir lüks oluyordu. Tatlı bir uyusuklukla sanatsal bir yaratıcılık geliyordu her şeyin sonunda: şuradan buradan, ozanlardan, romancılardan kaptığım kusursuz yaşam sahnelerini istediğim gibi bozup değiştiriyordum hayallerimde. Her seferinde üstün gelen bendim, yenilenler üstünlüğümü ister istemez kabul etmek zorunda kalıyorlardı, bense onları gözümü kırpmadan başışlıyordum. Tanınmış bir ozan, bir saray mabeyincisi olup gönlümü bir güzele veriyor, elime geçen milyonları insanlık uğruna harcamaya çalışıyordum. Sonra da günahlarımı, pek doğaldır ki, basitlikten çok uzak, içinde bol bol "güzel ve yüce şeyler" bulunan Manfredvari günahlarımı sayıp dökmeye başlıyordum herkesin önünde. Hepsini beni gözyaşları içinde öpüyorlardı. (Yoksa hımbıllıklarını göstermiş olurlardı.), bense ilerici düşünceleri yaymak için karnı aç, ayağı çıplak yollara düşüyor, gericileri Austerlitz'te kırıp geçiriyordum.

Sonra marşlar çalınıyor, genel af ilan ediliyordu. Papa Roma'yı bırakarak Brezilya'ya gitmeye razı oluyordu. Sonra bütün İtalya onuruna Como Gölü kıyısındaki Bargez köşkünde (Bu olaylar için Como Gölü yerinden alınıp Roma'ya getirilmiş oluyordu.) büyük bir balo veriliyordu. Arkasından da fundalıklar arasında bir olay geçiyordu vb, vb... Anlamaz değilsiniz ya!..

Bunca itiraf, coşku ve gözyaşından sonra, uydurmalarımı iyi bir malmış gibi piyasaya sürmekle yakışsız, aşağılık bir davranışta bulunduğumu söyleyeceksiniz. Neden aşağılık oluyormuş, efendim? Yoksa bunların, sizlerin de başından geçmekle birlikte daha budalaca, daha utanç verici olaylar olduğunu mu sanıyorsunuz? Hepsi de Como Gölü kıyısında geçen bu uyduruk olaylar arasında birtakım kusurlarımın da bulunduğunu söylemeliyim... Fakat gene siz haklısınız; bu yaptığım, alçaklık, bayağılık değildir de nedir? Alçaklığın en büyüğü ise karşınızda kendimi temize çıkarmaya çalışmamdır. Üstelik bir de şu anda kendimi kötülemeye kalkışmak hepsine tuz biber ekliyor... Neyse, yeter artık, yoksa lafın sonu gelmeyecek; gittikçe de batağa saplanacağım.

Üst üste üç aydan fazla hayal kurmaya dayanamaz, sonunda toplum içine karışmak için büyük bir istek duymaya başladım. Benim için topluma karışmak, masa şefim Anton Antonoviç Setoçkin'in evine gitmekti yalnızca. Hâlâ şaşmaktan kendimi alamadığım bir şey varsa o da, yaşamım boyunca görüştüğüm tek adamın o olmasıydı. Hoş, Setoçkin'e de ancak arada bir, coşku nöbetlerinin başlamasıyla birlikte giderdim. Hayallerim dayanılmaz bir mutluluk derecesine erişerek, insanlarla kucaklaşmak için büyük bir istek duyunca ona koşardım; benim için hiç olmazsa bir insan, etiyle kemiğiyle bir insan gerekliydi.

Anton Antonoviç'e ancak salı günleri gidilebilirdi. (Salı, haftanın kabul günüydü.) Bundan dolayı insanlarla kucaklaşma gereksinmesini de mutlaka salı günlerine raslatmam gerekiyordu. Anton Antonoviç, Pyati Uglov yakınlarındaki bir apartmanın dördüncü katında oturuyordu. Evinin onlara ancak yeten, sarı duvarlı, basık tavanlı dört odacığı vardı. İki kızı ve konuklara çay dolduran kız kardeşiyle birlikte kalıyorlardı. Kısa yassı burunlu kızlardan biri on üç, öteki on dört yaşındaydı; aralarında durmadan fısıldaşp kıkır kıkır güldükleri için onlardan çok utanırdım. Ev sahibi her zaman çalışma odasında, yazı masasının arkasındaki deri koltukta oturur; yanında ise bizim dairede ya da başka bir bakanlıkta çalışan kır saçlı bir memur bulunurdu. Konuklar hiç değişmeyen birkaç kişiden oluşurdu. Vergilerden, Senato'daki tartışmalardan, aylıklardan, terfilerden, bizim genel müdürden, göze girme sanatından filan konuşulurdu. Kendimde söze karışmak yürekliliği bulmadan, daha doğrusu bunu becermeden onları üç dört saat aval aval dinler, herkes gidinceye dek otururdum. Üzerime bir miskinlik çöker, ikide bir sırtıma ter basar, sağım solum tutulmuş gibi olurdu. Ne de olsa yararlı ziyaretlerdi bunlar, çünkü eve dönünce insanlarla kucaklaşma isteğim bir süre için yatışırdı.

Ahbabım diyebileceğim biri daha vardı: Eski okul arkadaşlarımdan Simonov. Gerçi Petersburg'da pek çok okul arkadaşım bulunuyordu, fakat ben bunlarla görüşmez, sokakta karşılaşıp olsam selam bile vermezdim. Belki de salt onlarla karşılaşmamak, nefret ettiğim çocukluğumla ilgimi kesmek için

eski işimi bırakıp şimdiki dairede çalışmaya başlamıştım. Bitirdiğim okula da, orada geçen kahredici yıllara da lanet olsun! Sözün kısası, özgürlüğe kavuşur kavuşmaz okul arkadaşlarımla ilgimi kestim. Karşılaşınca selamlaştığım iki üç kişi kalmıştı aralarında, Simonov da onlardan biriydi. Okuldayken o da benim gibi fazla göze batmazdı, kendi halinde, sessiz bir çocuktü. Gene de ben onun kişilik sahibi, dürüst biri olduğunu sezmiştim. Hele dar görüşlü bir insan olduğunu hiç sanmıyorum. Onunla zevkli dakikalar geçirmişizdir, ama bu uzun sürmemiş, aramız şeker rengi oluvermiştir. Birlikte geçen günlerimizden hoşlanmadığı için, benim ahbablığı yeniden tazelememden korkuyor olmalıydı. Benden hazzetmediğini sanıyordum, fakat iyice emin olmadığım için arada bir ona uğrardım.

İşte bir perşembe günü yalnızlığa dayanamayıp o gün de Anton Antonoviç'in kapısının kapalı olduğunu anımsayarak, Simonov'a gitmeyi koydum aklıma. Merdivenlerden beşinci kata tırmanırken bu adamın benden hoşlanmadığını, buraya gelmekle pek iyi etmediğimi düşünüyordum. Böyle düşünceler, inadına, her iki olasılığa da kuvvetle inanmama neden oluyordu. Kararımı verip zile bastım. Simonov'la görüşmeyeli aşağı yukarı bir yıl oluyordu.

III

Simonov'un evinde iki eski okul arkadaşımı daha buldum. Anlaşılan önemli bir iş konuşuyorlardı. Gelişime aldırış bile etmediler, yıllarca görüşmediğim bu insanların davranışı çok tuhaftı doğrusu. Bana sinek kadar değer vermedikleri belli oluyordu. Okulda hiç sevilmezdim, ama böylesine küçümsendiğimi anımsamıyorum. Küçük görülmeme meslekteki başarısızlığımın, kendimi bırakıvermemin, kılıksızlığımın vb. sebep olduğunu anlamıyor değildim; beylere göre yeteneksizliğimin, değersizliğimin yaftasıydı bunlar. Gene de böylesine küçük görülmeyi beklemiyordum. Simonov gelişime bayağı şaşırıldı. Önceleri de onu neden ziyaret ettiğime bir türlü aklı yatmazdı. Epeyce canı sıkıldı; oturdum, üzüntü içinde konuşulanları dinlemeye başladım.

Ciddi ciddi, hatta coşarak konuştukları konu, ertesi gün uzak bir ile gidecek olan subay arkadaşları Zverkov için vermeyi düşündükleri şölendi. Bay Zverkov benim de okul arkadaşımıldı. Ondan hele son sınıflarda iyice nefret etmiştim. İlk sınıflarda herkesin sevdiği, cana yakın, afacan bir çocuktü. Zaten ben de onu bu sevimliliği, afacanlığı yüzünden kıskanırdım. Okuması iyi değildi, gittikçe de kötüleşmişti, fakat torpili olduğu için okulu başarıyla bitirdi. Son sınıfta ona iki yüz kişilik bir köy miras kaldı (16), okulda hepimiz yoksul aile çocukları olduğumuz için, bize tepeden bakmaya başladı. son derece aşağılık bir genç olmasına karşın tepeden bakarken bile hoş giden bir yanı vardı. Onur, şeref üstüne bir sürü palavra sıkan, süslü hayaller kuran gençlerin büyük bir çoğunluğu Zverkov azıttıkça ona daha çok yaltaklanıyordu. Ondan bir çıkar gözettikleri için yapmıyorlardı bunu, ona doğuştan şanslı bir arkadaş gözüyle bakıyorlardı. Ayrıca Zverkov kıvraklığıyla, ince hareketleriyle tanınmıştı aramızda. En çok da buna bozuluyordum ya! Sesinin kendine

güvenen sert tonunu, pek aptalca şeyler yumurtlamasına karşın kendisinin bayıldığı noktelerini işitmek beni deliye döndürüyordu. Oysa konuşmaları çok ataktı, herif gözünü budaktan sakınmıyordu. Zeki yüzümle seve seve değiştireceğim güzel fakat anlamsız yüzünden, 40 yıllarının (17) bütün subaylarında görülen senli benli tavırlarından nefret ediyordum. İlerde kadınlar üzerinde elde edeceği başarıları (Henüz subay apoletleri takmamış olduğu için çapkınlığa başlamamıştı, o günleri sabırsızlıkla bekliyordu.), sık sık düello yapacağını anlattıkça cinlerim tepeme üşüşüyordu. Hiç unutmam, sünepe sünepe dururken bir gün Zverkov'la kapışverişmişim. İşimiz olmadığı bir sırada arkadaşlara ilerde yapacağı çapkınlıkları anlatıyordu. Nasıl oldu bilmem, güneşte oynayan bir köpek eniği gibi birdenbire keyfe gelerek köyünde el atmadığı genç kız bırakmayacağını söylemez mi? Sözde bu bir droit de desaigneur (18) imiş, karşı koymaya kalkışan köylüleri kırıp geçirecek, vergilerini iki kat artırarak sakallı keratalara günlerini gösterecekmiş. Bizim kafasızlar da tuttular, onu bir güzel alkışladılar. Ben hemen araya girdim. Aslında ne kızlara, ne de babalarına acıyordum; benim bütün bozulduğum, bu utanmaz herifin alkışlanmasıydı. Onu hemen orada, yerin dibine geçirdim. Ama Zverkov aptallığı yanında çok farfara, küstah bir genç olduğu için kahkahayı basarak işi gürültüye boğdu. Onu alt etmiş olmam da böylece kimsenin dikkatini çekmedi. Sonra birkaç kez o beni zor duruma düşürdü. Hem de bunu hiç kızmadan, şakaya getirerek, laf olsun diye yapıyor gibiydi. Ona karşı duyduğum kin ve nefret dolayısıyla bu davranışlarını karşılıksız bıraktım. Okulun bitimine doğru bana yakınlık gösterdi, ben de fazla nazlanmadım: Ne yalan söyleyeyim, gururumu okşamıştı. Fakat çok geçmeden aramız gene açıldı.

Zverkov'un teğmen olup kıtaya çıkışından sonra çapkınlık başarılarını işitmeye başladım. Daha sonra da görevindeki başarılarını anlattılar. Sokakta beni görünce tanımazlıktan geliyordu. Benim gibi değersiz birine selam vermekle kendini küçük düşürmekten çekiniyor olmalıydı. Bir keresinde onu tiyatrodan, omzunda yaver kordonuyla üçüncü sırada otururken gördüm. Yaşlı bir generalin kızlarının yanında yılışıp duruyordu. Eskisi gibi yaşıkıklı ve çevik olmasına karşın kendini biraz salmıştı. Otuzunu bulunca büsbütün hantallaşacağı, şimdiden semirip şişmanlamasından belliydi. İşte, bizimkilerin ayrılış şöleni vermek istedikleri adam bu Zverkov'du. Kendilerini içten içe onunla denk saymadıklarını bildiğim bu gençler, üç yıl boyunca onunla arkadaşlığı sürdürmüşlerdi.

Simonov'un iki konuşundan biri, Rus Almanlarından Ferfiçkin'di. Kısa boylu, maymun suratlı, aşağılık, küstah, gösteriş budalası bir genç olan Ferfiçkin, okul sıralarından beri benim baş düşmanımdı. Korkaklığına, alıklığına bakmadan yüksekte atar, herkesle alay ederdi. Zverkov'un yüzüne gülüp ondan sürekli borç para alan hayranlarından biri de oydu. Simonov'un ikinci konuşması olan Trudolyubov'un dikkate değer bir yanı yoktu. Okulu bitirince o da subay olmuştu. uzun boylu, soğuk, dürüst bir delikanlıydı. Ama başarılı insanların önünde eğiliverirdi hemen, rütbe elde etmekten başka aklının erdiği bir konu da yoktu. Uzaktan da olsa Zverkov'la bir akrabalığının bulunması -çok saçma bir şey ama- ona aramızda ayrı bir değer kazandırıyor. Beni bir gün olsun adam yerine

koymamış, karşılaştığımız zamanlar pek ince davranmasa da, dişini sıkmış, benimle konuşmuştur.

Trudolyubov konuşmayı sürdürerek;

- İyi işte... dedi. Üç kişi olduğumuza göre, adam başına yedişer rubleden eder bize yirmi bir papel. Bununla da güzel bir karnımızı doyururuz. Zverkov'a da para verdirecek değiliz ya!

- Onu biz çağırdığımızı göre orası öyle, diye onayladı Simonov.

Ferfiçkin, tıpkı general efendisinin yıldızlarıyla övünen arsız uşak tavrıyla ortaya atıldı:

- Zverkov, bütün masrafı bizim yapmamızı kabul eder mi sanıyorsunuz? Belki incelik göstererek kabul eder, ama sonra tutar, yarım düzine şampanya açtırır.

Aklını yalnızca yarım düzineye takan Trudolyubov;

- Yarım düzineyi içince kimbilir ne oluruz? dedi.

Şölenin düzenlenmesini üzerine alan Simonov konuşulanları topladı:

- Şu halde, üç kişi biz, bir de Zverkov, eder dört.. Yirmi bir rubleyle yarın beşte Hotel de Paris'te, tamam mı?

Ben coşkuyla, üstelik epeyce de alınmış olarak:

- Ne yirmi biri? dedim. Beni de katarsanız yirmi sekiz olur! Beklemedikleri bir sırada ansızın yaptığım bu öneriyi tümünün de hoş karşılayacağını, hatta daha fazla dayanamayıp beni hayranlıkla süzeceklerini sanmıştım.

Oysa Simonov yüzüme bile bakmadan, pek de memnun olmamış bir tavırla:

- Siz de mi katılmak istiyorsunuz? diye sordu.

Benim içimi-dışımı ezbere bilirdi. Bundan dolayı ona çok içerledim.

- Niçin olmasın? Sanırım ben de sizin bir arkadaşınızım. 'Beni görmezlikten gelmenize çok gücendim doğrusu!' gibisinden laflar gevelemeye başlamıştım ki, Ferfiçkin hödükçesine sözümü kesti:

- Sizi nereden bulup haber verecektik?

Trudolyubov somurtarak;

- Zverkov'la aranız açık değil miydi sizin? diye ekledi.

Ama ben tuttuğumu bırakacak cinsten değilim. Zverkov'la bozuşmamızda suçsuz olduğum inancıyla sesim titreyerek;

- Bu konuda bilmediğiniz pek çok şey var, dedim. Belki de eski anlaşmazlığımızı düşünerek ben de katılmak istiyorum!

Trudolyubov alaylı alaylı güldü:

- Aman, şu sizin derin konularınız da... Sizi anlayana aşkolsun.

Simonov kesin bir tavırla bana döndü:

- Peki, siz de katılın, dedi. Yarın saat beşte Hotel de Paris'te. Unutmayın!

Beni başıyla Simonov'a gösteren Ferfiçkin yavaş bir sesle:

- E, para?.. diye başladı, fakat Simonov'un buna kızdığını fark ederek söyleyeceklerini yarıda kesti.

Trudolyubov yerinden kalktı.

- İyi öyleyse, madem çok istiyor, o da gelsin!

Ferfiçkin de şapkasına davranarak öfkeyle:

- Resmi bir toplantı yapmıyoruz ki! dedi. Birkaç yakın arkadaş şurada bir araya geleceğiz... Belki de sizi aramızda istemiyoruz...

Gittiler; Ferfiçkin çıkarken benimle vedalaşmadı, Trudolyubov ise yüzüme bakmadan hafifçe kafasını salladı. Yalnız başımıza

kalinca Simonov canının sıkıntısından ne yapacağını şaşırarak bana tuhaf tuhaf bakmaya başladı. Ne kendisi oturuyor, ne de bana oturmamı söylüyordu...

- Hımmm... evet... demek yarın. Parayı şimdi mi vereceksiniz? Bunu söyler söylemez yüzü kızardı:

- Nasıl yapacağınızı bilmek için soruyorum, diye mırıldandı. Öfkeden parlamak üzereydim ki, bilmem ta ne zamandan beri ona on beş ruble borçlu olduğumu anımsadım. Bu borcu unutmamakla birlikte ödediğim de yoktu hani...

- Buraya gelirken böyle bir şey olacağını hiç aklıma getirmemiştim, Simonov... Yanıma para almadığıma çok üzgünüm, dedim.

- Peki, peki, ziyarı yok. Yarın yemekte ödersiniz. Ben öğrenmek için sormuştum.. Siz lütfen...

Sözünü yarıda kesti, artan bir öfkeyle odada dolaşmaya başladı. Yürürken topuklarına basarak döşemeyi gümbür gümbür dövüyordu.

İki dakikalık bir suskunluktan sonra;

- Sizi rahatsız etmiyorum ya? diye sordum.

Simonov birden silkindi:

- Hayır, hayır! Daha doğrusu, evet. Size nasıl söyleyeyim, bir yere kadar uğrayacaktım da... Hemen şuracıkta, yakın... Kabalık ettiği için özür diler gibi söylemişti, son sözleri. Nasıl yaptığımı kendim bile anlayamadığım şaşılacak bir rahatlıkla şapkamı kaparak:

- Aman Tanrım! diye bağırdım. Daha önce bana neden söylemediniz?

Beni kapıya kadar geçiren Simonov ona hiç yakıştıramadığım bir telaşla:

- Uzak değil...Şurası, iki adım ötede... diye üsteliyordu.

Ben merdivenlere gelince arkamdan bağırdı:

- Unutmayın, yarın tam beşte!

Beni başından savdığı için seviniyor olmalıydı. İyice çileden çıkmıştım. Sokakta yürürken dişlerimi gıcırdatarak kendi kendime:

- Şeytan dürttü sanki durup dururken! diye söyleniyordum.

Domuzun dölü Zverkov mendeburuna da değer mi yani? Peki, gitmesem ne çıkar? Beni bir zorlayan mı var? Yarın Simonov'a mektupla bildiririm...

Oraya yüzde yüz gideceğimi çok iyi bildiğim için kızıyordum kendime. Davranışım ne denli tuhaf ve yakışsız kaçarsa, oraya o denli hevesle gidecektim. Kaldı ki gitmemek için önemli bir gerekçem de vardı: Parasızdım. Topu topu dokuz rublem kalmıştı elimde. Bunun da yedisini yarın uşağım Apollon'a verecektim. Apollon bütün giderleri kendisinden, ayda yedi rubleye çalışıyordu yanımda.

Apollon huyunda bir adamın parasını vermemek ne demekti? Bu hergeleden, bu ömür törpüsünden bir başka zaman söz ederim. Gene de o herife borcumu ödemeyeceğimi, ne olursa olsun bu şölene gideceğimi çok iyi biliyordum.

Geceleyin birbirinden kötü düşler gördüm. Berbat okul anılarımla bütün bir akşam hırpalandıktan sonra başka türlü olacak değil ya!

Beni o okula, şimdi nerede olduklarını bile bilmediğim, sözde bakımımı üzerine alan uzak akrabalarım vermişlerdi. Hem de, azarlamalarından yılarak kara kara düşünmeye başlayan, sağa sola bel bel bakan, sessiz ve öksüz bir çocuğu başlarından atarcasına... Arkadaşlarım beni, kendilerine benzemediğim

için, insanı zıvanadan çıkararak bir alayla karşıladılar. Ben bu alaylara dayanacak, herkes gibi, başkalarıyla kolaycılık kaynaşacak bir çocuk değildim. Daha ilk günümde tümünden nefret ederek hırpalanmış, ürkek bir çocuğun ölçüsüz gururuna gömüldüm. Kabalıklarının bağışlayamıyordum. Yüzümle, tombalak bedenimle utanmadan alay etmişlerdi. Kendi suratlarının neye benzediğini bir bilselerdi. Okulumuza yeni gelenlerin yüzleri zamanla bozulup anlamsızlaşıyordu. Bakmaya doyamayacağımız çocuklar birkaç yıl içinde değişerek biçimsiz birer yaratık olup çıkıyorlardı. Henüz on altı yaşında olduğum halde, onlara somurtarak, yabansı yabansı bakıyordum. Düşüncelerinin kıtlığı; uğraşlarının, oyunlarının, konuşmalarının saçmalığı daha o zaman beni şaşkına döndürmüştü. Pek çok önemli konuyu bilmemeleri, insanı etkileyip şaşkına çeviren bir sürü soruna ilgi duymamaları, ister istemez kendimi onlardan üstün görmeme neden oluyordu. Üstelik bunda incinmiş gururumun hiç payı yoktu. Hele şu işite işite bıktığım: "Sen hayaller kurarken onlar gerçek yaşamı anlamışlardı..." gibi beylik lafları önüme sürmeyin Tanrı aşkına! Onların gerçek yaşamdan anladıkları filan yoktu. Beni en çok kızdıran da buydu ya! Hatta tam tersine, en çok göze çarpan, belli-başlı gerçekleri akıl almaz bir aptallıkla karşılıyorlardı. Daha o yaşta başarılı insanlara tapmaya alışmışlardı. Önemsemeyen, küçük görülen bir şey doğru da olsa onların insafsızca, rezilce alaylarından kurtulamıyordu. Rütbe kazanmak onlar için en akıllıca işti, bacak kadar veletler şimdiden yumuşak koltukların sözünü ediyorlardı. Kuşkusuz bunun sebebi, onların salaklığında olduğu kadar, çocukluk ve yeniyetmeliklerinde durmadan gördükleri kötü örneklerde de aranmalıdır. Ahlakları çirkinlik derecesinde bozuktu. Her ne kadar ahlaksızlıklarında bile bir gösteriş, bir özentisi varsa da, özentinin altından görünen çocuklukları, körpelikleri kokuşmaya yüz tutmuştu. Onlardan olanca gücümle nefret ediyordum, ama kendim onlardan da aşağıyım, o da başka... Bana karşı davranışları benim kendilerine olan davranışımın aynıydı, üstelik onlar benden tiksindiklerini gizlemiyorlardı. Ben de zaten onlardan sevgi beklemiyordum, bütün istediğim onları küçük düşürmek, küçümsemektir...

Arkadaşlarımla alaylarından kurtulmak için kendimi derslere verdim, böylece başarılı öğrenciler arasına katıldım. Bunun etkisi olmadı değil. Ayrıca, onların okuyamadıkları kitapları okuduğumu, (ders programımıza girmeyen) adını bile işitmedikleri konularda bilgimin olduğunu yavaş yavaş anlamaya başladılar. Bana bir yandan hiç görmemişler gibi, alaylı alaylı bakadursunlar, öte yandan akılca üstünlüğümü kabullenmişlerdi. Hele öğretmenlerimin ilgisini çekince durum iyice değişti. Alayların arkası kesildi, fakat düşmanlık olduğu gibi kaldı; aramızda soğuk, gergin bir hava esmeye başladı. Sonunda buna dayanamayan gene ben oldum. Yaşım ilerledikçe insanlara, arkadaşlara duyduğum gereksinme de artıyordu. Bir kaçına dostluk niyetiyle yaklaşmak istedimse de, doğal olamayışım yüzünden çabalarım boşa çıktı. Sonunda bir tane arkadaş edinebildim. Fakat daha o zamandan içimde yer etmiş olan zorbalık hevesiyle arkadaşımı istediğim gibi yönetmeye çalışıyordum. Çevresindekilere karşı nefret duyması için epeyce uğraştıktan sonra, aşağılık ortamdan tüm bağlarını koparmasını, bir daha da oraya dönmemesini istedim zavallı çocuktan. Tutkulu arkadaşlığım onu ürküttü, sinir bunalımları

içinde birkaç kez gözyaşı döktü. Teslim olmaya hazır, saf bir çocuktuk; bana bütünüyle bağlandıktan sonra ondan nefret ederek, bu sefer de kendimden uzaklaştırmaya başladım. Sanki amacım yalnızca onu yenmek, bana bağlandığını görmektir. Öbürleri arasında yalnızca onu yenebilmişim, çünkü bu çocuk hiçbirine benzemeyen, apayrı bir yaratılıştaydı. Okulu bitirince ilk işim, bunca yıldır hazırlanmış olduğum mesleğimi bir yana bırakmak oldu. Geçmişle bütün bağlantılarımı kopararak, eskisiyle ilgili ne varsa hepsini lanetleyip mezara gömmek istiyordum. Bütün bunlardan sonra kalkıp Simonov'a gitmek yenecek nane miydi?..

Sabah, sanki her şey biraz sonra başlayacakmış gibi, erkenden yatağımdan fırladım. O gün yaşantımı kökünden değiştirecek bir olayın yüzde yüz başıma geleceğine inanıyordum. Böyle şeylere alışık olmadığım için midir nedir, ufak da olsa bir dış olayın yaşantımı tümüyle değiştirmesini bekleyip durmuşumdur. Neyse; o gün işime gene zamanında gittim, şölen hazırlığı için de iki saat önce daireden sıvaştım.

Çok sevinmiş demesinler diye, buluşma yerine herkesten önce gitmemeye ayrıca önem veriyordum. Fakat üzerinde durulacak öylesine çok konu vardı ki, düşündükçe aklımı oynatacak gibi oluyordum. Ayakkabılarımı kendi elimle bir kez daha boyadım; Apollon'a göre günde iki kez ayakkabı boyamak töreye aykırı olduğu için, bu işi öldürsen yapmazdı. Farkına varıp da sonra beni tefe koymasın diye, fırçayı antreden aşırarak, işimi gizlice bitirdim. Sonra giyeceklerimi inceden inceye gözden geçirince pek eskimiş, hırpalanmış olduklarını gördüm. Artık iyice pasaklılığın biri olup çıkmıştım. Resmi giysim düzgün olmasına düzgündü, ama şölene de onunla gidecek değildim ya! En önemlisi, pantolonun bir dizinin tam üstünde kocaman sarı bir lekenin bulunmasıydı. Yalnız bu lekenin bile değerimin onda dokuzunu alıp götürceğini seziniyordum. Böyle düşünmenin bayağılık olduğunu da bilmiyor değildim. "Şimdi düşünmenin sırası değil, gerçekle yüz yüzesin!" diyor, kendime güvenimi yitiriyordum. Olayları gözümde fazlasıyla büyüttüğümü çok iyi anlıyorsam da, elimden gelen bir şey yoktu. Kendime egemen olamadan sıtmaya tutulmuş gibi titriyordum.

Şu Zverkov "alçağının" beni soğuk bir tavırla tepeden bakarak karşılayacağını; sünepe Trudolyubov'un dayanılmaz, bön bakışıyla beni küçük görürcesine süzeceğini düşündükçe aklım başımdan gidiyordu. Ferfiçkin hergelesi de Zverkov'un gözüne girmek için küstahça, pis pis sırtıtarak benimle eğlenecekti. Bunlar gene Simonov'un gözünden kaçmayacak, ödlekliğim, onurumun beş paralık oluşu yüzünden beni hor görecekti. En önemlisi de, her şey pek değersiz, edebi olmayan, basit bir biçimde olup bitecekti.

En iyisi oraya hiç gitmemektir. Ama yapamayacağım bir şeydi bu. Çünkü kafama takılan bir sorunda sonuna kadar gitmeliydim. Öyle yapmazsam yaşam boyunca; "Nasıl? Korktun, değil mi, korktun, gerçeklerden korktun!" diye kendi kendimi yer bitirirdim. Kaldı ki, sandığım kadar tabansız olmadığımı bu "güruha" göstermek için yanıp tutuşuyordum. Ayrıca, bir yandan korkudan zangır zangır titrerken, bir yandan da onları alt etmek, hayran bırakmak, "yüksek düşüncelerim, yadsınamaz nükteciliğim"le de olsa, kendimi onlara sevdirmek hayalleri kuruyordum. Zverkov'u bir köşede unutacaklar, o da utancından kahrolarak suskun puskun oturacaktı. Zverkov'u böylece ezip geçtikten sonra belki de ona elimi uzatır, senli benli olmamız

onuruna kadeh kaldırırdım. Fakat en kötüsü, beni en çok üzene neydi, biliyor musunuz? onları ezme, alt etme, kendime bağlamak, aslında benim hiç de istemediğim, zerrece gereği olmayan bir davranıştı. Düşündüklerimi başarsam bile buna herkesten önce kendim metelik vermeyecektim. İşte, bütün bunları adım gibi biliyor, ifrit oluyordum.

Ah, o günün bir an önce sona ermesi için Tanrı'ya ne kadar yalvardım! Anlatması güç bir üzüntüye kapılarak pencereye yaklaştım, küçük kanadı açtım, olanca hızıyla yağın sulusepkenin bulanık derinliğine gözlerimi diktim... Sonunda benim külüstür duvar saati beşi vurdu. Şapkamı kaptım, sabahın beri aydınlığını vermeme bekleyen, ama salaklığı yüzünden para konusunu ilkin kendisi açmak istemeyen Apollon'a bakmamaya çalışarak, önünden kapıya doğru koştum. Bir hovardalık daha yapıp son elli kapiğimle tuttuğum fiyakalı arabaya kurularak Hotel de Paris'e yollandım.

IV

Bir gün önceden bile ilk gelenin ben olacağımı biliyordum. Ama sorun bunda değildi artık.

Onların gelmemiş olması bir yana, bize ayrılan salonu güçlükle bulabildim. Sofra daha hazırlanmamıştı. Bu ne demek oluyordu? Uzun soruşturmalardan sonra garsonlardan yemeğin saat beş için değil, altı için ısmarlandığını öğrendim. Büfedekiler de aynı şeyi söylediler. Sorup soracağıma bin pişman olmuştum. Saat ancak beşi yirmi beş geçiyordu. Madem saati değiştirmişlerdi, bana bir haber verilmez miydi! Posta ne güne duruyordu! Beni hem kendime, hem de garsonlara karşı "rezil" etmekle ellerine ne geçecekti! Oturdum. Garson sofrayı hazırlamaya başladı, onun yanında daha bir tuhaf oldum. Lambalar yandığı halde saat altıya doğru, mum da getirdiler, garsonun ben gelir gelmez bunları getirmemesine ne demeliydi!

Komşu odada ayrı masalarda asık suratlı, suskun iki adam öfkeli öfkeli yemek yiyordu. Uzak odaların birinden gürültüler, hatta haykırmalar geliyordu. Kahkahalar, kötü bir Fransızca'yla karışık çığlıklar, bağırmalar, orada kadınlı-erkekli bir kalabalığın bulunduğunu gösteriyordu. İçim içime sığmıyordu. Yaşamım süresince böyle anları pek az geçirmiş olacağım ki, saat tam altıda hepsi birden çıkıp gelince kurtarıcılarımı görmüş gibi sevindim. Az kalsın gücenik bir tavır takınmayı unutuyordum.

Zverkov gene grubun başı olarak içeriye en önde girdi. O da, ötekiler de gülüşüyorlardı. Ama Zverkov beni görür görmez şöyle bir kuruldu, ağır ağır bana yaklaştı, belinden hafifçe eğilerek kırıtır gibi elini uzattı. Generallere yakışan bir nezaketle, güler yüz göstermede ölçüyü kaçırmamaya çalışarak, biraz da kendini bir tehlikeden sakınırcasına yapmıştı bunu... Oysa ben, tam tersine, Zverkov'un içeriye girer girmez o eski cırtlak kahkahasını koyvereceğini, ağzını açar açmaz yavan sakalara, soğuk nüktelere başlayacağını sanıyordum. Bir gün öncesinden kendimi buna hazırlamıştım, fakat bir kodamanın tepeden bakan inceliğiyle davranacağını aklımın köşesinden geçirmezdim. Anlaşılan, kendisini benden her bakımdan kat kat üstün görüyordu. "General gibi kasılarak beni küçük düşüreceğini sanıyorsa, önemi yok. Nasıl olsa ağzının payını

veririm" diye düşünüyordum. Ama ya bir de küçük düşürmek gibi bir niyeti olmadan, bana tepeden bakabileceğine, benimle ancak korurcasına konuşabileceğine inanmışsa, o zaman ne yapacaktım! Bunu düşündükçe boğulacak gibi oluyordum.

Zverkov son zamanların alışkanlığıyla sözcüklere bir ıslık sesi katarak, uzata uzata:

- Yemeğe katılacağınızı öğrenince çok şaşırdım! dedi. Nedense, sizinle uzun süredir görüşemedik. Bizlere pek sokulmuyorsunuz. Bırakın bunları, biz sandığınız gibi kötü insanlar değiliz... Neyse, arkadaşlığımızı yenilediğimiz için kıvançlıyım. Umursamadan arkasını dönerek pencereye şapkasını koydu.

Trudolyubov;

- Çok beklediniz mi? diye sordu.

Sinirden zangır zangır titreyerek, yüksek sesle:

- Dün söylediğiniz gibi tam beşte geldim, dedim.

Trudolyubov, Simonov'a şaşkın şaşkın baktı.

- Saati değiştirdiğimizi haber vermedin mi?

- Yo, unuttum.

Beriki bunları söyledikten sonra, özür bile dilemeden mezelere bakmaya gitti.

Durumum Zverkov'un pek hoşuna gitmiş olacak ki, gülerek:

- Vah zavallı! Demek bir saattir buradasınız! diye bağırdı.

Onun arkasından mendebur Ferfiçkin, sokak köpeklerinin havlayışını andıran bir sesle kıkır kıkır gülmeye başladı.

Düştüğüm durumu pek gülünç, utanılacak bir şey gibi bulmuştu anlaşılın.

Öfkemin git gide arttığını hissederek, Ferfiçkin'e;

- Bunda gülecek ne var! diye bağırdım. Ben başkasının günahını çekiyorum. Bana bir haber veremez miydiniz yani! Bu... Bu... Bu... Düpedüz saçmalık!

Kötü bir niyeti olmadan benden yana çıkan Trudolyubov;

- Yalnız saçmalık olsa gene iyi! diye homurdandı. Siz de çok naziksınız. Buna düpedüz patavatsızlık derler. Neyse ki bilerek yapmamış. Şu Simonov nasıl oldu da... Hımmm...

Ferfiçkin söze karıştı:

- Bu oyunu bana oynasalardı, ben...

Zverkov onun sözünü keserek:

- Keşke bir şey getirmelerini söyleseydiniz ya da bizi beklemeden oturup yemeğinizi yeseydiniz! dedi.

Hırçın bir sesle:

- Sizden izin almadan da yapabiliirdim! dedim. Eğer beklemişsem, bir...

İçeriye giren Simonov;

- Yemeğe beyler! diye seslendi. Her şey tamam. Şampanyamızın buz gibi soğuduğunu söyleyebilirim...

Birdenbire bana dönerek, fakat eskisi gibi yüzüme bakmadan:

- Adresinizi bilmiyordum ki! dedi. Sizi nasıl bulabiliirdim?

Hakkımda pek iyi düşünmediği ortadaydı. Anlaşılın, dün olanlardan sonra benimle ilgili olarak epeyce kafa yormuştu.

Herkes oturdu, ben de oturdum. Masa yuvarlaktı. Soluma

Trudolyubov, sağıma da Simonov düşmüştü. Karşımda Zverkov

vardı, Ferfiçkin de Trudolyubov'la onun arasındaydı.

Zverkov benimle konuşmayı sürdürmek için:

- Söy-le-yin bakayım, gene "X" bakanlığında mı çalışıyorsunuz? diye sordu.

Sıkılıp durduğumu gördüğü için, yakınlık göstererek aklınca beni açacaktı.

Öfkeden deliye dönerek: "Şu şişeyi kafasına indirmemi mi

istiyor, nedir?" diye düşündüm. Böyle konuşmalara alışık olmadığımından dolayı çok çabuk kızılıyordum.

Gözlerimi tabağa diktim, soluk soluğa:

- Hayır, "Y" bakanlığındaım, dedim.

- Peki!.. Orası hoşunuza gidiyor mu? Eski görevinizden ayrılmanıza sebep neydi?

- Hiçbir sebep yoktu, keyfim öyle istedi, ben de çıktım.

Kendimi tutamaz olmuştum, heceleri Zverkov'dan daha çok uzatarak söyledim bu sözleri. Ferfiçkin gülmek için kendini zorluyordu. Simonov alaylı alaylı yüzüme baktı. Trudolyubov yemeğini bırakarak beni ilgiyle seyretmeye başladı. Zverkov anlamazlıktan geldiyse de söylediklerim içine oturmuştu.

- E, ne alıyorsunuz bakayım?

- Ne gibi?

- Aylığınız ne kadar demek istiyorum.

- Yoksa sorguya mı çekiliyoruz?

Bu sözümün arkasından aldığı parayı da bildirdim doğallıkla. Yüzüm pancar gibi kızarmıştı.

Zverkov dudak büktü:

- Çok değilmiş.

Yılışık Ferfiçkin oradan atıldı:

- Öyle lüks lokantalarda yemek yemeye gelmez!

Trudolyubov ciddi bir sesle:

- Bence yoksulluğun ta kendisi! diye ekledi.

Zverkov nefretini gizlemeyi gerekli bulmadan arsız bir acımayla yüzüme, üstüme-başıma bakmaya başladı.

- O zamandan beri hayli zayıflamış, değişmişsiniz.

Ferfiçkin açıkça gülüyordu.

- Bırakın canım, çocuğu utandırmayın!

Kendimi tutamayarak parlayıverdim.

- Beyefendi, bunda utanacak bir şey yok! Anlıyor musunuz? Şunu iyice bilin ki, Bay Ferfiçkin, bu "lüks lokanta"da başkasının parasıyla değil, kendi paramla karnımı doyuruyorum.

- Ne dediniz! Ne dediniz! Kimmiş o başkasının parasıyla karnını doyuran? Siz beni...

Öfkeden yüzü kıpkırmızıydı, gözlerini gözlerime dikmişti. Çok ileri gittiğimi anlayarak:

- Onu demek istemedim! dedim. Hem neden daha doğru-dürüst bir konuya geçmiyoruz?

- Anlaşılan, zekânızı göstermek niyetindesiniz.

- Merak etmeyin, burası yeri değil zaten.

- E, siz de çok oluyorsunuz hani! Bakanlığınızın işlerini çevireyim derken keçileri mi kaçırdınız yoksa?

Zverkov buyururcasına:

- Yeter yahu, kesin şu zırlıyı! diye bağırdı.

Simonov: - Ne saçma! Ne saçma diye söyleniyordu.

Trudolyubov karşısına yalnızca beni alarak, sertçe:

- Saçma ya! dedi. Sevdiğimiz bir arkadaşı yolcu etmeden önce dostça bir toplantı yapalım dedik; siz de kalkmış, eski defterleri karıştırıyorsunuz. Dün aramıza katılmak için asılan sizdiniz, bari keyfimizi kaçırmayın...

Zverkov bağıırıp duruyordu:

- Yahu, yeter dedik size! Bırakın dalaşmayı, ayıp kaçıyor...

Durun, size başımdan geçen bir olayı anlatayım. İki gün önce az kalsın evleniyordum...

Böyle söyleyerek iki gün önce evlilikten nasıl yakayı sıyırdığını açık-saçık bir dille anlatmaya başladı. Evlilikten

tek bir söz etmeden, habire generallerin, albayların, hatta mabeyincilerin adlarını sıralıyordu. Onların arasında kendisi neredeyse en önemli yeri tutuyordu.

Kendilerinden geçercesine gülüşüyorlardı. Ferfiçkin tiz çığlıklar atıyordu. Beni unutmışlardı; ezilmiş, onurum kırılmış bir durumda süklüm püklüm oturuyordum. "Tanrım burası benim yerim miydi?" diye düşünüyordum. "Salağın biri olduğumu gösterdim onlara! Şu Ferfiçin'e de amma yüz verdim. Kuş beyinliler, masalarına almakla bana onur verdiklerini sanıyorlar. Oysa ki asıl onlar benden onur kazanıyorlar! (Zayıflamışım... Üstüm başım dökülüyormuş...) Ah pis pantolon, sen yok musun ya! Zverkov az önce dizimdeki sarı lekeyi fark etti... Eh, ne olmuş yani! Şimdi şuradan kalkarak, şapkamı aldığım gibi tek söz söylemeden çekip gitsem... Onları önemsemediğimi görsünler! İsterlerse yarın düelloya da gelirim. Alçak herifler! Yedi rubleye acıyacak değilim ya! İster misin, öyle sansınlar!.. Yerin dibine geçsin yedi ruble, acımıyorum işte! Hemen gidiyorum!.."

Pek doğaldır ki, olduğum yerde kaldım.

Üzüntümden Lafitte, Keres şaraplarından bardak bardak üstüne yuvarlıyordum. İçkiye alışık olmadığım için kafam hemen dumanlandı, sarhoşluğum arttıkça üzüntüm de büyüyordu. Birden içimde, topunu birden, hem de en acı biçimde küçük düşürdükten sonra, çıkıp gitmek isteği uyandı. Bir fırsatını bulup kendimi göstermeliydim. İşte o zaman: "Gülünçlüğüne gülünç ama zekâsına diyecek yok!" diyeceklerdi... Aman canım... Canları cehenneme!

Baygın gözlerle hepsini şöyle arsızca süzdüm. Beni iyice unutmuş gibiydiler. Kendi aralarında bağırıp çağırıyorlar, neşeyle şakalaşıyorlardı. Zverkov durmadan anlatıyordu. Ben de dinlemeye başladım. Zverkov, en sonunda onu sevdiğini itiraf eden çok güzel bir kadından söz ediyordu. (Yalan üstüne yalan kıvırdığı belliydi.) Üç bin köylüsü olan, sıkı fıkı dostu hassa subayı bir prens, prens Kolya çok yardım etmişti ona bu işte.

Birdenbire konuşmaya karışarak;

- İyi ama, dedim, üç bin köylüsü olan Kolyanız hani uğurlama törenine gelmemiş!

Bir an hepsi sustu. Trudolyubov daha fazla dayanamayıp küçümseyen bakışını benden yana çevirerek;

- Siz şimdiden sarhoşsunuz! dedi.

Zverkov bana sesini çıkarmadan, iğrenç bir böceğe bakar gibi bakıyordu. Gözlerimi önüme indirdim. Simonov bardaklara şampanya doldurmak için davrandı.

Trudolyubov, onun arkasından da ötekiler kadehlerini kaldırdılar. Ben hiç istifimi bozmadım. Trudolyubov, Zverkov'a dönerek:

- İyi yolculuklar dileğiyle, sağlığına içiyoruz! diye bağırdı. Geçmiş ve gelecek yıllarımız için, baylar! Varolun, sağolun! Herkes kadehini dikti, Zverkov'u öpmek için sarıldılar. Ben yerimden kıpırdamadım, kadehim önümde dopdolu duruyordu.

Sabrı tükenen Trudolyubov gözlerinden alev saçarak bana döndü:

- Siz içmeyecek misiniz?

- Ben ayrıca, kendi adıma bir söylev vermek niyetindeyim...

Ondan sonra içeceğim, Bay Trudolyubov.

- Pis bozguncu, sen de! diye homurdandı Simonov.

Sandalyede şöyle bir doğrularak hışımla kadehime sarıldım.

Olağanüstü bir şeye hazırlanıyordum, fakat aklıma söylenecek

bir söz gelmiyordu.

- Silence! (20) diye bağırdı Ferfiçkin. Akıl hazinesinin kapıları açılıyor!

Durumu kavrayan Zverkov büyük bir ciddiyetle bekliyordu.

- Sayın teğmenim! diye başladım. Şunu iyi bilin ki, gösterişli sözlerle bu sözleri kullananlardan, el etek öpenlerden hoşlanmam. Bu birinci madde... İkincisine gelince...

Gürültülü bir kıpırdanma oldu.

- İkincisi, zamparalıktan, hele hele zamparalardan nefret ederim. Üçüncüsü, gerçeği, içtenliği, dürüstlüğü severim. Kurulmuş bir makine gibi konuşuyordum, bunları nasıl söyleyebildiğimi düşündükçe korkudan elim ayağım buz kesiyordu.

- Düşünceyi seviyorum, Bay Zverkov! Eşit koşullarla kurulmuş arkadaşlığı seviyorum... Şey... Daha ne söyleyecektim!.. Sevdiğim bir şey de... Ben sözü ne uzatıp duruyorum? Eh, sağlığınıza, Bay Zverkov! Gittiğiniz yerde Çerkez kızlarını büyüleyin, yurdumuzun düşmanlarına vurun ve... Hımm... şey... Sağlığınıza, Bay Zverkov!

Zverkov sandalyesinden kalktı, beni eğilerek selamladı.

- Çok teşekkürler!

Bana son derece içerlemişti, yüzü sapsarıydı.

Trudolyubov masaya bir yumruk indirdi.

- Allah kahretsin!

Ferfiçkin çığlık çığlığa:

- Bu herifin canı tokat istiyor! diye kükredi.

Simonov homurdanıyordu:

- Kovalım şunu! Defedelim!

Zverkov öfkeyle üzerime yürüyenleri yatıştırmak için:

- Susun, beyler, oturun yerinize! diye haykırdı. Hepinize teşekkür ederim, fakat bu adamın sözlerine ne kadar değer verdiğimi kendim de gösterebilirim.

Kasılarak Ferfiçkin'e döndüm, başıra başıra:

- Bay Ferfiçkin! dedim. Şurada söylediğiniz lakırdıların hesabını yarın vereceksiniz!

- Düello mu demek istiyorsunuz! Hay hay!

Onu düelloya çağırırken, üstelik çelimsiz, sünepe halimle pek gülünç olmalıydım ki, Ferfiçkin'le birlikte hepsi birden gülmekten yerlere yattılar.

Trudolyubov tiksintiyle:

- Bırakın şunu canım! dedi. Adam körkütük sarhoş. Görmüyor musunuz?

Simonov gene homurdandı:

- Onu aramıza aldığımız için kendimi başışlamayacağım!

"Şu şişeyi kaptığım gibi kafalarına indirmeliyim!" diye düşündüm ve şişeyi kaptığım gibi kadehimi ağzına kadar doldurdum.

"Hayır, hayır, sonuna kadar oturacağım. Size kalsa bir an önce buradan kalkıp gitmemi istersiniz, öyle değil mi? Ama hayır, gitmeyeceğim. Sizlere zerrece değer vermediğimi göstermek için sonuna dek kalıp içeceğim. Çünkü burası bir meyhanedir, ben de payıma düşen parayı ödedim. Sizleri satrançtaki piyonlar, hem de oyun dışı edilmiş piyonlar yerine koyduğum için istediğim kadar içeceğim. Bana karışamazsınız... Canım çekerse şarkı da söyleyeceğim. Evet, şarkı da söyleyeceğim, çünkü buna da hakkım var... Hımm!" diye sürdürüyordum düşüncelerimi. Ama şarkı söylemedim. Hiçbirine bakmamaya çalışıyordum.

Aldırmaz bir tavır takınarak, benimle önce onların konuşmasını sabırsızlıkla beklemeye başladım. Ne yazık ki konuşan tek kişi çıkmadı. O anda onlarla barışmak için neler vermezdim! Saat sekizi vurdu, sonra da dokuzu. Masadan kalkarak ilerdeki divana geçmişlerdi. Zverkov divana uzanarak bir ayağını yuvarlak sehpa koydu. Şaraplarını da oraya taşıdılar. Zverkov gerçekten onlara üç şişe şampanya ısmarlamıştı. Doğallıkla beni çağırmadı. Divanda Zverkov'u çepeçevre kuşatmışlardı. Onu hayran hayran dinliyorlardı. Bu adamı sevdikleri belliydi.

Kendi kendime, "Anlamıyorum! anlamıyorum!" diye söyleniyordum. Arada bir coşarak, sarhoş sarhoş sırnaşarak öpüşüyorlardı. Kafkasya'dan, gerçek sevgiden, yiğitlikten, görevlerinde iyi yerler elde etmekten söz ediyorlardı. Hiçbirinin yakından tanımadığı hassa subayı Podhorjevski'nin yıllık gelirinden söz açarak, bu zenginlikten dolayı ona imrendiklerini dile getirdiler. Gene hiçbirinin görmediği Prenses D.'nin güzelliğini, inceliğini ballandıra ballandıra anlattılar. Söz döndü dolaştı, Shakespeare'nin ölmezliğine geldi.

Divanın karşısındaki duvar boyunca, masayla soba arasında gidip gidip geliyor; konuşulanları gülümseyerek dinliyordum. Onlar olmadan da vakit geçireceğimi göstermek için bütün gücümü kullanmak niyetindeydim. İnat olsun diye de ökçelerime basarak gürültü çıkarıyordum. ama bütün bunlar boşunaydı. Onlar bir kez olsun başlarını çevirip bakmamışlardı bana.

Böyle, gözlerine sokarcasına, masayla sobanın arasında saatin sekizinden on birine kadar, bıkmadan, usanmadan gezinebilirdim. "Keyfim böyle istiyor, bu da yasak değil ya!" diye düşünüyordum. Odaya girip çıkan garson durarak birkaç kez yüzüme baktı. Çabuk yön değiştirdiğim için başım dönmeye başlamıştı. Bulduğum yeri dakikalarca kestiremediğim oluyordu. Bu üç saat içersinde terden üç kez ıslandım ve kurudum. Bazen içime bıçak gibi bir sızı saplanıyor; on yıl, yirmi yıl, hatta kırk yıl geçse de, yaşamımın bu en iğrenç, en gülünç, en korkunç dakikalarını unutamayacağımı düşünüyordum. Kendi elimle kendimi bir daha hiçbir zaman bu kerte alçaltamayacaktım. Her şeyi çok güzel anlamakla birlikte, masayla soba arasındaki gezintimi sürdürüyordum.

Divanda oturan düşmanlarıma söylüyormuşum gibi: "Ah, benim neler duyup neler düşünecek yetenekte olduğumu, kültür düzeyimi bir bilseydiniz!" diye düşünüyordum. Fakat düşmanlarımin gözünde sanki ben orada yoktum. Bir kez, evet yalnızca bir kez, Zverkov, Shakespeare'den söz ederken, ben alayla gülünce, hepsi dönerek baktılar. Gülüşüm öyle yapmacık, öyle çirkindi ki, konuşmayı birden kestiler; onları adam yerine koymaksızın masayla soba arasında gidip gidip gelişimi, şaşkınlıktan ağızları bir karış açık, iki dakika kadar izlediler. Bundan da elime bir şey geçmedi. Kimse benimle konuşmamıştı. İki dakika sonra da ilgilenmez oldular. Saat on biri vurdu.

Zverkov divanda doğrularak:

- Baylar, şimdi hedef orası! diye bağırdı.

Ötekiler de hemen onayladılar:

- Elbette! Sen nasıl istersen!

Dosdoğru Zverkov'a yöneldim. Kendimi öyle yorgun, öyle bitkin hissediyordum ki, bu durumdan kurtulmak için ölümü bile göze alabilirdim. Ateşten cayır cayır yanıyordum; terden sıırılsıklam saçlarım kuruyunca alnıma, şakaklarıma yapışmıştı.

Kararlı, sert bir sesle:

- Zverkov! dedim. Sizden özür dilerim. Ferfiçkin, sizden de. Beyler, sizleri gücendirdiğim için tümünüzden özür dilerim! Ferfiçkin dişlerinin arasından;

- Ha şöyle, yola gel! dedi. Düello her babayiğitin harcı değil...

Yüreğime bir bıçak saplandı sandım.

- Yoo, düellodan korktuğum için değil, Ferfiçkin! diye dikeldim. Barıştıktan sonra hemen yarın sizinle düelloya hazırım! Hatta bunun üzerinde çok duruyorum, siz de kabul etmek zorundasınız. Düellodan korkmadığımı göstereceğim size. Önce siz ateş edeceksiniz, ben de silahımı havaya boşaltacağım.

- Bu adam kendi kendini eğlendiriyor, dedi Simonov.

Trudolyubov da;

- Düpedüz saçmaladı, diye karşılık verdi.

Zverkov küçümsercesine;

- Yolumda dikilip durmayın, bırakın da geçelim! dedi. Daha ne istiyorsunuz?

Çok içmekten hepsinin de yüzleri kızarmıştı, gözleri parlıyordu.

- Sizinle dost olmak istiyorum, Zverkov! Sizi küçük düşürdüm, fakat...

- Beni küçük mü düşürdünüz? Siz ha! Hem de beni! Beyefendi, şunu iyi bilin ki, siz beni hiçbir zaman küçük düşüremezsiniz! Zverkov'un arkasından Trudolyubov hemen yapıştırdı:

- Kes dedik artık! Haydi, çek arabayı! Yürüyün çocuklar...

Zverkov:

- Bakın, önceden anlaşalım! Olimpiya benim! diye bağırdı.

Öbürleri gülüştüler.

- Gözümüz yok! İstedığınızı alın!

Yüzüme tükürmüşler gibi şaşkın şaşkın duruyordum. Hepsi birden paldır küldür odadan çıktılar. Trudolyubov aptalca bir şarkı tutturdu. Garsonların bahşişini veren Simonov biraz geride kalmıştı. Birdenbire ona yaklaşarak, umutsuz fakat kararlı bir tavırla;

- Simonov! Bana altı ruble verin! dedim.

Neye uğradığını şaşırarak Simonov bana bön bön bakmaya başladı. Çok sarhoştum.

- Ay, siz bizimle oraya da mı geleceksiniz?

- Evet!

- Param yok! diyerek kestirip attı ve alaylı alaylı gülerek dışarı çıktı.

Paltosundan yakaladım. Korkulu bir düş görüyor gibiydim.

- Simonov! Paranız var, gördüm, niçin vermek istemiyorsunuz?

Ben böylesine değersiz biri miyim? Ne olur, beni eli boş bırakmayın! Bu parayı sizden hangi amaçla istediğimi bir bilerseniz!.. Bütün geleceğim, bütün tasarılarım buna bağlı... Simonov parayı çıkararak yüzüme fırlatır gibi verdi. Ağzından çıkan sözlere aldırmandan:

- Bu kadar pişkinseniz alın! diyerek arkadaşlarının arkasından koştu.

Bir dakika kadar yalnız kaldım. Karmakarışık bir masa, yemek artıkları, yere düşmüş kırık bir kadeh ve sigara izmaritleri arasında allak bullak olmuş bir kafayla, yüreğim ezilerek duruyordum. Üstelik, her şeyi görüp duyan, meraklı gözlerle beni süzen garson da cabası...

- Oraya!.. diye bağırdım. "Ya hepsi ayaklarıma kapanarak

dostluğumu kazanmak için yalvarırlar ya da... Ya da Zverkov'u tokatlarım!"

V

Merdivenlerden hızla inerken;

- İşte istediğin oldu! Gerçek yaşamla yüzyüze geldin! diye mırıldanıyordum. Ne Roma'yı bırakıp Brezilya'ya taşınan papa, ne de Como Gölü'ndeki balo var karşında! Yaşamın tam göbeğindesin.

"Bütün bu olanlara gülüp geçecek kadar alçaldın!" diye düşündüm bir an.

Buna yanıt olarak da:

- Varsın öyle olsun! Geriye ne kaldı ki! dedim.

Dışarı çıkanların yerlerinde yeller esiyordu. Nereye gittiklerini bildiğim için buna pek aldırmadım.

Lokantanın önünde bir tek Vanka (21) kalmıştı, o da gececiye. Adamın sırtındaki şayak paltonun omuzları, ılık havada durmadan yağın sulu karla örtülmüştü. Rutubetli, bunaltıcı bir hava vardı. Adamın uzun tüylü, alacalı, ufak tefek atı da iyice kara bulanmış; ikide bir öksürüyordu. Bütün bunlar dün olmuş gibi hatırımdadır.

Kızağa doğru atıldım, fakat tam binmek üzere ayağımı kaldırmıştım ki, Simonov'un biraz önce bana para verışı aklıma geldi; dizlerimin bağı çözülerek olduğum gibi kızağa yığıldım.

- Bugün bulaştığım kepezeliği temizlemek için çok uğraşmalıyım. Ya bu işi düzeltirim ya da geberir giderim! diye bağırdım kendi kendime.

- Haydi sür!..

Yola koyulduk. Düşünceler kafamda fırtınaya tutulmuş gibi birbirini kovalıyordu.

- Dostluğumu kazanmak için diz çöküp yalvarmaz bu adamlar. Benimki de Como Gölü kıyısındaki balo cinsinden, aşağılık, iğrenç, romantik, akıl almaz bir hayal!.. İşte bu yüzden ne yapıp yapıp Zverkov'u tokatlamalıyım! Bundan başka çıkar yol yok! Öyleyse karar verilmiştir. Zverkov'a tokat atmak için koşmalıyım. Sür, arabacı!

Vanka dizginleri salladı.

- İçeriye girer girmez tokadı yapıştıracacağım. Acaba vurmadan önce birkaç sözle güzel bir giriş mi yapsam?.. Hayır, olmaz; girer girmez yapıştırırım. Hepsi salonda bulunur, o da Olimpiya ile birlikte divanda oturuyordur... Ah, seni namussuz! Bir keresinde yüzümle alay ederek beni aşağılamıştın, değil mi... Olimpiya'yı saçlarından, Zverkov'u da kulaklarından tutar sürüklerim! Hayır, en iyisi bir kulağından çeker götürürüm. Hepsi bir olup beni döve döve dışarı atabilirler. Hem de, bak, öyle yapacaklar. Ama olsun! İlk tokadı atarak işe ben başlayacağım ya! Onurluluk törelerine göre Zverkov kötü bir damga yemiş olacak; bunu da dövmekle filan değil, ancak düelloyla temizleyebilir. Benimle vuruşmak zorunda kalacak... Şimdi istedikleri kadar dövsünler... Nankör herifler... En çok Trudolyubov yüklenecek, ayı gibi de güçlüdür. Ferfiçkin yandan sokularak yüzde yüz saçlarıma yapışır. Aldırdığım yok! Zaten bile bile gidiyorum. Kuş beyinliler, en sonunda korkunç gerçeğin farkına varabilecekler! Beni kapıya sürükleyedursunlar, onlara tırnağım kadar değer vermediğimi yüzlerine haykıracağım! Vanka'yı;

- Yürüsene, arabacı? Çabuk sür!... diye payladım.
Çok sert bağırmış olacağım ki, adamcağız irkilerek kırbacını şaklattı.

- Şafak sökerken dövüşürüz, bu iş de tamam! Daireyi de asıyorum. Ferfiçkin daireme "bakanlık" diyerek sözde benimle alay etti. Peki ama tabancaları nereden bulacağım? Saçma! Aylığımı peşin alırım olur biter! Ya barutla kurşun? Bir de tanık bulmak var. Bir dostum, arkadaşım yok ki!.. Oho! Bundan kolay ne var! Yolda raslayacağım ilk insan, nasıl birini boğulmaktan, kurtarmak zorundaysa, benim de tanışım olmak zorundadır. Bu gibi olaylarda durumun garipliğine bakılmaz. Hatta doğrudan doğruya bizim şefe başvursam, onurlu bir insan olarak o bile tanıklığımı kabul etmek, işi de gizli tutmak isteyecektir. Şefim Anton Antonoviç'e gelince...

İşte tam burada madalyonun öbür yüzünü de düşününce tasarılarımın ne kadar saçma, ne kadar aşağılık bir şey olduğunu bütün çıplaklığıyla gördüm. Gene de...

- Arabacı mısın nesin, hızlı sür dedik sana!

- Aman siz de beyim!

Yüzüme soğuk bir hava dalgası çarptı.

- Yoksa... Yoksa doğruca eve mi dönsem? Aman Tanrım! Neden, neden dün bu yemeğe katılacağım, diye tutturdum? Aklım almıyor, doğrusu! Ya o masayla soba arasındaki üç saatlik gezintiye ne demeli? Hayır, hayır, bu gidip gelmelerin cezasını yalnız onlar çekecekler! Bu utancı, bu yüz karasını gene onlar temizlemek zorundadır! Sür arabacı!

- Ya beni karakola götürürlerse?.. Ama bunu göze alamazlar...

Rezil olmaktan çekinirler... Ya Zverkov benimle dövüşmeyi küçüklük sayarak düelloyu reddederse! Hem, bakın, öyle yapacak! Ama benim de bir bildiğim var... Yarın yola çıkacağı posta merkezine gider, tam arabaya bineceği sırada üzerine atılırım; bacaklarından yakaladığım gibi kaputunu çeker alırım. Daha olmadı, ellerini ısırırım. (Görün işte umutsuzluktan insan ne durumlara düşüyor!) Varsın Zverkov kafama, öbürleri de sırtıma vursunlar! Bütün oradakilere:

- Şu zıpcıktıya bakın, suratına tükürdüğüme aldırmadan Çerkez kızlarının gönlünü çalmaya gidiyor! diye bağırırım.

Doğallıkla bu benim sonum olacaktı. O zaman dairenin adını unut! Beni yakalayacaklar, yargılayacaklar, görevimden atıp hapse sokacaklar, sonra da Sibiry'a göndereceklerdi... Vız gelirdi bana! On beş yıl sonra sürgünden dönünce, çapaçul bir dilenci olarak gene onun peşini bırakmayacaktım: Uzakta bir il merkezinde, evlenmiş, mutlu bir yuva kurmuş olacaktı. Yetişkin bir de kızı... Ona: "Ey zalim adam, çöken avurtlarıma, sırtımdaki şu paçavralara bir kere bak!" diye bağıracaktım... "Mesleğimi, mutluluğumu, sanatı, bilimi, sevdiğim kadını..."

Her şeyi, her şeyi hep senin yüzünden yitirdim! İşte tabancalar... Ben silahımı boşa atıyor, seni de bağışlıyorum."

Böyle diyerek havaya ateş edip ortadan kaybolacaktım.

Bütün bu sıraladıklarımın "Silvio" (22) ve Lermontov'un "Maskarad"ından alınma olduğunu pek iyi bilmekle birlikte, gene de gözlerim yaşardı. Sonra, kendi kendimden öyle bir utandım ki, kızağı durdurarak indim, yolun ortasına dikildim. Vanka şaşkın şaşkın, içini çekerek bana bakıyordu.

Şimdi ne yapacaktım! Oraya gitmek anlamsızlıktı, gitmemek de aynı şey olacaktı... Hey Tanrım, gidilmez olur muydu hiç! Hem bunca küçük düşürülmeden sonra!..

- Hayır yapamam! diye bağırdım, yeniden kızağa atladım.

- Alnımın yazısı bu... Ne gelir elden! Çek oraya, çek!
Sabırsızlığımdan arabacının ensesine yumruğumla vurdum.
Köylücük.

- Ne oluyorsun, bey, niçin vuruyorsun? diye bağırdı. Gene de
atı öyle bir kırbaçladı ki, zavalıcık acıdan çifte atmaya
başladı.

Sulu sepken lapa lapa yağıyordu, buna pek aldırmadığım için
paltomun yakasını açtım. Çevremde hiçbir şeyle
ilgilenmiyordum. Tokat atma konusuna kendimi öyle kaptırmıştım
ki, bunun hemen şimdi yüzde yüz olacağını, hiçbir gücün bu
olayı durduramayacağını hissediyordum. Kar bulutu arasından
tek tük görünen sokak fenerleri, cenaze alayındaki insana
hüzün veren meşaleleri andırıyordu... Kar paltomun, ceketimin,
boyunbağımın altına girmiş eriyordu; benim bunları umursadığım
yoktu. Nasıl olsa mahvolmuş bir adamdım ben.

En sonunda geldik. Kızıktan delicesine atlayarak merdiveni
koşa koşa çıktım; kapıyı ellerimle, ayaklarımla dövmeye
başladım. Yorgunluktan dizlerimin bağı çözülmüştü. Geleceğimi
biliyorlarmış gibi kapıyı hemen açtılar. (Gerçekten de Simonov
bir kişinin daha gelebileceğini söylemişti içerdekilere.
Buraya önceden haber verilerek gelinebilir, her zaman dikkatli
olunurdu. Ev, polislerimizin epeydir kökünü kazıdığı o dönemin
"moda mağazaları"ndan biriydi. Gündüzleri gerçekten öyleydi,
geceleriye tavsiyeyle konuklar alınır.)

Hızlı adımlarla karanlık dükkândan geçip çok iyi tanıdığım
salona gelince birden neye uğradığımı şaşırardım. Burada tek bir
mum yanıyordu, içerde kimsecikler yoktu.

- Hani neredeler? diye sordum.

Anlaşılan dağılıp gitmişlerdi. Önümde duran kadın ev
sahibesiydi, herhalde benden söz edildiği için, yüzüme
bakarken alık alık gülümsüyordu. Bir dakika sonra kapı
açılarak içeriye birisi daha girdi.

Kimseye aldırış etmeden salonda bir aşağı bir yukarı
dolaşıyor, öyle sanıyorum ki, kendi kendime konuşuyordum.
Ölümden kurtulmuş gibi sevinçliydim. Bu sevinci bütün
benliğimle duyuyordum. Çünkü tokadı yüzde yüz vuracaktım,
böyle yapacağımı çok iyi biliyordum. Ama artık arkadaşlar
yoktu... Her şey, her şey değişmişti sanki. Sağa, sola şaşkın
şaşkın bakıyordum. Hâlâ kendime gelmiş değildim. Bir an
gözlerim içeriye giren kıza takıldı. Karşımda genç, biraz
solgun, taze bir yüz duruyordu. Kızın düzgün kara kaşları,
biraz şaşırmışçasına bana bakan ciddi gözleri vardı. Bu duruşu
çok hoşuma gitmişti. Gülümsemiş olsa ondan yüzde yüz nefret
ederdim. Henüz kafamı toparlayamadığım için kendimi zorlayarak
yüzüne dikkatle bakmaya çalışıyordum. Kızın yüzünden saflık ve
iyilikle birlikte garip denecek bir ciddilik akıyordu. Bu
duruşuyla çalıştığı bu yerde çok şey yitirmiş olmalıydı, bizim
ahmaklardan hiçbiri ona dikkat etmemişti. Her ne kadar uzun
boylu, düzgün vücutlu, sağlıklı bir kadınsa da, güzel
sayılmazdı. Son derece yalın giyinmişti. Beni dürten kötü bir
hisle dosdoğru kızın yanına yürüdüm.

O sırada gözlerim duvardaki aynaya takıldı. Akşam olanlardan
sonra bitkin, solgun, bayağı, hırçın yüzüm ve darmadağınık
saçlarım bana çok iğrenç göründü. "Aman öyle olsun, beni
iğrenç bulursa daha memnun olurum..." diye geçirdim içimden.

...Bölmenin öbür yanında, birisini boğuyorlarmış gibi, duvar saatinin hırıltılı sesi işitildi. Uzayıp giden bu hırıltıdan sonra, birinin bir engelden atlarken çıkardığı, umulmadık derecede net, çirkin bir ses duyuldu. Saat ikiyi vurmuştu. Birden kendime geldim. Zaten uyumuyordum, biraz dalmıştım. Kocaman bir giysi dolabı, sağa sola fırlatılmış kutular, bez kırpıntıları ve bir sürü ıvır zıvırla tıklım tıklım dolu olan dar, basık salon hemen hemen karanlıktı. Salonun bir köşesindeki masanın üzerinde duran mum parçası, arada bir parlayarak, gittikçe ölgünleşiyordu. Birkaç dakika sonra ortalık tam bir karanlığa gömülecekti.

Kendime gelmem uzun sürmedi. Her şey, ayaklanmayı bekliyormuş gibi, fazlaca zorlamadan, birdenbire canlandı belleğimde. Bütün olanları, unutmuşken bile bir türlü aklımdan çıkmayan, dinginleşmiş hayallerimin ağır ağır çevresini dolaştığı bir nokta duruyordu sanki zihnimin bir köşesinde. İşin tuhafı, ayıldıktan sonra o gün başıma gelenler çok önce olup bitmiş, benimle ilgisi bulunmayan şeylermiş gibi göründü bana. Kafamda bir sersemleme vardı. Sanki başımın üstünde uçup duran bir şey, ikide bir bana çarpıyor, beni uyarıyor, rahatsız ediyordu. İçimdeki sıkıntı, öfke kabardıkça kabarıyor; taşıp geçecek bir yol arıyordu. Ansızın yanı başımda kocaman kocaman açılmış, beni ilgiyle inceleyen bir çift göz gördüm. Bu bakışlar soğuk, kayıtsız, tasalı, bana tümüyle yabancıydı; ağırlığıyla yüreğimi eziyordu.

Karanlık bir düşünce beynimde çaktı, irkilerek ürperdim. Rutubetli, havasız yeraltına girerken de aynı kötü durum gelirdi başıma. Bu gözlerin sanki, tam sırasıymış gibi beni o anda incelemeye koyulması hiç de doğal değildi. Kızcağızın yanında iki saat süreyle onunla tek söz konuşmadan yattığımı, "Neden böyle yaptım?" gibisinden bunu pek gereksiz bulduğumu düşününce içimden gülmek geldi. Evet, fuhuşun anlamsız, akrep gibi iğrenç bir şey olduğu düşüncesiyle ürpermiştim. Gerçek sevginin bittiği yerde bütün utanmazlığı, hoyratlığı, sevimsizliğiyle fuhuş başlıyordu. Kızla uzun uzun bakiştık; ne gözlerini kaçırıyor, ne bakışının biçimini değiştiriyordu. Beni bir korkudur aldı. Buna bir son vermek için:

- Adın ne senin? diye sordum kesik kesik.
- Liza.

İnsanı rahatsız eden bir tavırla, hemen hemen fısıldar gibi karşılık verdikten sonra gözlerini indirmişti. Ses çıkarmadım. Sonra, ellerimi enseme kenetleyip sırt üstü yattım, sıkıntılı sıkıntılı tavana bakmaya başladım. Kendi kendime söylenircesine:

- Bugün hava... Karlı... Çok berbat! dedim.

Kız yanıt vermedi. Sıkıntıdan patlıyordum.

Bir dakika sonra başımı hafifçe ona çevirdim; sinirli bir sesle:

- Buralı mısın? diye sordum.

- Hayır.

- Nerelisin?

- Rigalıyım. (İsteksiz isteksiz konuşuyordu.)

- Alman mısın?

- Hayır. Rusum.

- Epeydir mi buradasın?

- Nerede?

- Bu evde.

- İki haftadır.

Konuşması gittikçe kesikleşiyordu. Mum sönmüştü, yüzünü seçemiyordum.

- Annen baban var mı?
- Evet... Hayır... Var.
- Nerede onlar?
- Onlar da Riga'da.
- Ne iş yaparlar?
- Hiç, öyle...
- Ne demek "hiç öyle"? Necidirler, neyle uğraşırlar?
- Esnaf sınıfından.
- Birlikte mi otururdunuz?
- Evet.
- Kaç yaşındasın?
- Yirmi.
- Niçin yanlarından ayrıldın?
- Öyle işte.

Bu öyle işte, "Bırak artık, fazla oldun!" demekti. İkimiz de sustuk.

Neden bırakıp gitmediğimi ben de bilmiyordum. İçim sıkılıyor, boğulacak gibi oluyordum. O günün olayları kendiliğinden zihnimden karmakarışık geçmeye başladılar. Birdenbire, sabahleyin daireye koştururken sokakta gördüğüm bir sahneyi anımsadım. Konuşmak istemediğim halde, ağzımdan kaçırarak:

- Bugün bir tabut götürürlerken az kalsın düşüyorlardı, dedim.
- Tabut mu?
- Evet, Sennaya Sokağı'nda, bir bodrumdan çıkarıyorlardı.
- Bodrumdan mı?
- Daha doğrusu bodrum katından... Oraları bilirsin... Kötü bir evdi... Her yer pislik içindeydi.. Çerçöp, kabuklar... Kokudan durulmuyordu...

Gene sustuk.

Ben sessizliği bozmak için:

- Bugün de ölü gömülecek gün mü? dedim.
- Neden?
- Neden olacak kar, çamur... (Esnedim.)

Kız bir süre sustuktan sonra:

- Ne fark eder! dedi.
- Yoo, çok değişir!.. (Yeniden esnedim.) Sulu kar ıslattıkça mezarcılar küfürü basarlar. Mezarın içine de su dolmuştur. Kızın sesi daha bir sertleşti, duraklaya duraklaya, merakla sordu:

- Mezarda suyun ne işi var?

İçimden beni bir şey dürtmeye başlamıştı.

- Ne işi mi var! Dipte altı verşok su toplanır. Volkov'da bir tek kuru gömüt kazamazsınız.
- Neden?

- Nedeni var mı? Çok sulak bir yerdir de ondan... Oraları hep bataklıktır. Ölüyü doğrudan doğruya suyun içine koyarlar.

Birçok kez gözlerimle gördüm.

(Ne görmüş, ne de Volkov gömütlüğüne adımımı atmıştım.

Bildiklerim kulaktan dolmaydı.)

- Ölmekten korkuyor musun?

Kendini korumak ister gibi,

- Neden ölecek mişim? dedi.
- Günün birinde nasıl olsa öleceksin, hem de tıpkı bugünkü kız gibi. O da senin gibiydi, kimsesizdi... Veremden ölmüş.
- Hastanede bari ölseydi zavallıcık.

(Acımasızca bakarak bir an ölen kızı tanıdığını düşündüm.)

Tartışmaya git gide kendimi kaptırıyordum.

- Patronuna borçluymuş, dedim. Veremli olmasına aldırmadan ölünceye dek o evde çalışmış. Arabacılar, askerler toplanmışlar, aralarında konuşuyorlardı. Belli ki tanışlarıydı tümü de. Gülüşüyorlardı. Meyhaneye gidip kızı anacaklarını söylediler. (Bunların da çoğunu uydurmuştum.)

Uzun bir sessizlik oldu. Kız kıpırdamadan yatıyordu.

- Yoksa hastanede ölmek sana göre daha mı iyi? diye sordum.

- Hepsi aynı kapıya çıkmaz mı?

Sonra sinirli bir sesle:

- Hem durup dururken ne diye ölecekmişim? diye ekledi.

- Şimdi değilse bile sonunda ölmeyecek misin?

- Karıştıрма sonrasını...

- Yok öyle şey! Bugün gençsin, güzelsin, körpesin; değer de ona göre... Ama aradan bir yıl geçsin, bak ne kadar çökeceksin!

- Hemen bir yılda mı?

İçimi kaplayan utanç verici bir hazla:

-Bir yıl sonra en azından değer düşecektir, dedim. O zaman buradan çıkıp daha basit bir eve gidersen. Her geçen yıl değerinden bir şeyler yitirir; altı, yedi yıl sonra Sennaya Sokağı'ndaki bir bodrum katına kadar düşersin. Bununla kalsa gene iyi. Bir de bakmışsın, ciğerlerin zayıflamış, en azından, üşütmüşsün... Dünyada, hastalık mı yok! Bu yaşayış içinde hangi hastalığa tutulursan tutul, yakını kolay kolay kurtaramazsın. Ölüp gitmek işten bile değerlidir.

Birdenbire silkinerek, hırçın bir sesle:

- Ölürsem ne çıkar! dedi.

- Yazık değil mi?

- Kime?

- Sana... Gençliğine...

Sessizlik oldu.

- Hiç nişanlandın mı?

- Bundan size ne?

- Söylemezsen söyleme, seni zorlayan yok! Sonra neden öyle kıziveriyorsun? Düşündüm ki, senin de bir sürü sıkıntılıların olmuştur. Beni ilgilendirmez, ama acıdım işte...

- Kime acıdınız?

- Sana.

Bir kez daha silkinerek, fısıltıyla:

- Acımaya değmez... dedi.

Birden kanım beynime sıçradı. Ben ona acıyayım, yakınlık göstereyim, o da tutsun...

- Ne düşünüp duruyorsun? "İyi bir yoldayım" mı sanıyorsun? dedim.

- Benim bir şey sandığım yok!

- Böylesi daha kötü ya! Yol yakınken aklını başına topla. Bak, önünde bir sürü zaman var... Henüz gençsin, güzelsin; birini sevip evlenebilir, mutlu olabilirsiniz.

Aynı sert tavrı elden bırakmaksızın kestirip attı:

- Her evlenen mutlu olmaz ki!

- Her evlenen mutlu olmaz, doğru. Ama evlilik buradaki yaşamdan çok daha iyidir, hem de burasıyla karşılaştırılmayacak derecede iyi! Birini sevdikten sonra mutlu olmadan da yaşayabilirsiniz. Yaşamak güzel şeydir, üzüntüleriyle bile olsa... Oysa burası... Çirkef çukurundan başka nedir? Pöf!

Başımı tiksintiyle öteye çevirdim. Başlangıçtaki gibi kuru

kuru felsefe yapmaktan kurtulmuştum; ne söylediğimi bilerek, coştukça coşuyordum. Köşemde yıllarca yalnız yaşarken biriktirdiğim düşünceleri birine açmak için dayanılmaz bir istek duyuyordum. İçimde bir alev parlamıştı, hedefimi "görmüş" gibiydim.

- Sen benim burada bulunduğuma bakma, dedim. Ben senin için örnek olamam. Aslında belki senden de kötü bir insanım! Bunu söyler söylemez, kendimi temize çıkarmak gereksinmesini duydum.

- Gerçi buraya sarhoş olduğum için uğradım, dedim. Üstelik kadınla erkek bir olamaz, aralarında dağlar kadar fark vardır. Sözün gelişi, ben buraya gelir, her türlü haltı karıştırırım, sonra da çeker giderim. Çünkü kimsenin tutsağı değilim. Şöyle bir silkinince de bütün kirlerimden arınırım. Ama sen öyle misin ya! Sen eli kolu bağlı bir tutsaksın. Burada hem kendini, hem de bütün benliğini satıyorsun. İlerde seni saran bütün zincirleri koparmak isteyeceksin, ama sen uğraştıkça zincirler daha çok sıkacak. Ah, o zincirler ne melundur, bilirim ben!.. Şimdilik diyeceklerim bu kadar, zaten belki de fazlasını anlayamazsın. Ee, söyle bakalım, patrona borçlu musun? Gördün mü, ben nasıl anlarım!

Oysa kız bana yanıt bile vermemişti, söylediklerimi can kulağıyla dinliyordu.

- Bu öyle bir zincirdir ki, kurtulana aşkolsun! Onlar zaten hep böyle yaparlar. Ancak canın çıkınca yakarı kurtarırsın. Sonra... Sonra, ne biliyorsun, belki ben de senin gibi mutsuz bir kişiyim. Belki can sıkıntısından kendimi bile bile çirkefe atıyorum. Herkes üzüntüden içmez mi? İşte ben de üzüntüden buraya geldim. Söyle şimdi iyilik bunun neresinde? Demin... Seninle.. Birleştik... Birbirimize ağızımızı açıp tek söz söylemedik. Sonra da tuttuk, yabansı yabansı konuştuk... Sevişmek bu mudur? İnsanlar böyle mi birleşmeli? Bu, rezillik değil de nedir?

Kız sert bir sesle, soluk soluğa:

- Evet! diyerek beni doğruladı.

"Evet" deyişindeki ivedilik beni epey şaşırtmıştı. Daha önce beni incelerken belki onun kafasından da aynı düşünceler geçiyordu. Öyleyse bazı düşünceleri kavrama yeteneği vardı bu kızın. "Dur hele, çok ilgiçekici bir benzerlik!" diye düşünürken, nerdeyse keyfimden ellerimi oğuşturuyordum. Böyle körpe bir ruhun üstesinden gelmek pek de güç olmayacaktı!.. Bu oyuna kendimi kaptırdıkça kaptırıyordum.

Kız başını bana daha da yaklaştırdı, görmüyordum ama dirseklerine dayandığını hissediyordum. Belki beni inceliyordu. O anda gözlerini görebilmeyi çok isterdim. Derin derin soluk alıyordu.

Daha da saldırgan bir tavırla, yeniden konuşmaya başladım:

- Yurdunu, yuvanı bıraktın da buralara neden geldin?

- Öyle işte...

- Baba evi başkadır... Karnın toktur, sırtın pek; üstelik karışanın, görüşenin çıkmaz. Doğup büyüdüğün yuvan ne de olsa.

- Ya hiç de öyle değilse!

Birden: "Bırak şu duygulu sözleri de, kızın anlayacağı biçimde konuş! Yoksa elin boşa çıkar!" diye geçti içimden.

Fakat bunu öylesine düşünmüştüm. Kızcağız beni gerçekten çok ilgilendiriyordu. Üstelik sınırlarım zayıflamış, kendiliğimden böyle bir havaya girmiştim. Sonra, insan temiz duygular duyarken de kolaylıkla anlatabilir.

Hemen kendimi toparlayarak:

- Senin dediğin de olabilir, diye karşılık verdim... Bu dünyanın işlerine akıl ermez! Hem bak, aklıma ne geldi! Seni birileri incitmiş, onlar sana karşı, senin onlara karşı olduğundan çok daha suçludurlar. Senin yaşamını bilmediğim halde şunu rahatça söyleyebilirim. Senin gibi bir kız buraya isteyerek düşmez.

- Nasıl bir kızmışım ben?

Bunu çok yavaş bir sesle söylediği halde işitebilmişim.

"Tüh şimdi de sıra tatlı sözler söylemeye mi geldi? Aman ne bayağılık! Yoo, belki de iyidir..." diye geçirdim içimden. Kız susuyordu.

- Bak Liza, kendimi gözümün önüne getiriyorum da, aklıma neler gelmiyor? Küçükken benim de bir ailem olsaydı, herhalde şimdikinden bambaşka bir insan olurum. Bir aileye ne kadar kötü de deseler, gene ailedir; ana, baba insanın kötülüğünü istemez. Yılda bir kez de olsa bir sevgi gösterirler. Bir evin, bir yuvan olduğunu bilirsin... Bak işte ben ailesiz büyüdüm, belki de bu yüzden böyle... Duygusuzun biriyim. Uzunca bir zaman bekledim.

"Yoksa anlamıyor mu?" diye düşündüm. "Benimki de gülünç; sen tut, akıl hocalığına kalkış!"

- Ben bir baba olsam, bir de kızım olsa, onu oğullarımdan daha çok severdim diyerek, sanki onun ilgisini çekmek istiyormuşum gibi, hafifçe dokundurdum. O anda kızardığımı söylemeliyim.

- Bunu niçin söylediniz?

Demek dinliyordu beni!

- Hiç, bilmem... Birini tanırdım, Liza, yüzü gülmez, sert bir adamdı. Gelgelelim kızının önünde diz çöker, ellerini ayaklarını öper, bir istediğini iki etmezdi. Kızı baloda dans ederken onu saatlerce ayakta bekler, bir an gözlerini üzerinden ayırmazdı. Adamcağız kızıyla aklını bozmuştu sanki. Kız eğlenceden sonra yorgun düşer yatar, babası ise o uyur uyumaz kalkarak yavrusunu öper kutsardı. Kendisi pis, partial gezerdi, sonra eli de çok sıkıydı; gelgelelim kızı için yapmayacağı şey yoktu. Hele aldığı armağanları kızına beğendirirse, sevincinden deliye dönerdi. Babalar kızlarına annelerden daha düşkünlürlere, onun için bir kız baba evinde çok mutlu yaşar... Sanırım, benim bir kızım olsa kocaya vermezdim.

Liza hafifçe gülümseyerek;

- Nasıl olur? dedi.

- Kıskanırdım vallahi. Elin oğlunu nasıl öper, onu nasıl öz babasından çok sever diye ifrit olurum. Bunu düşünmek bile kafamı bozuyor. Doğallıkla saçma bunlar, sonunda herkes aklını başına toplar. Ama kızımı evlendirmeden önce, bütün isteyenleri iskartaya çıkaracağım diye kendime yapmadık eziyet bırakmazdım herhalde. Sonunda da kendi sevdiği bir erkeğe verirdim. Fakat, bilir misin, bir babanın gözüne en çok kızının gönül verdiği erkek kötü görünür. Bu, her yerde böyledir. Ailelerin çoğunda o yüzden anlaşmazlıklar çıkar.

Liza birdenbire:

- Ama öyle aileler var ki, kızlarını namusuyla evlendirmek şöyle dursun, satmak için can atarlar, dedi.

Ya! Demek sorun buydu!

- Bu, Tanrı tanımaz, sevgi nedir bilmez, kökü kuruyası ailelerin işi, Liza! diye atıldım. Sevginin bulunmadığı yerde akli da arama! Böyle ailelerin varlığı bir gerçektir, ama

sözüm onlara değil; anlaşılın, sen evinde iyi günler geçirmedığın için böyle konuşuyorsun. Çok talihsiz bir kızmışsın. Gözü kör olası yoksulluktan geliyor bütün bunlar!

- Beylerin, zenginlerin daha iyi yaşadığını mı sanıyorsunuz? Namuslu insanlar yoksulken de iyi yaşarlar.

- Hımm... Ya! Belki haklısın. Sonra bir de şu var, Liza: İnsanoğlunun gözü mutluluğunu görmez de, hep üzüntüleri üzerinde durur. Oysa mutluluktan da yeterince payımızı aldığımızı görmek için bir an doğru düşünmek yeter. Bir ailede bütün işler yolunda giderse; kocan seni sever, gözünün bebeği gibi sakınır, senden bir an ayrı kalmak istemezse, işte ben mutluluk diye buna derim! Hatta karı-kocanın acılı zamanları yarı yarıyadır ve bu kadarı da iyidir, zaten acısız insan var mı ki! Bir gün evlenirsen kendin de anlarsın ya... Hele bir de evlendiğin adamı seversen, onunla geçireceğin ilk yılların tadına doyum olur mu? Hatta sevilen bir kocayla yapılan kavgalar bile tatlıya bağlanır. Bazı kadınlar vardır, kocalarını ne denli çok severlerse o denli çok kavga çıkarırlar. Ben böyle birini tanırdım, "Seni sevdiğim için eziyet ediyorum, sakın aklına başka bir şey gelmesin" derdi. Sevdiği için eşlerini bile bile üzenlerin bulunduğunu işittin mi? Böyleleri daha çok kadınlardan çıkar. Hem yapar, hem de içlerinden; "Sonradan onu öyle sevip okşayacağım ki, şimdi bu kadarlık eziyete katlanıversin!" diye geçirirler. Bu tür kadınlar evin sevinç kaynağıdır. Ne mutlu, huzurlu, namuslu bir yaşam!.. Bir de kıskanç kadınlar vardır. Böyle birini tanırdım. Kocasını bir yere gidecek olsa, gece demez, gündüz demez peşine düşer; "Acaba nerede, kimin evinde, hangi kadınla?" diye onu gizli gizli izlerdi. İşte böylesi çok kötüdür. Üstelik kendisi de bilir bunun kötü olduğunu; üzüntüden içi içini yer, kahrolur. Ama ne yapsın zavallı, sevmiş bir kez! Hele kavgadan sonra barışmak -özür dilemek ya da başışlamak- ne büyük zevktir! Sanki yeni tanışmış, yeni evlenmişler, birbirlerini yeniden sevmeye başlamışlar gibi, ikisi de büyük bir mutluluk duyarlar. Sevişen karı-kocanın arasında geçenleri kimseler bilmemelidir. Aralarındaki geçimsizliği öz annelerinden bile gizlemeli, onlardan hakemlik istememelidirler. En iyi hakem gene kendileridir. Aşk kutsal bir gizdir, ailede geçenler bütün yabancı gözlerden saklanmalıdır. Bu, onun kutsallığını bir kat daha artırır, mutluluğu çoğaltır. Böylece karı-kocalar birbirlerini daha çok sayarlar, saygıya anlaşmanın temelidir. Sonra eşler birbirini severek evlenmişse, bu sevgi neden sönsün? Bunu sürdürmenin çıkar yolu yok mudur? Umarsız kalındığı durumlarla karşılaşılacağını sanmıyorum. Kocanın onurlu, iyi bir insan çıkması durumunda sevgi sönebilir mi? Doğallıkla evliliğin ilk yıllarındaki aşk geçecektir, ama bunun yerini daha sağlam bir sevgi alacaktır. Karı-koca zamanla daha iyi kaynaşır, işlerini danışarak yaparlar, birbirlerinden saklıları, gizlileri kalmaz. Sonra, çocukları olur, karşılaştıkları en büyük güçlükler bile onlara ayrı bir haz verir. Yeter ki sevgileri, kendilerine güvenleri azalmasın. Bu durumda çalışmak da, çocuklar için özveriye katlanmak da bir zevktir. Çünkü, çocuklar seni işte bu yüzden seveceklerdir; demek oluyor ki, ilerisi için sevgi biriktiriyorsun. Çocuklar büyüdükçe onlar için bir örnek, bir dayanak olduğunu hissedersin. Sen ölünce de senin düşüncelerini, duygularını taşıyacaklarını bilirsin. Çünkü seni örnek almış, sana

benzemişlerdir. Öyleyse çocuk yapmak kutsal bir görevdir. Bu durumda anayla babaya kendi aralarında sımsıkı kaynaşmaktan başka ne düşer? Bir de çocuk yetiştirmenin güçlüğünden söz ederler. Böyle kutsal bir göreve dil uzatılır mı hiç!.. Liza, sen küçük çocukları sever misin? Ben bayılırım. Şöyle pembe minicik bir oğlunun olduğunu düşün; memene yapışmış, durmadan emiyor. Hangi baba oğlunu kucağına almış olan karısına kötü gözle bakabilir? Pembe, tumbul bebek keyfinden kendini bir o yana, bir yana atar. İnsan onun ufacık, yumuk yumuk ellerine, ayaklarına, tertemiz minicik tırnaklarına baktıkça sevinçten bayılası gelir. Yumurcak her şeyi anlıyormuş gibi uzun uzun süzer insanı. Annesinin memesini emerken elleriyle sıkıştırır, türlü oyunlar yapar. Babası yanlarına gelince memeyi bırakıp kendini arkaya atarak babasına bakar; bir şey çok hoşuna gitmiş gibi gülmeye başlar; sonra gene memesine döner. Hele bir dişleri çıksın, emerken annesinin memesini ısırır; sonra da, "Gördün mü, nasıl ısırıldım?" dercesine kıkır kıkır güler. Çocuk mutluluk kaynağıdır, çocuk yüzünden pek çok kırgınlık unutulur gider... İşte böyle, Liza, insan önce kendisi yaşamayı öğrenmeli ki, ondan sonra da başkalarını kınama hakkı olsun.

Sustum. "Seni anlattığım sahnelerle duygulandırmak gerekiyormuş meğer!" diye düşünüyor, ama ne kadar içten gelerek konuştuğumu da biliyorum. Birden aklımdan; "Ya tutar, alay edercesine kahkahayı basarsa, ben o zaman ne yaparım?" diye geçti. Böyle düşünür düşünmez de öfkeden küplere bindim. Konuşmamın sonuna doğru coştukça coşmuştum. Çünkü gururum yaralıydı. O ise tümüyle susmuştu. Sessizliği uzayıp gidiyordu. Hatta kızı dürtmek geçti içimden. Ama o:

- Siz neden öyle... diyerek gene sustu.

Fakat ben her şeyi anlamıştım. Sesi deminki gibi kırıcı, hoyrat, inatçı değildi; bu seste yumuşak, utangaç bir titreme vardı; öyle ki, ben bile utanmaya, kendimi ona karşı suçlu hissetmeye başladım.

Sevecenlik dolu bir ilgiyle:

- Ne diyecektiniz? diye sordum.

- Siz şey...

- Ben ne?

- Şey... Tıpkı kitaptan okur gibi konuşuyorsunuz.

Bunu söylerken sesinde alaycı bir hava sezdim.

Ondan böyle bir karşılık beklemediğim için yüreğim acıyla sızladı. Onun bile bile alaya kaçtığını; bu davranışının, utangaç, temiz yürekli insanların, ruhlarına paldır küldür girmeye çalışanlara karşı gururlarından zerrece özveride bulunmamak, duygularını böylelerinin önünde açığa vurmamak için son çare olduğunu anlamıştım. Oysa daha önce alaya başvuracağını birkaç kez ürkekçe sezdirmiş, en sonunda da dayanamayıp açıkça alay etmişti. Ama ben bunu anlayamamıştım. Kalın kafalılığımın dolaylı kendime kızacağı yerde, kız için kötü şeyler düşünmeye başladım.

"Şimdi sana gösteririm!" dedim kendi kendime.

VII

- Yeter artık Liza, dedim, hangi kitaptan söz ediyorsun!.. Beni pek ilgilendirmemekle birlikte içinde bulunduğun şu durum çok canımı sıkıyor. Hoş, hiç ilgilendirmiyor da sayılmaz, o nedenle içimden gelerek konuştum şimdiye dek. Peki, bu yaşama

tarzın senin canını sıkıyor mu? Anlıyorum, alışmışsın bir kez... Alışkanlığın insanı ne yola sokacağını herkes bilmez! Peki, ama bir gün gelip yaşlanacağını, yaşam boyunca güzel kalamayacağını, seni burada sonuna kadar tutmayacaklarını hiç düşünmedin mi? Burasının ne iğrenç bir yer olduğu ayrı bir konu... Yalnız şu kadarını söyleyeyim; bütün gençliğine, güzelliğine, sevimliliğine, içtenliğine, duygululuğuna karşın sarhoşluktan sonra kendime gelince bu evde bulunmanın ne büyük bir bayağılık olduğunu anladım. İnsan buraya ancak sarhoşken gelebilir. Ama sen başka bir yerde namuslu insanlar gibi yaşasan, seninle dalga geçmek şöyle dursun, belki sana gönül verebilirdim. Değil yalnız konuşmana, bir bakışına sevinir, seni evinin kapısında bekler, diz çöker yalvarırdım. Sana nişanlım gözüyle bakar, bunu da büyük bir onur sayardım. Senin hakkında kötü düşünmeye cesaret edemezdim. Oysa, burada ufak bir işaretimle istesen de, istemesen de peşimden geleceksin; üstelik benim her istediğimi yapmak zorundasın. Bir köylü parçası bile yanaşmalığa girerken her şeyiyle satılmadığını, bir gün gelip bu işten çıkacağını bilir... Peki, sen ne zaman kurtulacaksın? Hem burada neyini teslim ettiğini, neyini kiraladığını biliyor musun? Evet, evet, bedenle birlikte bütün benliğini kiraya vermiş bulunuyorsun! Önüne çıkan sarhoşun, aşkını ayaklar altına almasına göz yumuyorsun. Aşk!... Aşk her şeydir. Aşk bir kızın, değeri elmaslarla ölçülemeyecek servetidir. Böyle bir aşk için her şeyini verecek, bile bile ölüme gidecek erkekler vardır. Ya seninkinin değeri nedir? Sen ruhunla, bedenle satılıksın; sana sahip olmak için sevgini aramaya bile gerek yok. Bir genç kız için bundan daha aşağılık bir durum olamaz, bunu biliyor musun? İşittiğime göre patronlar sizin gibi budalaların gönlü hoş olsun diye dost tutmanıza izin vermiş. Onların bu yaptığı bir yutturmaca, sizinle aptalcasına alay etme değil de nedir? "Dostumuz" dediğiniz adamın sizi sevdiğini mi sanıyorsunuz? Olamaz öyle şey! Yanında oturan kızı bir başkasının alabileceğini bilen bir erkek onu sevebilir mi? Gene de severse midesizin biridir! Hiçbir erkek sizlere karşı saygı duyamaz. Onlarla ortak bir yanınız olamaz. Bir erkeğin sevmesi; sizi soyup soğana çevirmesi, sizinle alay etmesi demektir. Dahası da var. Size dayak atmazsa oturup şükredin! Ama canı isterse onu da yapar. Senin bir dostun varsa, "Benimle evlenir misin?" diye sor bakalım. Yüzüne tükürmez, bir de sopa çekmeye kalkmazsa en azından kakkahayla gülüp geçecektir. Oysa kendisi ciğeri beş para etmez biridir. Burada yaşamını ne uğruna harcadığını hiç düşündün mü? Karnını doyurdukları, çayını, kahveni getirdikleri için mi? Sizleri beslemelerinin asıl nedeni bu değil. Niçin beslendiğini anlayacağı için namuslu bir kızın bu evde boğazından bir lokma geçmez. Buraya borçla bağlanmışsınız, hem de bitirip tüketemeyeceğiniz bir borçla. Müşteriler sizden bıkmaya başladıktan sonra bu borcunuz da son bulur. Sen gençliğine güvenme, o günün gelmesi yakın! Burada yıllar göz açıp kapayıncaya kadar geçer. Ve bir gün kışına bir tekme, kendini dışarda bulursun. Her şey böyle çabuk bitse gene iyi! İlk günlerde ikide bir çatmaya, başına kakmaya, sövüp azarlamaya başlarlar. Sanki patronu için sağlığını, gençliğini yitiren, kendini boşu boşuna mahveden sen değilsin! Sanki onu sen batırmışsın; son meteliğini elinden alıp sokağa beş parasız sen salmışsın! Sonra arkadaşlarından bir destek göreceğini de

sanma. Patronlarına yaranmak için hepsi sana saldırırlar; çünkü vicdanları, acıma duyguları kalmamıştır; hepsi birer tutsaktır. Sizler iyice bayağılaşmışsınız; ağzınızdan çıkacak sövgülerin daha iğrenci, daha bayağısı, daha düşüğü düşünülemez! Elinizde neyin varsa karşılıksız buraya verirsiniz. Sağlığınız, gençliğiniz, umutlarınız bir çırpıda uçar gider; yirmi iki yaşında otuz beşlik karı olursunuz. Dahası, kötü bir hastalık kapmamışsanız, oturup kalkın Tanrı'ya dua edin. Belki şu anda ağır iş yapmıyorum diye dünya sana pek eğlenceli geliyordur. Ama bundan daha ağır, bundan daha ezici bir iş yoktur, hem olmayacaktır da! Senin durumunu şöyle bir düşününce, insanın içi kan ağlıyor... Buradan kovulduğun zaman ağzını açıp tek bir söz söyleyemezsin; bir suçlu gibi süklüm püklüm bohçanı toplar gidersin. Önce bir eve yerleşirsin, oradan da başka bir eve geçersin; böyle böyle Sennaya Sokağı'na kadar düşersin. Orada ilk gününden başlayarak her gün dayak yersin, çünkü oranın okşaması böyledir, müşteriler başka türlüünden anlamazlar. Sennaya'nın böylesine aşağılık bir yer olduğuna inanmıyor musun yoksa? Bak, bir gün git, kendi gözlerinle göreceksin: Bir yılbaşı sabahı kadının birinin çalıştığı evin kapısı önüne bırakılıverdiğini görmüştüm. Fazla zırladığı için, dışarda biraz ayazda üşüsün, onlar da gönüllerini eğlendirsinler diye zavallıyı sokağa atmışlar, arkasından da kapıyı sürgülemişlerdi. Sabahın dokuzunda zil zurna sarhoştı. Saçı-başı karışmış, yarı çıplak, yediği dayaktan bitkindi. Yüzüne düzgün sürmüştü, ama gözleri çürük içindeydi; burnundan, dişlerinden kan sızıyordu. Arabacının biri kadıncağızı adamakallı dövmüştü. Elinde yiyecek olarak bir tuzlu balıkla taş merdivenlerde oturuyordu. Ağlamaya devam ederek "alinyazısı"ndan yakınıp duruyor, bir yandan da tuzlu balığı kaldırıp kaldırıp merdiven basamağına vuruyordu. Kapının önünde toplanan arabacılar, sarhoş askerler onu kızdırıyorlardı. Senin de bir gün tıpkı bu kadın gibi olacağına inanmıyor musun? Ben de inanmak istemezdim, ama kim bilir, belki o zavallıcık da sekiz, on yıl önce ülkenin bir köşesinden buraya körpecik, tertemiz, melekler gibi saf bir kız olarak gelmişti; kötülük nedir bilmez, konuşurken yüzü kızarırdı. Belki de senin gibi gururlu, alıngandı: başka kızlara benzemez, kraliçeymiş gibi kendini ağırdan satardı. Gönlünü vereceği erkeği ne büyük bir mutluluğun beklediğini bilirdi. Ama sonu nasıl bitti, görüyorsun!.. Bu saçı-başı dağınık, sarhoş kadın, elindeki balığı kirli merdivenlere vururken, baba evinde geçirdiği o eski tertemiz yılları anımsamamış mıdır dersin? Belki bir zamanlar okula giderdi. Komşusunun oğlu yolunu gözler; onu yaşamının sonuna dek seveceğine, varını yoğunu onun uğruna harcayacağına yeminler ederdi... Birbirlerini unutmayacaklar, büyür büyümez yaşamlarını birleştireceklerdi... Hayır, Liza, senin gibiler için son yol, demin anlattığım veremli kız gibi, bir bodrum köşesinde ölüp gitmektir. "Hastaneye götürürler" diyorsun. Götürseler gene iyi, ama ya bir de patrona borçlusun diye yakarı bırakmazlarsa? Verem öyle bir hastalık ki, hummaya filan benzemez. İnsan son nefesine dek sağlam olduğunu sanır, umudunu yitirmez. Patronun da istediği budur zaten, bundan hiç kuşkun olmasın. Benliğini sattığın yetmiyormuş gibi bir de borçlanmışsındır; öyleyse sesini çıkarmaya hakkın yoktur. Ölüm döşeğine düşünce, artık senden bir şey alamayacakları için,

hepsi senden uzaklaşacak, sana sırt çevirecektir. Üstelik boşu boşuna yer tuttuğun, çabucak ölüp gitmediğin için başına bile kakarlar. Bir bardak su istersen suyunu söverek getirirler. "Kaltağın gebereceği yok... İniltilerinden gözümüze uyku girmiyor... Müşteriler tiksiniyor..." derler. Bak, doğru söylüyorum, bu sözleri kendi kulaklarımla işittim. Senin can çekişmene aldırmadan bodrumun en karanlık, en rutubetli, pis bir köşesine atarlar; orada yalnız başına düşün düşünebildiğin kadar. Ölünce de tez elden, apar topar kaldırırılar; arkandan ne ağlayanın olur, ne de dua edenin. Bir an önce gömüte tıkmak için can atarlar. Tabut yerine bir tekneye koyarlar; bugünkü zavallıya yaptıkları gibi, gömütlüğe götürdükten sonra oradan meyhaneye giderler. Gömütün içi vıcık vıcık çamurdur; bir yandan sulu sepken, bir yandan da ayaz... Senin için tören yapacak değiller ya... "Haydi, indir Vanyuha! Şıllığın talihi böyleymiş, burada da bacakları havada gidiyor... Sıkı tut ipi, gözü kör olası! Bırakmasana!" -"Canım, bu da böyle olsun!" - "Ne demek böyle olsun? Görmüyor musun, yana devrilmiş! Ne de olsa bir insan ölüsü... Haydi tamam, at toprağı!" Senin için uzun boylu kavgayı bile çok görürler. Seni yaş, mavimtirak balçıkla üstünkörü şöyle bir örterek hemen meyhaneye koşarlar... Kısa sürede de adın, sanın unutulur gider. Başkalarının çocukları, babaları, kocaları gelip onların gömütlerini ziyaret eder; senin içinse şu koca dünyada göz yaşı dökecek, yas tutacak, dua okuyacak bir tek kişi çıkmaz. Sanki yeryüzüne hiç gelmemişsin, Liza adında biri doğmamış gibi adın zihinlerden silinir gider. Çamurun, bataklığın içinde geceleri öteki ölümlerle birlikte hortlayınca tabutunun kapağına vur vurabildiğin kadar... "Ey, insanlar, bırakın beni!" diye bağır, "Bırakın da çıkıp biraz daha yaşayayım! Dünyayı tanımadan yaşadım, yaşamımın değerini bilemedim, Sennaya batakhanelerinde tükettim kendimi... Ne olur, ey iyi insanlar, ben dünyama doyamadım!.."

Kendimi kaptırmış gidiyordum, boğazım kurumuş, sesim kısık çıkmaya başlamıştı. Nasıl oldu bilmem, bir ara konuşmayı bırakmıştım ki, korkuyla irkildim; başımı ürkekçe yana eğerek dinlemeye başladım. İrkilmem için çok neden vardı... Liza'nın ruhunu alt üst ettiğimi, yüreğini parçaladığımı çoktandır hissedip duruyordum. Bunu daha çok hissettikçe de hedefime tam olarak bir an önce varabilmek için bütün gücümü kullanıyordum. Oyun beni iyice sarmaya başlamıştı; hoş, bu yalnızca bir oyun değildi ya...

Kendimi zorlayarak, yapmacıklı, hatta kitap gibi konuştuğumu biliyordum. Daha doğrusu, "tıpatıp kitap gibi" konuşmaktan başka elimden bir şey gelmiyordu. Ama bu durum canımı sıkıyordu, hatta ayrıca işime yaradığını anladığım için hoşuma bile gidiyordu. Fakat şimdi gerekli etkiyi yaptığımı görünce birdenbire ürktüm. Evet, yaşam boyunca bu derece büyük bir umutsuzluğu hiç kimsede görmemişim.

Liza yüzükoyun yatmış, sımsıkı kucakladığı yastığa yüzünü gömmüştü. Göğsü hiçkırıklardan parçalanacak gibiydi. Körpe bedeni tir tir titriyordu. Göğsünde sıkışan hiçkırıkları daha fazla tutamıyor; çığlıklar, haykırmalar biçiminde dışarı vuruyordu. O zaman başını yastığı daha çok bastırıyordu. Ev halkından tek bir kişinin üzüntüsünü, göz yaşlarını görmesini istemiyor gibiydi. Durmadan yastığı ısıırıyordu, elleri kolları dişlenmekten kan içinde kalmıştı. (Bunu sonradan gördüm.) Parmaklarını çözülmüş saç örgülerine daldırıyor, soluğunu

tutup dişlerini sıkarak bir süre öylece katılıp kalıyordu. Ona yatıştırıcı birkaç söz söylemeye hazırlanmıştım ki, böyle bir şeyi göze alamayacağımı anladım. Bunun üzerine sırtımdan bir ürperti dalgası geçti; giyinip gitmek için, el yordamıyla, korku içinde ayağa fırladım. İçerisi karanlıktı, ne yaparsam yapayım giyinme işini istediğim gibi çabuk bitiremiyordum. O sırada elime bir kibrit kutusu ve mumu konulduğu gibi duran bir şamdan geçti. Oda aydınlanır aydınlanmaz Liza sıçrayarak yatağa oturdu; -yüzü çarpık, dudaklarında bir kaçığın gülümseyişi- boş gözlerini bana dikti. Gidip yanına oturdum, ellerini ellerime aldım; o anda kendine gelerek bana doğru atıldı. Sarılmak istediysen de buna cesaret edemedi, başını sessizce önüne eğdi.

- Liza, yavrum, bunu yapmamalıydım... Bağışla beni... diye başladım.

Fakat parmaklarıyla ellerimi öyle kuvvetli sıktı ki, sözlerimin gereksiz olduğunu anlayarak sustum.

- İşte adresim, Liza; gel bana.

Başını kaldırmadan kesin bir tavırla:

- Gelirim... diye fısıldadı.

- Artık gideyim, hoşça kal... Beklerim...

Benimle birlikte o da kalktı, kalkar kalkmaz yüzü pancar gibi kızardı, olduğu yerde bir titreme geçirerek sandalyenin üzerinde duran atkıyı kaptı, omzuna atıp çenesine kadar sarındı. Bunu yapınca dudaklarında gene acıklı bir gülümseme belirdi, yüzü hâlâ kıpkırmızı, bana tuhaf tuhaf baktı. İçim ezilecek gibi oluyordu, bir an önce oradan kaçıp gitmek istiyordum.

Sofada tam kapının önünde paltomdan tutarak:

- Biraz durun, dedi. Elindeki şamdanı ivediyle masaya bırakarak koşa koşa içeriye gitti.

Bir şey unutmuş olabilirdi ya da bana getirip göstereceği bir şey vardı. Yanımdan uzaklaşırken yüzü kıpkırmızıydı, gözleri parlıyordu, dudaklarındaki gülümseme hiç eksilmemişti. Beni niçin durdurabilirdi? İster istemez bekledim...

Biraz sonra dönüp geldi, kendisini bağışlatmak ister gibi bakıyordu bana. Yüzü de, bakışı da çok değişmişti; o asık suratlı, kuşkucu, direngen kız değildi karşımdaki. Bakışından yalvarış, yumuşaklık okunuyordu; aynı zamanda güven, sevgi, çekingenlik dolu bir bakıştı bu. Çocuklar da sevdikleri, bir şey bekledikleri kimselere böyle bakarlar. Hem sevgi, hem de derin bir nefret anlatan, canlı, güzel bal rengi gözleri vardı.

Her şeyi o anda anlayabilecek, üstün bir varlıkmışım gibi, bana bir şey söylemeden, bir kâğıt uzattı. Yüzünde çocuksu, saf bir utku (zafer) parıltısı vardı. Kâğıdı açtım. Bir tıbbiyelinin ya da onun gibi bir öğrencinin mektubuydu bu. Tumturaklı, süslü, epey saygılı bir dille Liza'yı sevdiğini bildiriyordu. Sözcükler hatırımda kalmamakla birlikte, yazının özenli satırları arasından gerçekçi, içten duygular kendini belli ediyordu. Mektubu bitirince Liza'nın çocuk gibi sabırsız, ateşli, soran gözleriyle karşılaştım. Bakışları yüzüme çakılmış, ne diyeceğimi yüreği ağzında bekliyordu. Bu gençle bir aile toplantısında karşılaştıklarını sevinçle, hatta biraz da övünerek birkaç sözcükle bir çırpıda anlattı. Gittiği ailenin bireyleri çok iyi, çok iyi kimselermiş. Onun hakkında henüz bir şey, hem de hiçbir şey bilmiyorlarmış. Çünkü çalıştığı bu eve yeni gelmiş, fazla kalmaya da hiç

niyeti yokmuş; borcunu öder ödemez gidecekmiş... Bu genç de işte o toplantıdaymış; onunla bütün akşam dans etmişler, konuşmuşlar. Meğer daha küçükken birbirlerini Riga'dan tanımıyorlar mıymış! Hatta birlikte oyun bile oynamışlar. Çocuk onun annesini, babasını tanıyormuş, ama bu durumu hakkında hiçbir şey, hiçbir şey bilmiyormuş, hem de aklının köşesinden bile geçmemiş... Mektubu toplantıdan bir gün sonra (bundan üç gün önce) orada bulunan bir kız arkadaşıyla göndermiş...

Liza açıklamasını bitirince parıldayan gözlerini utana utana önüne eğdi.

Zavallılık bu mektubu en değerli mücevheri gibi saklamış; bir delikanlının onu temiz, içten bir sevgiyle sevdiğini, ona saygılı davrandığını öğrenmeden gitmemem için, bu tek mücevherini bana göstermek istemişti. Bu mektup hiçbir sonuç vermeden çekmecenin bir köşesinde kalabilirdi. Ama öyle de olsa, Liza'nın onu, değerli bir taş gibi, gururunu okşayıp onurunu kurtaracak bir belge gibi saklayacağından emindim. İşte şimdi, böyle bir dakikada mektubu anımsamış, kendini temize çıkarıp gözümde bir değer kazanmak için, çocukça bir gururla getirip göstermişti. Bir şey söylemeden elini sıkarak ayrıldım. Buradan bir an önce uzaklaşmak için can atıyordum. Sulu sepken eskisi gibi sürüyordu, fakat buna aldırmadan, eve kadar yaya yürüdüm. Ezilmiş, bitmemiş, neye uğradığımı şaşırılmış durumdaydım. Ama bütün şaşkınlığıma karşın gerçekler açıkça sırtıtıyordu. Hem de olanca çirkinliğiyle!..

VIII

Gene de gerçeği kolay kolay kabul edemedim. Birkaç saatlik derin bir uykudan sonra uyanarak bir gün öncesini gözlerimin önüne getirince, Liza'ya söylediğim dokunaklı laflar, bütün o "acımalar ve yürek parçalamalar" beni daha çok şaşırttı. "Yazıklar olsun sana bazen öyle bir sinirlerin bozuluyor ki, karıdan beter oluyorsun!" diye düşündüm. "Üstelik ne diye adresini kızın eline sıkıştırdın? Ya gerçekten çıkar gelirse? Neyse, neyse; gelirse gelir, ne yapalım!.." Asıl önemli sorunun bu olmadığı gün gibi ortadaydı. Elimi çabuk tutup ne olursa olsun Zverkov ile Simonov'un önünde onurumu temize çıkarmalıydım. Buydu işte bütün sorun! Günün işi gücü arasında Liza'yı unutmuş gitmiştim.

Önce Simonov'a dünkü borcumu hemen ödemeliydim. En umutsuz yönleme başvurmaya karar verdim: Anton Antonoviç'ten tam on beş ruble ödünç isteyecektim. Neyse ki iyi bir günündeymiş, ben parayı ister istemez verdi. Bu işe öyle sevindim ki, borç senedini imzalarken tam bir hovarda tavrıyla, önemsiz bir olaydan söz ediyormuş gibi; "Dün Hotel de Paris"te arkadaşlarla bir eğlenti düzenleyerek bir arkadaşı, daha doğrusu çocukluktan tanıdığım yakın bir dostumuzu uğurladık" diye anlatmaya başladım. "Yüksek bir aileden, çok şımartılmış, zengin, meslekte başarılı, nükteci, sevimli ve çok hovarda bir genç... Hani şu kadınlar var ya, işte onlarla çapkınlıklarının sayısı bilinmez!.. Dün de 'yarım düzine' fazladan kaçırmışız... vb. vb."

Bunları çok rahat, savruk, kendimden son derece memnun bir tavırla anlatmıştım.

Görevden eve döner dönmez Simonov'a bir mektup yazdım. Mektubumun gerçek bir beyefendiye yakışan, candan, açık anlatımını anımsadıkça şimdi bile keyiflenirim. Ustaca, kibar bir üslupla, en önemlisi de fazla lafa kaçmadan, bütün olanlardan kendimi suçlu tutuyordum... "Kendimi özürlü göstermeme izin verilirse" tek özürüm, (sözüm ona) saat beşten altıya kadar onları Hotel de Paris'te beklerken içtiğim iki kadehle sarhoş olmamdı. Özellikle Simonov'dan özür diliyor, açıklamamın ötekilere, öncelikle Zverkov'a iletilmesini rica ediyordum. "Hayal meyal anımsadığıma göre Zverkov'u küçük düşürmüştüm." "Başım ağrımasa, daha da önemlisi, utanmasam kalkıp her birine kendim giderdim" diye eklemeyi de unutmadım. Mektubumun "serbest havasından", hatta (nezaket kuralları dışına çıkmayan) kayıtsızlığından pek memnun kalmıştım. Nereden geldiği belli olmayan bir rahatlık sayesinde, mektubum, hiçbir açıklamanın veremeyeceği bir ustalıklı, "dünkü kepazelikler"i pek umursamadığımı; beylerin sandıkları gibi, utancımın yerin dibine geçmediğimi; bu konuyu, kendine saygısı olan, akli başında bir beyefendiye yakışacak bir gözle gördüğümü pek güzel belirtiyordu. "Kul kusursuz olmaz!" sözünün haklılığını unutmamalıydılar.

Mektubu baştan sona bir daha okudum. Okurken şöyle düşünüyordum: "Soylulara yakışır bir kıvraklık! Ne de olsa okumuş, aydın bir kişinin kaleminden çıkıyor! Benim yerimde bir başkası olsa, kendini bu çıkmazdan nasıl kurtaracağını bilemezdi. Üstelik ben, kurtulduktan sonra, bir de işin alayındayım, çünkü 'zamanımızın okumuş, aydın bir kişisi'yim. Belki dünkü olaylara tek başına şarap neden olmuştur. Yo, bunda şarabın hiç suçu yok... Saat beşten altıya kadar ağzıma bir damla içki koymadım. Simonov'a, hem de utanmadan yalan söyledim. Hoş, şimdi de utandığım yok ya!... Adam sen de, boş ver şimdi bunlara! Yakanı bu işten sıyırdın ya, sen ona bak!" İçine altı rubleyi de koyarak zarfı kapadım, mektubu Simonov'a götürüvermesi için Apollon'u tavladım. Mektupta para olduğunu öğrenince, Apollon, daha saygılı bir tavır takınarak gitmeye razı oldu.

Akşam üstü biraz dolaşmak için sokağa çıktım. Başımda dünden kalma bir ağırlık, içimde bulantı vardı. Akşam karanlığı arttıkça duygularım, bunların peşinden de düşüncelerim değişip iyice karışmaya başladı. Ruhumun derinliklerinde bir şey durmadan kıpır kıpır oynuyor, kıpırdanmalar çoğaldıkça vicdanımın sızlaması da çoğalıyordu.

Genellikle kentin işlek, kalabalık semtlerinde; Meşçanskayalar (23) ile Sadovaya'da, Yusupov parkında dolaşırdım. Akşam karanlığı basarken iş yerlerinden çıkarak evlerine dağılan, yüzleri hırçınlık derecesinde kaygılı bir sürü işçinin, esnafın, her türlü yayanın doldurduğu bu caddelerde gezmek pek hoşuma giderdi. Bunların üç beş kuruş için tasalanmaları, sırnaşık bayağılıkları görülmeye değerdi. Sokağın bütün bu kalabalığı nedense bu akşam sinirime dokunuyordu. Kendimi bir türlü toparlayamıyordum. İçimde bir sızı kabarıyor, kabarıyor; birazcık olsun yatışmak bilmiyordu. Eve döndüğüm zaman sinirlerim iyice bozulmuştu. Cinayet işlemişim gibi bir ağırlık çökmüştü üstüme.

Liza'nın gelebileceğini düşündükçe üzüntüden kendi kendimi yiyordum. Bir gün önceki anılarım arasında Liza ile ilgili olanların beni ayrıca üzmesi pek tuhafıma gidiyordu. Öteki olayların hepsini akşama kadar unutmuş gitmişim, Simonov'a

yazdığım mektubun sevinciyse hâlâ içimdeydi. Ama Liza'yı düşündükçe neşem birden kaçıyordu. Sanki üzüntülerimin kaynağı yalnız oydu. "Ya geliverirse ben ne yaparım?" diye düşünüyordum. "Gelirse gelsin, vız gelir bana! Ama içinde bulunduğum şu durumu görecek! Dün karşısında bir kahraman gibi kurumlanıyordum, şimdi ona ben ne söyleyeceğim? Kendimi bu kadar koyvermemeliydim. Şu evin yoksulluğuna bak! Bir de bu kılıkla şölene gitmeye kalktım! Ya içinden kırpıntılar dökülen, muşamba kaplı divana ne demeli! Nerdeyse ayıbımı örtemeyecek hale gelen şu sabahlığıma bak! Neredeyse paçavraya dönmüş. Gelsin de bütün bunları görsün, üstelik Apollon'u da... O hayvan oğlu hayvan, kızı kesinlikle tersleyecektir. Bana saygısızlık olsun diye, ister misin ona çatsın! Huyum kurusun, benim de her zamanki gibi elim ayağım dolaşır, ne yapacağımı şaşırırım; kıza pis pis sırtarak sabahlığımın önünü kapamaya, yalanlar sıralamaya başlarım. Öf, ne aşağılık bir yaşantım var! Ama asıl düşkünlük burada değil! Bunun daha bayağısı, daha aşağılık olanı var! Utanmadan, yalan bir maskeye bürünmek yok mu ya, asıl aşağılık olan da budur işte! Bu sonuca varınca öfkeyle parladım.

- Niçin utanacak mışım? Bunun utanacak nesi var? Dün konuşurken çok içtendim. Söylediklerimin hiçbiri yapmacık değildi. Liza'da da soylu duygular uyandırmak istemiştim... Göz yaşı dökmesiye kendi iyiliği içindir, onu kendine getirir.

Ne yolda düşünürsem düşüneyim, bir türlü kafamı toparlayamıyordum.

O akşam eve dönünce, saat yediden sonra, yani Liza'nın gelmesi gereken saatte bile hep onu gözlerimin önüne getirdim; hem de hep o değişmeyen duruşuyla. Dünkü gecenin tümünden hatırımda kalan izlenim, kibriti çaktığım zaman acıdan buruşmuş, solgun yüzüyle üzgün gözleriydi. O anda yüzündeki çarpık gülümseme pek zavallı, pek zorlamaydı. Liza'yı on beş yıl sonra bile hep bu zavallı, çarpık, gereksiz gülümsemesiyle gözlerimin önüne getireceğimi o sırada nereden bilecektim!

Daha ertesi gün bütün bunları, bozuk sinirlerimin uydurduğu büyütülmüş saçmalıklar olarak görmeye hazırdım. Olayları hep bu gözle görmek benim en zayıf yanımdı. "Her şeyi büyütüyorum, bu yüzden de yaşam yolunda hep aksıyorum", diye düşünüyordum, bu kusurumdan dolayı korkuya kapıldığım anlar oluyordu. O günlerdeki düşüncelerim her seferinde: "Liza gelecek, ne olursa olsun gelecek" nakaratıyla bitiyordu. Bazen duyduğum tedirginlikten çıldırarak gibi oluyordum. "Gelecek, ne olursa olsun gelecek!" diye bağırarak odada bir oraya, bir buraya koşuyordum. "Bugün değilse bile yarın gelecek. Göreceksin, bulacak seni! Şu temiz yüreklerin romantikliği denen şey yerin dibine geçsin! 'Şu duygulu murdar ruhların' iğrençliği, ahmaklığı, sığlığı!.. Hepinizin, hepinizin, canı cehenneme! Oysa nasıl oluyor da, nasıl oluyor da anlamıyor!.."

İşte tam buraya gelince büyük bir şaşkınlıkla duruyor: "Birinin yaşantısını istediğim biçime sokmak için nasıl da bu denli az, bu denli ucuz (hem de yapmacık, kitaptan alma, uydurma) masumluk sahnesi yeterli geldi! El değmemiş maden diye buna derler işte!" diye geçiriyordum içimden.

Bazen kendim onun kaldığı yere giderek, "her şeyi anlatmayı", onu bana gelmemesi için kandırmayı tasarlıyordum. Fakat bunu düşünür düşünmez kan beynime sıçırıyor: "Şu melun Liza elime bir geçse ayaklarımın altına alır, tepelerdim; daha olmadı,

küçük düşürür, yüzüne tükürürdüm, birkaç tokat atarak kapı dışarı ederdim." diye kuruyordum. Ama bir, iki, üç gün geçip de hâlâ kapımı çalmanınca rahatlamaya başladım. Akşamın dokuzundan sonra neşem iyice yerine geliyordu, canlanıyordum. Arada bir tatlı hayaller kurduğum bile oluyordu... Liza bana gelip gitmeye başlıyor, ona konuşmalarımınla yol gösteriyor, eğitip adam olmasını sağlıyordum. Sonra beni sevdiğini, hem de tutkuyla sevdiğini fark ediyor, fakat ben anlamazlıktan geliyordum. (Niçin anlamazlıktan geldiğimi kendim de bilmiyordum, belki böyle yakışık aldığı için istiyordum.) Sonunda Liza deliye dönüyor; hıçkırıklar içinde titreyerek, bütün güzelliğiyle ayaklarına kapanıyordu. Onu kötü yoldan kurtardığımı, dünyada en çok beni sevdiğini söylüyordu. Ben şaşırılmış gibi; "Ne o, Liza yoksa seni sevmediğimi mi sanıyorsun?" diyordum. "Ben her şeyi biliyorum, her şeyin farkındayım, fakat ilk adımı kendim atmak istemedim. Çünkü senin üzerinde etkim olduğunu biliyor; sevgime şükran duygularının baskısıyla karşılık vermenden, beni sevmek için kendini zorlamandan korkuyordum. Ben böyle şey istemem, çünkü bu zorbalıktır... Duygusal inceliğe sığmaz... (Anlayacağınız gibi bundan sonra saçmalıyor, Avrupa romantizmi, George Sand üslubuyla soyluluk incileri sıralıyordum...) Ama artık sen benimsin; bütün temizlik ve güzelliğinle benim eserim, biricik karımsın!"

"Evime çekinmeden, serbestçe
Evimin kadını olarak gir" (24)

Böylece mutlu günler başlıyor, Avrupa ülkelerine gezmeye gidiyorduk, vb... vb... Sonunda hayallerimden kendim bile tiksinemeye başlıyor, dilimi çıkarıp kendimle alay ediyordum. Bunun arkasından da; "Bırakmazlar pis mendeburu, zaten onları her istedikleri zaman dışarı salmazlar, hele akşamları hiç!" diye düşünüyordum. (Nedense Liza'nın bana ille akşam üstü, hem de tam saat yedide geleceği doğuyordu içime.) "Peki ama bana henüz oranın malı olmadığını, şimdilik özel bir anlaşmayla çalıştığını söylemişti. Öyleyse... Hay aksi şeytan! Gelecek, yüzde yüz gelecek!"

Bereket versin o sıralar Apollon kabalıklarıyla beni oyalayıp bu konuyu daha az düşünmemi sağlıyordu, oyalıyordu. Ama neredeyse sabrım da taşmak üzereydi. Bu herif Tanrı'nın bana gönderdiği baş belası, ömür törpüsüydü. Birkaç yıldan beri birbirimizi iğnelemiş durmuştuk, sonunda ondan nefret eder olmuştum. Arada bir içimde ona karşı kabaran nefreti bir Tanrı bilir, bir de ben. Apollon yaşlı, oturaklı bir herifti; elinden dikiş işleri bile gelirdi. (Neden böyle yaptığına bir türlü aklım ermedi.) O da beni küçük görür, değersiz bir varlıkmışım gibi bana tepeden bakardı. Neyse ki bu adamın bakışı herkese aynıydı. Herifin düzgün taranmış sarı saçlarına, alnına düşürüp briyantınlediği perçemine, "V" harfi biçiminde kapattığı iri ağzına bakınca kendine çok güvenen birinin karşısında olduğunuzu hemen anlardınız. Son derece ukala bir adamdı, onun gibi bilgiç taslağını hiçbir yerde görmedim. Üstelik bir kibir, bir kibir; sanırsınız karşınızda Büyük İskender duruyor! Herifçioğlu, kendi malıdır diye giysilerinin düğmelerine, tırnaklarına bile vurgundu. Bana karşı son derece katı davranırdı, öyle her karşılaşmamızda yüz verip konuşmazdı... Tenezül edip bakacak olsa bile sert,

kendinden emin, alaycı gözlerini yüzüme diker; bu aptalca bakışlarıyla beni deli ederdi. Görevini sanki bana büyük bir lütufta bulunuyormuş gibi yapardı. Zaten benim için fazla bir şey yaptığı da yoktu hani! Hizmet etmek sanki onun görevi değildi. Her ay ona para vererek yanında tutmak zorunda kalan, dünyanın en salak adamı gözüyle bakardı bana. Ayda yedi rubleye evimde "ense yapmaya" lütfen razı olmuş gibiydi. Herhalde bu adamdan çektiklerim yüzünden günahlarımın çoğu başışlanacaktır.

Herifin yürüyüşüne bile sinir olurdu. Hele o peltek peltek konuşması yok mu ya, mendeburu dinlerken bütün cinlerim tepeme üşüşürdü. Dili ağzına büyük geldiğinden midir nedir, ıslık sesleri, şapırtılar çıkararak konuşur; üstelik, pek büyük bir iş yapıyormuş gibi, bununla da caka satardı. Ellerini arkasına bağlayıp yere bakarak, ölçülü bir sesle, hecelere basa basa söylerdi her bir sözcüğü. Hele onun kendi bölmesinde Zebur okumasını bir dinleseniz! Bu Zebur okuması yüzünden neler çektığımı ben bilirim... Akşamları ölüye dua ediyormuş gibi tekdüze bir sesle, sözcükleri uzata uzata okumaya bayılırdı. Herifin bu çabalarının sonunun neye vardığını merak etmişsinizdir: Apollon şimdi ölümlere parayla Zebur okuyor; ayrıca sıçan telef ediyor ve ayakkabı cilası yapıp satıyor. Benimle kimyasal olarak birleşmiş gibiydi. Atamıyordum onu başımdan. Gerçi kovsam da gitmek onun işine gelmezdi... Bir pansiyona çıkmak istemiyordum, çünkü oturduğum ev, beni bütün dünyanın gözünden saklayan kabuğum, kılıfımdı, Apollon'u da evimin demirbaşı sayıyordum, bu yüzden tam yedi yıl onu başımdan savıp kurtulamadım.

Aylığını iki-üç gün geciktirmek haddime mi düşmüş! Başıma öyle bir iş çıkardı ki, ne yapacağımı şaşırırdım. İşte o günlerde canımın sıkıntısından çatacak birini ararken, aklıma, Apollon'un aylığını iki hafta geciktirerek teresi cezalandırmak geldi. Zaten böyle bir şeyi çoktandır, belki iki yıldır yapmak istiyordum. Bana kafa tutmaya hakkı olmadığını, istesem aylığını vermeyebileceğimi ona göstermeliydim. Ücret sözünü ağzıma almayacak, gururunu çiğnetip onu ilk olarak konuşturuncaya kadar susacaktım. Sonunda çekmecemin gözünü açıp yedi rublesinin orada durduğunu söyleyerek; "Aylığını vermek istemediğim, evet, yalnızca istemediğim için vermiyorum!" diyecektim. Çünkü "efendisinin canı" böyle istiyordu, çünkü bir uşak efendisine karşı saygısız, terbiyesiz olamazdı. Ama benden ücretini nazıkçe isterse o zaman iş değişirdi; belki yumuşar, verirdim. Yoksa iki hafta, üç hafta, belki bir ay boşuna beklerdi.

Ne kadar kızgın olursam olayım, sonunda gene ben yenildim. Hem de dört gün bile dayanamadım. Böyle durumlarda yaptığı gibi davrandı bu sefer de. (Daha önce de aynı şeyi birkaç kez denediğim için, yere batası taktiğinin ne olduğunu çok iyi biliyordum.) Yaptığı şeydu: Kaşlarını iyice çatar, ben eve gelirken ya da giderken, girişte durarak bana birkaç dakika dik dik bakardı. Eğer bu bakışları tınmadan kendi işlerime bakarsam, o da bir şey söylemeden öteki eziyetlere geçerdi. İçerde okuduğum ya da giyindiğim sırada, ben çağırmadığım halde süzülür gibi odama girer; kapının önünde sessizce dururdu. Bir ayağı ilerde, bir eli de arkasında; bana öylece, eskisi gibi sert olmayan, açıkça küçük gören gözlerle bakmaya başlardı. Ona ne istediğini soracak olsam, karşılık vermez; beni süzmesini bir kaç saniye daha sürdürdükten sonra, anlamlı

anlamalı dudak kıvrılarak, olduğu yerde usulca döner; ağır adımlarla odasına giderdi. Bir-iki saat geçince bir de bakarım, Apollon aynı pozlarla gene karşımda... Öfkemden ne istediğini bile sormazdım. Herif buyururcasına, sert bir hareketle başını kaldırır; ben de gözlerimi ona dikerdim. Böylece birbirimizi iki-üç dakika süzerdik. En sonunda o gene geriye döner; kasılarak, ağır ağır, odasına çekilirdi. Ama yalnızca iki saatliğine...

Ben hâlâ aklımı başıma toplamayıp, ona parasını vermemekte direniyorsam, Apollon gözlerime bakarak derin derin içini çekmeye başlardı. Sanki bu iç çekişiyle ruhça alçalışımın derinliğini ölçer gibiydi. Artık dayanamayıp pes edecek duruma gelirdim. Önce öfkeyle bağırıp çağırmaya başlar, sonra onun istediğini yapardım.

Apollon bu sefer de her zamanki "sert bakışlar" taktiğine başlamıştı ki, tepem atarak kudurmuş gibi üstüne atıldım. Zaten öfkeden çatacak birini arıyordum.

Bir eli arkasında, yavaş yavaş dönüp sessizce odasına gitmek üzereyken, bütün öfkemle:

- Dur! diye haykırdım. Buraya gel! Gel diyorum sana!

Öyle yüksek sesle haykırmış olmalıyım ki, hemen döndü, hayli afallayarak beni süzmeye başladı. Ama gene ağzını açıp tek söz söylemedi, bu da beni deli etmeye yetti.

- Ne cesaretle ben çağırmadan odama giriyor, yüzüme dik dik bakıp duruyorsun? Haydi yanıt ver!

Ama herif istifini bozmadan yarım dakika kadar baktı, sonra çıkmak üzere yürüdü.

Sinirimden yerimde duramıyordum.

- Dur! diye kükredim. Yerinden kıpırdama! Ha şöyle... Şimdi yanıt ver, ne diye odama girdin?

Bana mısın demiyordu. Başını bir omzundan ötekine yavaşça yatırıp kaşlarını kaldırarak, fısıldayan, ölçülü sesiyle, ağır ağır:

- Bana bir emriniz olur da yaparım, diye geldim, dedi.

Öfkeden tir tir titriyordum.

- Sana bunu sormuyorum, canavar, dangalak! Buraya niçin geldiğini ben söyleyeyim mi? Aylığını vermediğimi görüyor, boyun eğerek istemeyi gururuna yediremiyorsun. Bu yüzden ahmakça bakışlarıyla canımı sıkmaya, beni cezalandırmaya çalışıyorsun. Ne salakça, sersemce, budalaca davrandığını biliyor musun? Canavar, Tanrı'nın cezası!

Apollon bir şey olmamış gibi dönüp gitmek üzereydi ki, yakasına yapıştım.

- Dinle beni! İşte paran, görüyor musun? (Böyle diyerek çekmecedен parayı çıkardım.) Yedi rublen tastamam. Ama edebini takınarak, saygıyla gelip benden özür dilemedikçe zırnık alamazsın, anladın mı?

- Olur mu öyle şey!

Sesinde şaşılacak bir güven vardı.

- Olur, olur! diye bağırardım. Hem de bal gibi olur!

Adam benim bağırmağımı tınmıyormuş gibi, aynı ölçülü sesiyle karşılık verdi:

- Sizden özür dilemem için sebep yok, çünkü bana "Canavar" diye bağırın sizsiniz. Üstelik beni küçük düşürdüğünüz için sizi karakola bile verebilirim.

- Ne duruyorsun, haydi versene!.. Haydi, hemen şu dakika, şu saniye! İsteddiğini yapabilirsin!.. Gene de canavarsın!

Canavar!..

Apollon bana şöyle bir baktı, onu yüksek sesle çağırmanın aldırmandan arkasına dönüp salına salına gitti. Yalnız kalınca, "Hep şu Liza'nın yüzünden, o olmasaydı bunlar başıma gelmezdi," diye düşündüm. Bir dakika kadar bekledikten sonra bütün ciddiyetimi takınarak, kasıla kasıla paravanın arkasına, Apollon'un kaldığı bölmeye yürüdüm. Yüreğim küt küt atıyordu. Ağır ağır konuştuğum halde tıkanacak gibi:
- Apollon! dedim. Hemen karakola git, buraya çabuk polis gelsin!
Apollon masasına oturmuş, gözlüğünü takarak dikişe başlamıştı. Emrimi duyunca gülmek için kendini zor tuttu.
- Hemen, hemen, şimdi gideceksin! Yoksa başına gelecekleri kendin bilirsin!
Kafasını bile kaldırmadan, iğneye iplik saplamaya çalışıyordu. Fısıltılı sesiyle, ağır ağır;
- Aklınızdan zorunuz var anlaşılın, dedi. Birinin kendisini polise şikâyet ettiği nerede görülmüş! Hem boşuna beni korkutmak için uğraşmayın, elinize bir şey geçmez. Omzundan tuttum, çığlık halinde çıkan sesimle:
- Hadi git! diye bağırdım.
Az kalsın suratına bir tane patlatacaktım.
Bu sırada giriş kapısının yavaşça aralandığını, birinin sessizce içeriye girerek orada durup bizi şaşkın şaşkın seyrettiğini hiç mi hiç farketmemiştim. Başımı çevirip gelenin kim olduğunu görünce utancımın kendimi odama dar attım. Orada iki elimle saçlarımı yakalayıp başımı duvara dayayarak, öylece donmuş kalmışım.
Bir iki dakika sonra Apollon'un ağır ayak sesleri duyuldu. Kaşlarını çatarak:
- Bir kadın sizi istiyor, dedi, yana çekilerek girmesi için Liza'ya yol verdi. Kendisi oradan çıkmıyor, bizi alaycı gözlerle süzüyordu.
Ne yaptığımı bilmeyerek:
- Çık dışarı, çık! diye bağırdım.
Bu sırada benim duvar saati gerinir gibi yaptı, hırıldadı, yediyi vurdu.

IX

Evime çekinmeden, serbestçe
Evimin kadını olarak gir...

Liza'nın karşısında utancımın yerin dibine geçmiştim; pek şaşkın, pek bitkindim. Gene de bir yandan gülümsüyor, bir yandan da -tıpkı biraz önce sınırlarımın bozuk olduğu bir sırada düşündüğüm gibi- içi pamuklu, paçavraya dönmüş sabahlığımın önünü kavuşturmaya çalışıyordum. Apollon tepemizde birkaç dakika dikildikten sonra çekildi gitti, ama ben bundan bir rahatlık duymadım. Daha da kötüsü, kızın karşımda apışıp kalmasıydı. İşte bunu hiç beklemiyordum. Anlaşılın, beni böyle görünce ne diyeceğini şaşırılmıştı. Kurulmuş bir makine gibi:
- Otur! dedim.
Masanın yanındaki sandalyeyi ona doğru iterek kendim divana geçtim. Liza, hep bir şeyler bekliyormuş gibi, benden gözlerini ayırmadan usulca oturdu. Onun bu çocuksu bekleyişi kanımın beynime sıçramasına yetti, ama kendimi tutmasını

bildim.

Bütün bunlar olağan şeylermiş, hiçbirinin farkına varmamış gibi yapamaz mıydı sanki! Ama Liza... Bunun ona çok pahalıya oturacağını belli belirsiz seziyordum.

Kekeleye kekeleye:

- Beni tuhaf bir durumda yakaladın, Liza, dedim.

Oysa söze böyle başlamam gerektiğini biliyordum.

Kızın birden kızardığını görerek:

- Hayır, hayır, aklına kötü bir şey gelmesin! diye bağırdım.

Yoksulluğumdan utandığımı sanma... Tersine, yoksulluğumla övünürüm. Yoksulum ama soyluyum da... İnsan hem yoksul, hem de soylu olabilir... Neyse, neyse... Çay içer misin?

- Hayır...

- Dur biraz...

Yerimden fırlatarak Apollon'un yanına seçirttim. Neresi olursa olsun, kendimi bir yerlere atmalıydım.

O zamana dek avcumda sıkıştığım yedi rubleyi önüne fırlatarak, fısıltıyla, çabuk çabuk:

- Apollon, dedim, işte aylığın! Görüyorsun ya, veriyorum. Buna karşılık sen de beni bu zor durumdan kurtarmalısın. Hemen şu çayhaneye koş, biraz çayla on gevrek al. Gitmezsen benim mahvıma neden olursun. Bu kadını tanımıyorsun... O benim her şeyimdir... Belki aklından kötü şeyler geçiyor. Ama onun nasıl bir kadın olduğunu bilemezsin!..

Tekrar gözlüğünü takıp dikişinin başına oturmuş olan Apollon iğneyi elinden bırakmadan paraya sessizce, yan yan baktı. Sonra beni takmıyormuş gibi, tek sözle karşılık vermeksizin, ipliği iğneye saplama işine koyuldu.

Kollarımı Napolyon gibi kavuşturarak, iki üç dakika karşısında dikildim. Şakaklarım terden sırsıklamdı, betimin benzimin attığını hissediyordum. Neyse ki Apollon bu halimi görüp acıdı. İplik geçirme işini bitirince yerinden ağır ağır kalktı, sandalyeyi ağır ağır yana çekti, gözlüklerini ağır ağır çıkardı; aynı ağırlıkla parasını sayıp başını bana çevirerek, omzunun üstünden çayın iki kişilik mi olacağını sordu. Sonra ağır ağır odadan çıktı.

Liza'nın yanına dönerken şu rezil sabahlığımla kendimi sokağa atmayı, sonunda başıma ne gelirse gelsin, canımın istediği yere koşmayı bütün benliğimle istiyordum.

Gelip yerime oturdum. Liza bana tasayla bakıyordu. Birkaç dakika konuşmadan bekledik.

Ben birden yumruğumu masaya indirerek:

- Onu geberteceğim! diye kükredim.

Ne kadar hızlı vurmuşsam üstündeki hokkadan masaya mürekkep sıçradı.

Liza irkildi.

- Aman, ne yapıyorsunuz!

- Onu geberteceğim, geberteceğim! diye haykırarak masayı yumruklamayı sürdürdüm.

Bir yandan bütün hıncımla vururken, bir yandan da öfkemin ne kadar saçma olduğunu düşünüyordum.

- Sen onun ne canavar olduğunu bilmezsin, Liza! Ah, o ne katildir... O şimdi gevrek almaya gitti, o...

Böyle diyerek ağlamaya başladım. Kendimi tutamıyordum.

Hıçkırıklar arasında utancımdan kahroluyordum.

Liza korkmuştu. Çevremde fır fır dönerken:

- Size ne oldu? Neyiniz var? diye soruyordu.

- Su ver, biraz su ver bana! İşte şurada!..

Zayıf bir sesle böyle mırıldanırken, ne suya, ne de mırıldanarak konuşmaya gereksinmem olduğunu biliyordum. Geçirdiğim bunalım gerçek olmakla birlikte, durumumu kurtarmak için numara yaptığıma kalıbımı basarım.

Liza, gözlerinden şaşkınlık okunarak, bana suyu verdi. Tam o sırada Apollon da çayı getirdi. Bütün bu olanlardan sonra her gün içtiğimiz olağan çayın o sırada pek yersiz, pek zavallı kaçtığını hissettim; yüzüm kızardı. Apollon bize bakmadan çıktı.

Gözlerimi kızın gözlerine dikerek;

- Liza, beni küçük görüyorsun, değil mi? dedim.

Hakkımda ne düşündüğünü merakla beklerken titriyordum. Kız utandı, ağzından tek söz çıkmadı.

Öfkeyle;

- Çayını iç! dedim.

Kendime kızılıyordum ama acımı ondan çıkarıyordum. Ona karşı duyduğum öfkeden dolayı kızı gözümü kırpmadan öldürebilirdim. Hırslımdan onunla tek bir sözcük konuşmamaya karar verdim. "Her şeye o sebep oldu" diye düşünüyordum.

Beş dakika süren bir sessizlik oldu. Çay masada durduğu halde ikimiz de elimizi sürmüyorduk. Önce kendisi başlamayacağına göre, Liza'yı güç duruma sokmak için işi çay içmemeye kadar vardırılmıştı. Üzüntüyle karışık bir şaşkınlıkla kızcağız birkaç kez yüzüme baktı. Ben susmakta direniyordum. Bu durumda en çok acı çeken gene bendim, çünkü hem yersiz öfkemin iğrenç denecek kadar bayağı olduğunu biliyor, hem de bundan kendimi kurtaramıyordum.

Liza uzayıp giden sessizliği bozmak için:

- Ben oradan... Şey... Temelli çıkmak istiyorum, diye başladı.

Ah zavallı, zaten pek anlamsız olan böyle bir anda, benim gibi ahmağın birine bu konuyu açmanın sırası mıydı? Kızcağızın bu beceriksizliğini, bu gereksiz açık yürekliliğini görünce benim bile yüreğim acıyla burkuldu. Ama çok geçmeden içimde rezilce bir duygu kabararak bu acıma hissimi alt etti; hatta bununla da kalmayarak, daha kötü şeyler yapmam için beni dürtmeye başladı. Böylece beş dakika daha geçti.

Liza sandalyesinden doğruldu, ürkek bir sesle, yavaşça:

- Sizi fazla rahatsız etmeyeyim, dedi.

Yaralanmış bir gururun ilk tepkisini görünce, öfkeden titremeye başladım, ondan sonra açtım ağzımı, yumdum gözümü:

- Buraya niçin geldin, niçin geldin, söyler misin?..

Tıkanacak gibi oluyor, neyi nasıl söylediğime pek aldırımıyordum. Hatta nereden başlayacağımı bile bilmeden anlatacaklarımı bir çırpıda bitirmek istiyordum. Artık kendimde değildim.

- Niçin geldin? Ha? Yanıt ver! Haydi, yanıt ver! Bak kızım, niçin geldiğini ben söyleyeyim: O gün sana dokunaklı laflar ettim diye geldin. Bir süre geçince gene duygulandın, canın "dokunaklı laflar" işitmek istedi, öyle değil mi? Şunu iyice kafana sok, o zaman seninle alay etmiştim. Şimdi de alay ediyorum. Niçin titriyorsun? Evet, alay ettim! Evinize benden önce gelenler yemekte beni küçük düşürmüşlerdi. Onlardan birini, bir subayı dövmek için oraya gelmiştim. Olmadı, yakalayamadım. Küçük düşürülmenin hıncını birinden almalıydım; o sırada, senin yakan elime geçti, ben de bütün hıncımı senden aldım. Eğlendim seninle. Benim gururumla oynadılar, ben de sana aynı şeyi yaptım; beni paçavraya çevirdiler, bense ölmediğimi göstermek istedim... İşte işin aslı buydu. Oysa

sen, oraya seni kurtarmak niyetiyle geldiğimi sandın. Öyle değil mi? Hadi, söyle, öyle sanmadın mı?

Onun bu söz kalabalığı arasından hepsini birden anlayamayacağını biliyordum, ama işin aslını kavrayacağından emindim. Düşündüğüm gibi de oldu. Liza'nın yüzü sarardı, bozardı; bir şeyler söylemek istediye de dudakları büzüldü, tırpan yemiş gibi sandalyeye yığıldı. Bundan sonra, korkudan titreyip gözlerini belerterek, bütün söylediklerimi ağız açık dinledi. Sözlerimdeki arsızlık, utanmazlık onu ağırlığıyla ezmişti... Ayağa fırlayıp odayı hızlı adımlarla bir ileri, bir geri arşınlayarak bağıra bağıra:

- Kurtarmak mı! diye devam ettim. Seni nasıl kurtaracakmışım? Belki benim durumum seninkinden de berbat! O gün sana bir sürü maval okurken, neden suratıma, "Senin burada ne işin var? Git aklını kendine sakla" diye bağırmadın! O zaman birileriyle, kedinin sıçanla oynadığı gibi oynamak istiyordum. Seni küçük düşürmekle, ağlayıp sızlamana sebep olmakla istediğimi elde ettim. Ama sünepenin, yufka yürekliğin biri olduğum için dayanamadım. Sana adresimi verdiğim için aptallığıma doymayayım! O gün daha eve gelmeden pişman olmuş, arkandan sana ağzıma geleni söylemiştim. Seni aldattığım için senden nefret ediyordum. Çünkü, benim tek isteğim, sözcüklerle oynamak, hayalimi işletmekti. Yoksa, başkasından bana ne? Hepinizin canı cehenneme!.. Ben huzur istiyorum, huzur! Bunu elde etmek için bütün dünyayı beş paraya değişirim. Bana:

"Güzel bir çay içmek mi istersin, yoksa dünyanın batmasını mı?" diye sorsalar, hemen "Çay içmek!" diye bağırırım. Bunu biliyor muydun? Ha? Ben alçağın, onursuzun, bencilin, tembelin biriyim. Sen geleceksin diye korkumdan, üç gündür dünya başıma zindan oldu. Bu üç gün beni en çok neyin kaygılandırıldığını biliyor musun? Ben sana söyleyeyim: O gün karşına bir kahraman gibi çıkmıştım, oysa burada yırtık sabahlığımla yoksulluk, pislik içindeyim. Biraz önce yoksulluğumdan utanmadığımı söyledim. Yalan! Dünyada bundan korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmuyorum. Hatta hırsızlık yapmaktan dahi... Çok gururluyum, bu çıplaklığımla derimi soymuşlar gibi havanın en ufak değişmesinden huysuzlanıyorum. Beni bu lime lime sabahlığımla yakaladığın için seni başıslamayacağımı hâlâ kafan almadı mı? Kurtarıcın, eski gözağrın üstü başı dökülen, uyuz bir it gibi uşağının üzerine atılmış, berikiyse onunla alay ediyor!.. Sümsük bir karı gibi karşında göz yaşlarımı tutamayışımı hiçbir zaman başıslamayacağım, bunu sana ödeteceğim. Hepsi için, hatta şu sana söylediklerim için seni affetmeyeceğim! Çünkü bütün bunlardan tek sen sorumlusun. Çünkü elime sen geçtin. Çünkü ben alçağın biriyim. Yeryüzündeki solucanların en iğrenci, en gülüncü, en zavallısı, en aptalı, en kıskancı benim. Onların benden kalır yanları yok, ama ne bileyim, onlar utanma bilmiyorlar. Bense... Bense... En beğenmediğim bir kimseden bile azar işitiyorum. İşte ben böyle bir adamım! Ama, sen beni anlamıyorsan ne yapayım? Hem, senin orada pisi pisine gebermen de vız gelir bana! Sonra, buraya geldiğin, beni dinlediğin için senden öğreneceğim hiç aklıma gelmiyor mu? İnsan yaşadığı sürece ancak bir kez bütün içindekileri döker, o da iyice bunalıma düştükten sonra... Daha benden ne istiyorsun? Bütün olanlardan sonra neden hâlâ karşımda dikilmiş, canımı sıkıyorsun! Haydi, durma, bas git! Tam bu sırada tuhaf bir şey oldu.

Her şeyi kitaplarda olduğu gibi düşünüp tasarlamaya, olayları

önceden hayalimde canlandırdığım biçimde görmeye alıştığım için, durumu birdenbire kavrayamadım. Ezdiğim, küçük düşürdüğüm Liza, beni umduğumdan daha iyi anlamıştı. Seven bir kadının erkeğiyle ilgili olarak gözünden kaçmayacak her şeyi, özellikle mutsuz olduğumu fark etmişti. Yüzündeki ürkek, gücenik anlatım yerine, yavaş yavaş, acımayla karışık bir şaşırma geldi. Kendime alçaklık, namussuzluk sıfatları yakıştırdıkça, gözlerimden yaşlar boşandıkça (Bütün konuşma süresince ağlamıştım.), onun yüzü de acıyla buruşuyordu. Birkaç kez yerinden doğrularak beni susturmaya çalıştı. Konuşmamı bitirirken, "Haydi, durma, bas git!" diye bağırmama da hiç aldırmadı. Onun gibi zavallı, bitik, kendini benden oranlanamayacak derecede aşağı gören bir kızın bana öfkelenmemesi, gücenmemesi olacak şey miydi? İçten gelen bir taşkınlıkla, birdenbire ayağa fırlayarak bana doğru atıldı. Fakat benden korktuğu için, kıpırdamaksızın ellerini uzattı. Onun bu hareketini görünce benim bile yüreğim sızladı; yüzüm kızardı. O sırada boynuma sarılmıştı, ağlıyordu. Kendimi tutamayarak, ben de, yaşamımda hiç olmadık bir biçimde, katıla katıla ağlamaya başladım.

- Bırakmıyorlar... İyi... İyi olamıyorum... diyebildim ancak. Sonra kendimi divana güçlkle atarak, orada yüzükoyun, bir çeyrek saat kadar hıçkırıklara boğuldum. Liza dayanıma gelmiş, kollarıyla beni sararak öylece kalmıştı. Bu hıçkırık nöbetinin nasıl olsa bir sonu olacaktı. İşte ben de (Şimdi size yüz kızartıcı bir gerçeği açıklayacağım.) böyle, divanda yüzümü eski deri bir yastığa gömerek yatarken, içimde bir değişikliğin uyanmaya başladığını hissettim. Önce yavaştan yavaşa gelen, sonra da gücünü gittikçe artıran bir duygu, bana yüzümü kaldırıp Liza'ya bakmamın çok ayıp bir şey olacağını söylüyordu. Neden utanacağımı bilmediğim halde utanıyordum. Allak bullak olmuş zihnimden şöyle geçiyordu: "Şimdi rollerimiz tümüyle değişti. Artık kahraman sen değilsin, Liza'dır. Sen de, tıpatıp dört gün önce karşında ezilip büzülen o zavallı kızın yerindesin..." Bütün bunları daha divanda yüzükoyun yatarken düşünüyordum. Aman Tanrım! Yoksa Liza'yı kıskanıyor muydum!..

Bu konuyu şimdiye dek çözmüş değilim, o zamansa fazla bir şey anlayamamıştım. Birilerini ezip hükmetmekten, zorbaca davranmaktan hoşlanmayacağım, böyle yaşayamayacağım bir gerçektir... Ama... Düşüncelerle her şeyi açıklayabilmek ne mümkün! Öyleyse uzun boylu kafa yormak da boşuna...

En sonunda kendimi zorlayarak başımı kaldırdım, bunu nasıl olsa yapacaktım. Şimdi bile kuşku yok, yalnızca ona bakmaktan utanç duyacağım için, o anda içimde bir duygu -hükmetmek, sahip olmak duygusu- alevlendi. Gözlerim şehvetle parladı, kızın ellerini sımsıkı tuttum. Ondan son derece nefret ettiğim halde beni ona kuvvetle çeken bir şey vardı. Bu iki duygu birbirini körüklüyor, bazen karışarak hınca dönüşüyordu... Liza'nın yüzünde önce korkuya benzeyen bir şaşkınlık belirdi, ama bu bir an sürdü. Sonra beni istekle, coşkuyla kucakladı.

X

Bir çeyrek saat sonra odamda bir aşağı, bir yukarı deli gibi dolaşıyor; ikide bir sabırsızlıkla paravana yaklaşarak,

aralıktan Liza'yı gözlüyordum. Başını yatağa koymuş olarak sandalyede oturan Liza, öyle sanıyorum ki, ağlıyordu. Canım çok sıkıydı. Neden kalkıp gitmeyi akıl edemiyordu bu kadın? Bu sefer artık her şeyi anlamıştı. Onu çok, hem de pek çok gücendirmiştim ama... Bunu sizlere anlatmanın ne gereği var? Deminki şehvet kasırgasının, onu bir kere daha küçük düşürmeyi hedef tutan bir oç alma duygusu olduğunu, sebepsiz kinimeyse şimdi bir yenisinin eklendiğini seziyordu. Evet, onu kıskandığım için ondan nefret ediyordum... Bununla birlikte, onun durumu tüm açıklığıyla kavradığını söyleyemeyeceğim. Ancak benim alçağın biri olduğumu, hele onu hiç sevemeyeceğimi kesin olarak anlamıştı.

Biliyorum, gene yalan uydurduğumu; yeryüzünde benim kadar kötü, benim kadar budala bir insanın bulunmayacağını söyleyecekler. Üstelik Liza'yı sevmememin, hiç olmazsa sevgisini takdir etmememin mümkün olamayacağını ileri sürecekler... Ben de onlara "Neden olmasın?" diye soracağım. "Artık sevemeyecek bir insan olduktan; sevgiyi manen üstün olmak, zorbalık yapmak olarak kabul ettikten sonra?.." Evet, ben yaşam boyunca sevginin başka türlüünü düşünememişimdir; şimdi bile sevginin sevilen tarafından kendi isteğiyle verilen, karşısındakinin ona hükmetme hakkı olduğuna inanıyorum. Yeraltı hayallerimde bile sevgiyi yaşama kavgasının dışında düşünemedim. Hayallerimde sevgi nefretle başlayıp manen üstünlüğümlle bitmiştir; ama sonunda dize getirdiğim kadını ne yapacağımı bilememiştim. Bunun anlaşılacak bir yanı yok. Liza'nın bana "dokunaklı sözler" dinlemeye geldiği inancıyla onu utandıracak, rezil edecek derecede, manevi varlığım çürümüş, "canlı yaşam"dan kopmuşsam; kadının bütün kurtuluşunun, yaşama bağlantısının, kendini buluşunun ancak sevmekle mümkün olduğunu bile bile, Liza'nın hiç de dokunaklı sözler duymak için değil, yalnızca beni sevmek için geldiği kafama dank dememişse, bunda anlaşılacak ne var?

Bununla birlikte, odada hızlı hızlı yürüyüp ikide bir paravananın aralığından Liza'yı gözetlerken ondan pek öyle nefret etmiyordum. Benim dayanılamayacak kertede canımı sıkan, onun burada bulunmasıydı. Bir an önce gözümün önünden çekip gitmesini istiyordum. "Huzur" istiyordum, yeraltında yalnız başıma kalmak istiyordum. Alışmadığım "canlı yaşam" beni, soluğumu kesecek derecede bunaltmaya başlamıştı.

Birkaç dakika geçtiği halde, Liza bayılmış gibi olduğu yerde duruyordu. Aklını başına getirmek için yüzüzlüğü paravanı tıkladığı kadar vardırımdım... Liza birden silkindi, sandalyesinden ayağa fırladı; atkısını, şapkasını, kürkünü aramaya başladı. O da benden bir an önce kurtulmak istiyor gibiydi. İki dakika sonra paravanın arkasından ağır ağır çıkarak, durgun bakışlarını yüzüme dikti. Kötü kötü gülümseyerek karşılık verdim. Nezaket gereği, zoraki gülümsediğim belliydi. Sonra da yüzümü öbür yana çevirdim. Liza kapıya doğru yürüyerek:

- Allahaismarladık, dedi.

Ben hemen arkasından koştum, elini yakalayıp avucunu açtım, içine hazırladığım kâğıt parayı sokuşturdum, sonra yeniden kapattım. Daha sonra da onu görmemek için arkamı dönüp kendimi odanın öbür ucuna attım...

Az kalsın şu anda bile yalana sapacak; bu hareketi istemeyerek, kendimi bilmeden, düşüncesizliğimden yaptığımı

söyleyecektim. Ama bu sefer yalan söylemek istemiyorum ve avucunu açıp içine para koymayı ona kötülük olsun diye yaptığımı söylüyorum. Bunu, Liza paravanın arkasındayken, ben odada bir aşağı bir yukarı dolaşırken kafama koymuştum. Yalnız şurası bir gerçek ki, bile bile bir kötülük işlemekle birlikte, bunu içten, ta derinden isteyerek değil, başkalarının yaptığı gibi yaramazlık olsun diye, düşünüp taşındıktan sonra yapmıştım. Ancak yaramazlığım o derece başkalarına özentisi sonucu, uyduruk, düşünce ürünü, kitaptan alınmaydı ki, buna kendim bile yalnızca bir dakika dayanabildim. Biraz önce yüzünü görmemek için kendimi odanın öbür ucuna attığım halde şimdi onu yolundan geri çevirmek istiyordum.

Daire kapısını açıp kulak verdim. Çekine çekine:

- Liza! Liza! diye fısıldadım.

Yanıt yoktu. Alt basamaklardan ayak seslerini işitir gibi oldum. Sesimi yükselterek:

- Liza! diye bağırdım.

Gene yanıt yoktu. O sırada aşağıdan camlı ağır sokak kapısının gıcırdaya gıcırdaya açıldığını, sonra da sertçe çarparak kapandığını işittim. Merdiven boşluğundan bir uğultu yükseldi. Gitmişti. Dalgın dalgın odama döndüm. Sıkıntıdan boğulacak gibiydim.

Masanın önünde, Liza'nın oturduğu sandalyenin yanında durarak boş bakışlarımı önüme dikmiştim. Bir dakika kadar böylece durduktan sonra, birden irkilerek kendime geldim. Önümdeki masada, biraz önce Liza'nın avcuna sıkıştırmış olduğum, mavi buruşuk beş ruble duruyordu. Aynı kâğıt paraydı o, başkası olamazdı; evde bundan başka beş rublelik yoktu. Demek ki Liza, ben kendimi odanın öbür ucuna atarken, bunu masanın üstüne fırlatmıştı.

E, başka türlü ne olabilirdi? Onun böyle bir iş becerememesini beklemeyip de ne yapacaktım? Ama hayır, hiç de öyle olmamıştı, bunu ondan beklememiştim. Son derece bencil oluşum, insanlara gerekli önemi vermeyişim yüzünden onun böyle davranacağını aklımın köşesinden geçirmemiştim. Ama artık dayanamıyordum. Hemen üstüme bir şeyler geçirerek kendimi apar topar dışarıya attım. Sokağa çıktığım zaman Liza iki yüz adım bile uzaklaşmamış olmalıydı.

Ortalık sessizdi; gökten dönerek düşen iri kar parçaları yollara, yaya kaldırımlarına yumuşak örtüler döküyordu. Gelen, giden yoktu, sokaklar ıpıssızdı. Fenerler boşu boşuna, hüzünlü hüzünlü göz kırpmıyorlardı. Kavşağa kadar, yaklaşık iki yüz adım koştuğundan sonra durdum. Ne yana gitmiş olabilirdi?.. Hem, niçin peşinden koşuyordum?

Niçin? Ayaklarına kapanarak pişmanlık göz yaşları dökmek, başışlatıncaya dek yalvarmak için mi? Evet, o sırada böyle istemiyor değildim. Yüreğim paramparçaydı, o anı anımsadıkça şimdi bile içim burkulur. "Peki ama neden?" diye sordum kendi kendime. Ayaklarına kapanıp yalvardığım için ertesi gün ondan nefret etmeyecek miydim? Ona mutluluk verebilir miydim? O gün yüzüncü kez de olsa ne değerinde bir insan olduğumu bir kez daha anlamamış mıydım? Zavallının yaşamını zindana çevirmeyecek miydim?

Lapa lapa yağın karın altında, gözlerim uzakta boz bulanık bir noktaya çakılmış, bunları düşünüyordum.

Çok geçmeden, içimdeki sızılıarı dindirecek başka hayallere dalmıştım bile: "Onun küçük düşürülmüş olarak gitmesi kendisi

için daha iyi. İnsan ruhunu kasıp kavuran bir duygunun -küçük düşürülmenin- gene aynı ruhu yücelteceğini kim yadsıyabilir? Nasıl olsa bir gün kızcağızın kalbini kıracak; benliğini köreltecektim... Ama şimdi yediği bu darbe aklından çıkmayacak, saplandığı bataklık ne kadar derin olursa olsun onu kurtaracak, ruhunu kinle temizleyecektir... Peki, öyle olsa bile, bu onun ne işine yarar?"

Buraya gelince kendi kendime şu yersiz soruyu sordum. Kolay elde edilmiş bir mutluluk mu, yoksa insanı yücelten acı mı daha iyi? Evet, hangisi daha iyi?

Bütün bunları, o gece evde, çektiğim acılardan tükenmiş, yaşamaktan bezmiş bir durumda düşünüyordum. Yaşamımda hiçbir zaman böylesine derin bir elem, böylesine pişmanlık duymamışımdır. Fakat evden apar topar çıkarken, yarı yoldan geriye döneceğim aklıma gelmiş miydi dersiniz?

Daha sonra Liza'yı bir yerde görmediğim gibi, sonunun ne olduğunu da öğrenemedim. Şunu da belirtmeden geçemeyeceğim. O zamanlar az kalsın üzüntüden hastalanıp yatağa düşecekken, küçük düşürülmenin, nefretin yararı hakkında parlak düşüncelerimle uzun süre avundum.

Aradan yıllar geçtiği halde, bütün bu olanları düşündükçe şimdi bile bir tuhaf oluyorum. Eskiyle ilgili daha nice can sıkıcı anı geliyor aklıma, ama... Öykümü burada bitirmek en iyisi değil mi? Bana öyle geliyor ki, notlara başlamakla zaten bir kusur işledim. Hiç olmazsa bu "öykü"nü yazdığım sürece utancımın yerin dibine geçtim. Şu halde benimki edebiyatla uğraşmak değil, suçumun kefareti ödemedim.

Köşemde manen çürümüş, çevreden, canlı yaşamdan kopmuş, yeraltında kendi yarattığım kine boğulmuş olarak, yaşama nasıl yan çizdiğimi uzun uzadıya anlatmanın hoşuma gidecek nesi var? Sonra, romanda bir kahraman istenir, oysa benimkinden, inadına, bir kahramanın karşıtı olan bütün özellikler bir araya toplanmış. İşte bu yok mu ya, bizim gibileri anlamanın en kestirme yoludur. Çünkü bizler, az ya da çok, yaşamak alışkanlığını yitirmiş, aksaya aksaya yürüyen insanlarız. Hem de gerçek "canlı yaşam"dan tiksinecek, onun lafını bile işitmek istemeyecek kadar yaşama yabancılaşmışız. Bu yabancılaşmayı; "canlı yaşam"ı bir iş, bir görev sayarak, onu kitaptan öğrenmeyi üstün tutacak dereceye vardirmişiz.

Madem öyle, neden bazen içimiz içimize sığmaz, birtakım aptallıklar yapar, birtakım istekler besleriz? İşte bunun nedenini kendimiz de bilmeyiz. Saçma sapan isteklerimiz yerine getirilmiş olsa bundan zarar göreceğ olan yine biziz. Şöyle deneme olsun diye, içimizden birine daha çok özgürlük verin, ellerindeki bağı çözüp yaşama alanını genişletin, üstündeki vesayeti kaldırın; bakın, o zaman yeniden vesayet altına girmek için önce kendisi can atacaktır. Biliyorum, bunları yazdığım için bana kızacak, ayaklarınızı yere vurarak, "Siz kendinizden, yeraltında geçen zavallı yaşantınızdan söz edin. "Bizler, hepimiz" gibi sözleri ağzınıza almayın!" diye bağıracaksınız.

İzin verin sevgili okurlarım, ben bu hepimizliğe sığınarak kendimi temize çıkarmış olmuyorum. Nasıl yaşadığıma gelince, sizin kendi yaşamınızda yarıda bıraktığınız şeyleri ben sonuna kadar göturdüm. Üstelik sizler ödekleğinizi ölçülü davranış sayarak kendi kendinizi aldatıp avunuyorsunuz. Bu duruma göre, ben sizden daha canlı bir insan olmuyor muyum?

Şöyle bir daha, dikkatlice düşünün! Biz bugün "canlılık" denen

şeyin nerede bulunduğunu, neyin nesi olduğunu, hangi adla çağrıldığını bile bilmiyoruz. Elimizden kitaplarımızı alsalar, bir anda neye uğradığımızı şaşırırız. Artık hangi yolu seçeceğimizi, kime tutunup kimden kaçacağımızı, neyi sevip neden nefret edeceğimizi, neyi sayıp neyi hor göreceğimizi bilemeyiz.

Bize insan olmak, yani etiyle kemiğiyle insan olmak bile yük geliyor; bundan utanıyoruz, ayıp sayıyoruz. "Soyut insan" diyebileceğim garip yaratıklar olmaya can atıyoruz. Biz ölü doğmuş kişileriz, zaten çoktandır canlı olmayan babaların soyundan ürüyoruz ve bu durumu gittikçe daha çok beğeniyor, bundan zevk almaya başlıyoruz. Nerdeyse bir kolayını bulup bizleri doğrudan doğruya düşüncelerin doğurmasını sağlayacağız.

Eh, yeter bu kadar; bir daha da "Yeraltı"ndan yazmak istemiyorum.

Bununla birlikte bu çelişki hastasının notları burada bitmiyor. Dayanamadığı için, o yazmayı sürdürdü. Ama biz burada dursak daha iyi olur, sanıyorum.